

પ્રુફીઆ ખંજર !

લખનાર-હૌરમજ્જયાર
બીં માદન.

“મુંબઈ મજાલ.”

“મશરેક”નું અઠવાડીક પત્ર.

(વારસીક લવાજમ રૂ. ૪.૬)

 ૧૯૨૦ ના ધરાકોને જાણીતા લેખક શ્રી. બાદનનું લખેલું
“ ખુશીઆ ખજૂર ! ” બેટ મલે છે.

આ પત્રના જે તમ્હે ધરાક હજુણુ સુધી નહીં થયા હોવ તો
આજેના નામ નોંધાવજો, માર્ચ ૧૯૨૦ સુધી (જાનેવારી ૧૯૨૦ ના
પહેલા અઠવાડીઆથી) ચઢેલા અંકો મલી શકશે. તમ્હે ધરાક હોવ
તો ખીજ સગા સ્નેહીઓને ધરાક કરવાની જરૂરજ મ્હેરબાની કરજો.

કુંઠી વારતા, ખાધદાયક નીખંચો, જન્મ ચરીત્રો,
કવિતા, રસીલી બાબતો, રમુજ ફકરા, રકેચ,
નીતી વરતાવ આરટીકલો, ચાલુ બાબતો પરની
રમુજ ટીકડા, ચરચા પત્રો વીન્નો સુદર સમાવેશ
થાય છે.

 એક પોસ્ટકાર્ડ “મુંબઈ મજાલ ઓફીસ, કરાફરડ મારકેટ
પોસ્ટ, મુંબઈ” એ સીરનામે લખીને નામ નોંધાવો, વલતીજ ટપાલે
તમ્હારીપર બેટનું પુસતક ૧૯૨૦ ના આખા સાલના લવાજમ વી.
માટે રૂ. છૂટ સાડ વી. પી. થશે, અને દર અઠવાડીએ પત્ર પોસ્ટ
મારફતે મલ્યું જશે.

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કૉપીરાષ્ટ્રિ વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૮૪૮ વર્ગીક

પુસ્તકનું નામ પુ. જી. શ્રી. ક. પં. ૪૨

વિષય ૬-૧૩

ખનામે પાક ખુદા.

ખુદીઆ ખંજર !

એક નોવેલ.

લખનાર-મીં હોરમઝદ્યાર ખીં માદન.

સીકંદ્રાબાદવાલા.

આ પુસ્તક “ખુદીઆ ખંજર !” એના લેખક મીં હોરમઝદ્યાર ખીં માદને સીકંદ્રાબાદ (ઇર્ખાણ) ખાતે લખ્યું છે, અને “મુંબઈ મજાહ”ના માલેક તફ્તી મીં અરદેશર ખરશેદજી દેશાભના ખઝારગેટ કોટ મુંબઈ મધે આવેલા “નવરંગ પ્રીટીંગ પ્રેસ”માં છપાયું છે.

આ પુસ્તક “મુંબઈ મજાહ” અઠવાડીક પત્રના ચોથા સાલના ઘરોકોને ભેટ આપવા માટે ખાસ છાપવામાં આવ્યું છે.

આવૃત્તી પહેલી

ચત્રદેગરદા સાલ ૧૨૮૯ ઇસુમ સન ૧૯૧૯.

તાં ૧૫ મી ડીસેમ્બર.

મારા બે બોલ:

બાંદ અઝ શુકો સિપાસે ખાલેકે દો જેહાન.-મારાં સુર વાંચકો સનમુખ આ નાનકડું પુસ્તક મેલતાં તે વિષે બે બોલ બોલીશ. એવી અકેકથી ચઢ-ઝીતર વાર્તાઓ સંખ્યા બંધ રચીને. 'જામે જેહાનુમાં' 'દિલખુશ' 'ગુલશને ઇદમ' 'દિલ-આરામ' "મુંબઇ મજહૂ" વિગેરેમાં લગલગ દોઢ દાયકાથી કદ્રદાન વાંચકોની સેવામાં શૌકની સેવા હું કરી ચુકો છું, લેકીન પુસ્તકના આકારમાં બાહર પડેલાં લખાણોમાં આ મારો બીજેજ દેખાવ છે. લગલગ ત્રણ દાયકાથીબી ઉપર તે ઝમાનાને બરનો એક બિર્દુ નાટક રચી પ્રગટ કર્યા બાદ આ મારું બીજું પુસ્તક છે જેને બાહર પાડવાનું દરેક માન મારા મિત્ર 'મશરેક' ને ઘટે છે બલકે ખુણામાંથી બાહર રૌશનીમાં મને એવણે ખેંચી કહાડ્યો છે એમ કહું તો ખોટું નથી.

ઉપર કહ્યું તેમ જો કે મેં ઘણાં લખાણાં કર્યાં અને પાક ખુદા ચાહશે તો શાકીન કદ્રદાનોની સેવા બજાવતો રહીશ. તેમ છતાં એક કર્તા તો શું પણ એક સાદા 'લેખક' તરીકેનીમી હું ખોટી મગરૂરી લઇશ નહીં. જેમ મારાં આગળાં લખાણાં તેમજ આ પુસ્તકમાંનું લખાણ પણ ઇંગ્રેજીપરથી ઘટતા ફેરફાર સાથે રચવા સિવાય મેં કશું કયું નથી.

આ પુસ્તક ‘મુંબઈ મળકડ’ ના અધિપતી અને બાહોશ લેખક ભાઈ ‘મશરેક’ ના આગ્રહથી ખાસ લખ્યું છે. અને મુજ નાચીઝ કમતરીનની સાહેબે કલમ વફડમની ખિદમતમાં નમંતાઈ પુર્વક એ ગુઝારિશ છે કે તેમાં જે કાંઈ ખામી નજરે પડે તો તે પર બનઝરે ધનાયત ચશમપોશી કરવા સાથ એવી સુચના મને કરવી કે ઇન્શાઅલ્લા આગદે એકાદ બીજી એવીજ કોશીશ કરવામાં આવે તો તેવી ખામીઓ તેમાં દર્જ થવા પામે નહીં.

આ પુસ્તકની ભાષા ઉર્દુમય ખાસ એટલા માટે રાખી છે કે ભાઈ “મશરેક” તેના વખાણનાર હોવા ઉપરાંત આજ કાલ પારસી ભાઈઓમાં એ ભાષાપર વધુ પ્રિતી દીન પ્રતિ દીન વધતી જણાય છે. જે એમ ન હોત તો મુંબઈમાં ઉર્દુ નાટકો કરતી કંપનીઓનું શું થાત?

ઉર્દુ અલફાઝો ગુજરાતી હુરફે શુદ્ધ લખવા કાંઈ સહલ કામ નથી-તે છતાં બની શકતું કયું છે. ગુજરાતી ‘જ’ (J) અને ઉર્દુ ‘ઝ’ (Z) માટે જે જુદા જુદા અક્ષરો ગુજરાતીમાં મળતા નથી. તેમજ (Z) નો ઉચ્ચાર કરવા સાડ કેટલાક પ્રેસ-વાળાઓ પાસ “જ”ની હેઠળ મુકેલા આવા નુકતા વાળા અક્ષરો મૌજુદ નહોવાથી તેવા હુરફ લાગ્યારીએ જેમ સાધારણ ગુજરાતી ‘ઝ’ (જેમકે ઝાડ) તેમજ ફારસી કે ઉર્દુ (Z) ના તલફ્ફુઝ માટે પણ એજ અક્ષર વાપરવાની ફર્જ પડી છે, તે સુસ્ત વાંચક સહેજમાં સમજી શકશે.

અર્પણ પત્રિકા વિષે થોડુંક લખી આ દિવાલો ખતમ કરીશ. જીવતાંઓને રાઝી રાખનારોનો ટોટો નથી, અને મોટા ઝરદારોને ખુશ કરવા મોટે ભાગે લખાતાં અર્પણ પત્રો કાંઈ ઓછાં નથી; પણ આ પુસ્તક એવા એક અષો જન્મત નશીન બુઝોર્ગની જાલી યાદમાં અર્પણ કરવામાં આવ્યું કે જે આ લખનારના એક પિદર મોઆફક મહેરબાન મુરબ્બી હતા, જેમની દિલી મહેરબાનીઓ અને શિક્ષકતનો છાપ-ઈન્કિલાબે ઝમાના સાથે-વકતના ફેરવાવા સાથે સ્ફોજ પણ કમ થવાને બદલે જેમનો તેમ અખંડ તાઝો અને મુસ્તકીમ છે, અને ઈન્શાન અદલાહ તાદમે ઝીસ્ત-ઝિન્દગીના છેડા સુધી-તેવોજ રહેશે.

છેવટે મારાં કદ્રદાન નાઝેરીન-મારાં સુન્ન વાંચકો-ની સેવામાં આ નાનકડું પુસ્તક મુકતાં ઉમેદ રાખું છું કે તે તેમને પસન્દ પડશે—અને તેમ થશે તો મારી અદના મહેનતનો પૂરો બદલો મળેલો સમજીશ.

દોઆગો

સિકંદ્રાબાદ

હોઠ બાદન.

તા. ૧૫ મી ડીસેમ્બર ૧૮૧૮

ઉપકાર માટે બે બોલ:

પાક થઈનાં પવીત્ર નામ જાણ પર પહોંચાં લઈશ.
મીં માદનના દીખાયા પછી મહારે માટે લખવાનું તો બાકી
નથી, મગર મીં માદન જેવા એક લાયક લેખક માટે
થોડાક શબ્દો નહીં લખું તો મહને લય છે કે હું એ મહે-
રબાન ખુઝોર્ગ ખીરાદરે કીધેલા ઉપકારની કીમત કરતો નથી.
ખીરાદર હોરમઝદયાર મીં માદન એક ઘણા સારા લેખક
છે, દુન્યવી જન્મળથી કમ કુરસતે હોવા છતાં એવણે જે
કાંઈ અત્યાર સુધીમાં લખ્યું છે તેથી એ ચીઝ વગર શકે
પુરવાર થઈ છે કે એવણે એક અઠ્ઠા લેખક છે અને એવા
એક સારા અને લાયક લેખકથી વાંચનારો વર્ગ અબાણ,
રહે એ મહને પોતાને એક લેખક તરીકે ખટકયા કરતું હતું.
કલમની કીમત કેટલી છે તે તો કલમના ચલાવનારાઓજ
જાણી શકે, અને તેથી મહારી નાચીઝ શકતી મુજબ જો હું
મીં માદનની ઝોરદાર અને મીઠી જાણ ધરાવનારી કલમનો
લોકોને આજે કાંઈક ખીઆલ આપી શક્યો હોઉં તો તે
માટે હું જાનો દીલથી ખુશી છું. હું મહારા લેખક-ખીરાદરોની
ચહુડતી જોવા હંમેશા તલબગાર છું, અને જે લેખકો ખીજ
લેખકોની ચહુડતીને જોઈને અદેખા બની તેમની હરખહાણે
ગીબત કરવા ઉતરી પડે છે તેમને હું ખરા અંતઃકરણથી
ધીકકાઈ છું.

મીં માદનનં દુંકી દુંકી કેટલીક વાર્તાઓ લખી છે અને એક બે લાંબી વાર્તા પરબી કલમ ચલાવી છે, હું ઇચ્છું છું કે મહારા એ ખીરાદર ભવીષ્યમાં ઘણું ઘણું લખે, અને “મુંબઈ મજાહ”ને કદી નહીં ભૂલે.

એમની આ વાર્તા “ખુશીઆ ખંજર!” મહને મહારા. “મું મું”ના ઘરાકો માટે એક સારા જેવી ભેટ થઈ પડશે એમ લાગ્યું. વાર્તા છપાયા બાદ મેં એખી બેયું કે મહારા મહેરબાન ઘરાકોને માટે ભેટની ચોપડી ન્હાની થઈ પડશે, જેથી એમની એક ખીલ વાર્તા મંગાવી જે એ ખીરાદરે એકકે બોલે દુંક વખતમાં લખી મોકલી, અને તે “બદ્મઆશ”ના મથાળા હેઠળ આ “ખુશીઆ ખંજર!”માં સમાવી છે. મીં માદનનો હું આ ટકે ઘણો ઘણો ઉપકાર માનીને મહારાં માનવંત ઘરાકોનોખી ઉપકાર નહીં ભુલતા હવે રઆ લઈશ.

“મુંબઈ મજાહ” ઓફીસ,
કાર્ડ મારકેટ પોસ્ટ,
મુંબઈ, તાં ૧૫-૧૨-૧૯. }

“મશરેક.”

અર્પણ.

મારા પિતા સમાન મુરખી મહેરબાન
હસ્તુર ખેરામ હસ્તુર જામાસ્પ
જામસ્પઆશા

જન્નતનશીન મહુમો મગકુરની
અષો યાદમાં

આ

નાનકડું પુસ્તક

અહેસાનમંદ જીગરની લાગણી સાથે

અર્પણ કરું છું.

હોરમજદયાર.

સીકંદ્રાબાદ ૧૯૧૯.

બેહરામ ખોદાદાદ ઈરાની,

તમામ જાતની વેલાતી ખોરાકી, તરેહવાર તાજી

કુરટ, અને

તમામે તમામ પ્રકારનો સોજો ખાસ ઇરાનનો

સફાઇદાર મુકકો મેવો મલશે.

દુકાન નંબરો: ૧૬૮-૧૬૯ તથા ૧૭૧ થી ૧૭૫.

કાર્ડ મારકીટમાં, મુંબઈ.

ખાદારગામમાં વી. પી. થી માલ મોકલીશું.

ઝાડ પાન.

દરેક જાતના ઝાડની કલમો અને શોભાના ઝાડો વેચવામાં આવે છે, અને શોભા કરવા માટે ઝાડ બાટેથી

આપવામાં આવે છે.

તરેહવાર પ્રકારના પામ્સ મલશે,

ઝોરડામાં ટેબલ પર મુકવાના નેપાનીમ

પામ્સ તો એક સ્પેશ્યાલીટી છે.

સોહરાબ શહેરિયાર ઇરાની,

માલેક:—ઈરાનીઝ ગારડન,

કાર્ડ મારકીટની અંદર, મુંબઈ.

અનામે પાક ખુદા.

પુકીઆ ખંજર !

ઉર્ફ

મીનુ મહમ !

(એક દિલકશ દિતેકટિવ દાસ્તાન.)

લખનાર-મીં હોરમઝદયાર ખીં માદન.

(સીકંદ્રાબાદ.)

પ્રકરણ ૧ લું.

પરાક્રમનો આરંભ.

રમણ્ય મુંબઈ નગરીના એક એકાંત લતાપર એક શરાશી પેઢી આવેલી છે. જુના કાળની આ પેઢીએ આગલી સદીમાં ધિક્તો ધંધો કરી દ્રવ્ય તેમજ નામના મેળવ્યાં હતાં. પણ આ પેઢીની તવારિખ-તેના ઇતિહાસ-સાથ આપણને હમણાં કામ નથી.

ધારા પ્રમાણે પેઢીના શેઠીઆ અને વાણોતરે સૌ સૌને કામે વળગ્યા હતા એવામાં એક અસલી દુખનાં પારસી ડોસાં દાખત્ર થતાં

૨ “મુંબઈ મળહ”ના ચોથા સાલની લેટ :

જણાયાં. તેમણે આવતાજ ધડાકો કીધો કે “કુમરજીની પેહરી એજ કે ?”

બારણા ઉપર ઉભેલા લાલ્યા દરબાને જવાળ દીધો કે “ધજ કુમરજી કાવજીની કુંપણી સે.”

“હેં ! સું બોલ્યો ? એજ કુમલી ? કુમલી કોન મહીરાં મુઘ મુવેલી છે ? અરે મન તું કોન છે ? હું તો કુમરજી કાકાને મલવા માંગુજ.”

“હું તો મારી માંનો એક પુરો પોયરો બાણ્યો, તે મકુજે છેડે મને ભાઠેથી મંભધ આણ્યો-ને—”

“ભાનીઓ ને દોડી ધરી તાન્યો ! એ તારી લબ્બાસ છોરી દે; મને ધનું-ધનું-ઉ-જ અગતનું કામ છે. ભરી મરની કે તારા સેક કલાં છે ?” ડોસાંએ ધરતી ધુળવી નાંખી.

“અરે તારીની ! પયણુ ઓ ડોઢી, મા, તું મરવા (મલવા) કેને માંગતી સે ?”

“ઓ તારેં સર સમસાનમાં જાયરે તારેં ! હું દોસી, ને મુવો તું ઝોરીમાંનો દુકતો કે ? ઓ વાયા ! બાધ મનીખ સાથે એવાંજ સલુકે વાત કરવા સિખવ્યોજ કે ?”

“અરે, મોટાં બાધજી, મને માપ કરો ! કોણને મરવા માંગો ?”

“મરની મુવા તુંજ ! તારો કોઈ શેક છે કે નહીં ?”

“છેટ તો સે; પયણુ તમે છું કેવા માંગતાં સો તે હું છું જાણુ ?”

“મરેરે, કંઈ આય મુવોખી જીદી છે ! નોકર માણસને એટલી

બધી પંચાતી ! જાને-જાને-જાને જીવ એવો ઝિકરી આંખોછ કે મારી
ધુરે ભરેલી સપાટથી એ મુવાના બરડાની ધૂર પખોડી નાંખું !”

“પયણુ બાઈ મોટા છેઠને ભેટવા માંગો કે નાના ને ?”

“નાંદો ને મો-તો કોઈળી ચાલસે.”

“વાર, પયણુ તમે શું કરવા આવેલાં કરી કેહું ?”

“મુવો કોઈ આય બોંસીસો મનીખ છે ? મુવો પોંતાની જી
મુકતોજ નહીં ! લે; ધૂરવારી તારાં નામ પર. કેહ કે હું લાંબે વેરથી
ચાલી ચલાવીને જનસ ઘન્ને મુકી કરજ લેવા આવીછ. મરેરે, એકતો
ચાલતાં ચાલતાં પુસ નિકરી ગેઈ ને અહીં જિભાં જિભાં તાંટીઆ
તોડવા પરેછ !”

પેસો લાલ્યો અંદર જઈ એ મીનીટમાં પાછો ફર્યો.

“મોટી મા, બેઉએ છેટ કામમાં રોકાયલા, તે કેહ જે તમે
કોઈળીજે ટાણે આવજો. પયણુ તમારું નામ પૂસી લેવા કીહેલું.”

“બલા જાનેરે ! આય તો કેહું ઘેલા ધાંચીનું કટમ ! તારા
શેઠ થતાને કેહ કે ચાંદનબાઈ ચિમોરવાલાં છેક ચાંદનવાડીથી ચાલતાં
આયાંચ, ને મલવા વગર અહીંથી જવાનાં નથી. જો વરી તીઆરની
કંઈ મને હેરાન હેગન કરેચ એતલી થોરી !”

“ચાંદનવારીથી ચાંદન ડોછાં આવેલાં કરીને હું કહેવછ; અને
તમે છિધારે; કોઈ દહારે આવજો.”

“એ મુવો શું ઘાસ ખાઈને પેટ ભરતો ઓસે ! ઓંજીઆના
જનીઆ ! હું મરી જવસ તો ણી તારા શેકને મલીઆ વગર તો

૪ “મુંબઈ મળાહ”ના ચોથા સાલની લેટ :

નથીજ જવાની. ખીસ ! મુવો પારાની કાની વચ્ચે અડાઇને શાનો ઊભોય ? ચાલ હુંજ તારા શેઠ પાસે જઈ !”

ભાણ્યો ગોચા સુડી વચ્ચે સોપારી થઈ પડ્યો. લાચાર ! ફરી એકવાર તે શેઠીઆઓના ઓરડામાં ધુસ્યો અને પાંચ પળમાં પાછો ફરી બોલ્યો:—

“બહુ બહુ કામમાં રોકાયલા સે: હમણાં તો એમના માં-બાપ સર્ગમાંથી આવે તોએ પોતાના કાંમપરથી ઉઠે નીહ-હૈવે !”

“મરેરે ! મારેખી સુધલો ખરે ! ઓલા કેહ તેમ ‘સાઠી ને બુધ્ધી નાઠી’—તે મને ફામજ નહીં આવી. આએ કાગજ મારા બનીઆનના ગજવામાં પરી રહેલું તેની મને યાદજ નહીં આવી ! લે એ તારા શેઠને આપ કે તેની ને મુવા તારી ખી સુધ ઉધરે !”

ભાણ્યાના હાથમાં એક કાગળની કાપલી મુકતાં પેલાં ડોસાં બોલ્યાં.

ભાણ્યો તે કાપલી લઈ અંદર ગયો અને પેઢીના નાના ભાગ્યા કાવસજીના હાથમાં તે મુકી. કાવસજીએ તે નિચે મુજબ વાંચી:—

“બહાલા સાહેબ,

આ રકકો લાવનાર શપ્સ ગમે તે વેશમાં તમારી પાસે આવશે. એ તેજ શપ્સ છે કે જે તમારું કામ સરંજમે પહોંચાડશે. મારી આખી ફાજમાં એથી બહેતર કોઈખી મારી નઝરમાં નથી.

લીં તમારો વીશ્વાસુ,

પીં પોલીસ્ટન

મુંબઈની છુપી પોલીસનો સુપ્રીન્ટેન્ડન્ટ.”

કારસાઝ કાવસજી સમજી ગયા કે મામલો શું હતો. તેવણે બાણ્યાને કહ્યું કે “જા, એ ખુજોર્ગ આધને બા ઈઝઝત લઈ આવ.”

“છેટ, ખુચોઆધ તો કોઈ આવેલાં નિહ સે ઇતો ચાંદન દોછાં આવેલાં ને વરી બાજટ લાવવા કેહતા સે, તે કીઓ બાજટ લાઉ?”

“ઓ ખુખખ, બાજટ શાનો લાવી મરેછ? હા, હા! એ ચાંદન આધનેજ માન ઈઝઝત સાથે અંદર લઈ આવ.”

“યછ-છરે, અવે છમજેલો” બાણ્યો બાહર પડ્યો, અને એક મિનીટમાં પેલાં ડોસાંને તેડી લાવ્યો.

ચાંદન બાધએ દાખલ થતાંજ તરારો કીધો કે “ગામના ગવન્દર કે રાગ્ગ ઇન્દરની દરબારમાં જતાં જોટલી હાડમારી નહીં તેટલી તમુને મળવા આવનારને મુસીબત પડે! ઓ વાય! એ તે વેપારીની રીત? ગરીબ તેખી ધરાક, ને મોડું તેખી ધરાક! મારી પાસે કંઈ થોડું વીઆજ લેવાના છેવો?”

“માફ કરો બાધ-પણ અમારાં કામમાં અમે એટલા ગુંતાયલા રહીએ છીએ-કે-કે-કે-તમારું નામ શું?”

“ઓ વાય! તમારું ધક બરેરે! તમે ધંધો સું કરતા હોસો! અત્તર ધરી તમારો પેલો દુબરો માઈ નામ તમને કહી ગીઓ ને વીસરીખી ગીઆ? માઈ નામ ચાંદનબાધ-ચાંદનબાધ ચીમોરવાલાં.”

“ફરમાવો ત્યારે ચાંદનબાધ. તમારો શો હુકમ છે?”

“મારાં ભાઈના સાત ખેતરો તમોને ધન્ને આપેલાં છે.”

“જી-નહીં-તમે શું બોલોછ-!” કાવસજી અસલ મતનજી ન સમજવાથી રહેજી ગુંચવાયા, પણ બીજીજી પળે પેલાં ડોસાંએ ઈશા-

૬ “મુંબઈ મળહ”ના ચોથા સાલની લેટ :

રત કરતાં તુરત વાત ફેરવી તોલીને બોલ્યા “હા, હા, હવે યદ આવી.” અને પછી કાવસજી અને ચાંદન ડોસાં વાતે વળગ્યાં.

વાતચીત દરમ્યાન ડોસાના ડોળા ખુબ ચશ્મામાંથી ચારે તરફ નિગાહ દોડાવતા હતા. તેણી એવી રીતે ગોઠવાયલી હતી કે સામેના ઓરડામાં બેઠેલા કારકુનોપર તેની નજર પડતી હતી, તેમજ જે ધણી સાથે તેણી વાતમાં ગુંતાઈ હતી તેનેથી થોડેક છેટે બેઠેલા એક ચોકકસ શખ્સપર તેણીએ ચોકકસ નજર રાખી હતી.

બાલુ તેણીને કળ પડતી ન હોય તેમ કુરસીમાં આમ તેમ ફરવા લાગી. કાગળના કડકા સાથે કાંઈ ચેડાં કહાડતી હોય તેમ તેબલપર પડેલા એક પુરજાપર કાંઈ લખી તે પુરજો કાવસજી તરફ ધકેલી તે વાંચવાની ઈશારત કરવા સાથ પોતાનો ઠાલી પટપટારો ચાલુ રાખ્યો, તે પરચાપર તેણીએ લખ્યું હતું કે:—

“પાસેના ઓરડામાં બારણાં આગળની ટેબલપર લખવા બેઠેલા કોણ છે?”

કાવસજીએ તે ઉપર નિયતું લખી તે પરચો પેલીની આગળ સેરવી દીધો:—

“અમારી કુંપનીમાં જોડાયેલો નવો ભાગ્યો.”

ડોસાંએ પોતાની પાસેનું નાનું પોટલું બોલ્યું. તેમાંથી વગર જીવની બે ત્રણ વસ્તુઓ સાથે એક અજાણ બનાવટની નાની આરસી ખેંચી કહાડીને પોતાની સામે ટેબલપર એવી રીતે ગોઠવી કે પાસેના ઓરડાવાળા શખ્સની દરેક હિલચાલ તેણી આસાનીથી તેમાં જોઈ શકે. દમ વગરની બીજી ત્રીજી વાતોમાં વેળા ગાળતાં પેલીએ પાસેના

ઝોરડાવાળાપર ખાસ ધ્યાન રાખ્યું. તે ઇંગ્લીશ સુટમાં સજ થયેલો 'અપ-ટુ-ડેટ' જવાન્યો હતો. આજ કાલની ફેશન પ્રમાણે દાઢી મુઠ્ઠ સફાચટ કરી 'સદાન્યો' બનેલો તે જવાન્યો ચાલાક હોશ્યાર અને કુનેહખાઝ હોવા સાથે દગલખાઝ અને કાવત્રાખાઝ પણ હોયો. જોધએ એમ તેની મુખમુદ્રા ઉપરથી ચાંદનખાઝની અનુભવી આંખોએ જોધ લીધું; જો કે કોઈ બીજા સાધારણ આસામીને તો તે શખ્સ એક ભલો, ભોજો, ને પ્રમાણિક મર્દ દેખાય, પણ પેલા બહુ ચસ્માવાળી ચક્ષુઓએ તો વધારે એમ પણ ખાત્રીથી માન્યું કે તે પૂરો બદમાશ, લોભી બદકે કામ પડે તો ખૂન કરવાને અચકાય નહીં તેમાનું નંગ હતું. વળી તેણીએ એમ પણ ખાત્રી કરી લીધી કે મનના જુસ્સાઓને દાબી શાંત દેખાવ કરવાના હુન્નરમાંથી તે પ્રવિણ દિસ્તો હતો. ટુંકમાં તે શરીર દેખાવનો બદમાશ હતો—મોરના પીછમાં કાગડો હતો—ગૃહસ્થના દેખાવમાં ચાંડાળ હતો—ધનસ્થાનના આકારમાં શયતાન હતો.

જાણે પોતાનું લેણદેણનું કામ પુરું થયું હોય તેમ કાંસી કુંસીને ડોસાં ઉઠ્યાં, તે વખતે કાવસજીએ હળવેથી પુછ્યું:—“કાંઈ આશા છે કે ?”

“ખાત્રી પૂર્વક ચોંરાયલા દસ્તાવેજોનો ચોડો ગોયા મારા હાથમાં હોય એટલી મારી ખાત્રી થઈ છે.”

“શું બોલોછ, બાનુ ?”

“એમાં ઝરાકળી લૂલ નથી—હું તે દસ્તાવેજો એકકે એક તમારા હાથમાં લાવી આપીશ.”

૮ “મુંબઈ મળહ”ના ચોથા સાલની ભેટ :

“તમે અહીં આવ્યાં તે પહેલાં ગુનેહગાર કોણ છે તે જાણતાં હતાં કે ?”

“હાજ તો વળી.”

ઉતાવળમાં ઉપલી વાત ચીત કરી લઈ કાવસજીયાએ પોતાનો ભાગ બળવવા માંડ્યો:—

“આએ બારણાંમાંથી આવો બાઈ, મકુજે ચાંદનબાઈ તમારો હિસાબ કેવો ચોકખો અમોએ રાખ્યોછ, તેની તમારી ખાતરી થઈ?”

તેઓ જે ઝોરડામાં પેલો શરીફ બદમાશ બેઠેલો હતો તેમાંથી પસાર થઈ બીજા એક ખાનગી ઝોરડામાં દાખલ થયા, અને કાવસજીએ તેના કમાડ વાસ્યાં. તેર્વણ બોલ્યાં:—

“તમે ‘દિતેકટિવ’ છોની?”

“હા, સાહેબ.”

“માફ કરશો, પણ મને કહેશો કે આપ ઔરતના વેશમાં મદદ છો કે ખરેખર એક ઔરત ?”

ચાંદન ડોસાંએ ઝરા મોંહ મલકાવતાં કહ્યું: “શું હું એક ઔરત જેવી નથી લાગતી ?”

“લાગોછ તો ખરાં; પણ બહુરૂપીને કોંરે બેસાડે એવા બાહોશ દિતેકટિવો શું નહીં બળવી શકે ?”

“માફ કરજો મહેરબાન; હું કોણ છું તે જાણવાની કનવાર ના કરો; તમારો માત્ર તમને મલ્યા બાદ એવી વગર જીવની વાતોથી જીવ બહેલાવવાનો ઘણો વખત ફાઝલ પાડી શકાશે; હમણું તો દરેક પળ કિમતી છે.”

“ત્યારે ગુમ થયલા દસ્તાવેજો—ખોવાયલાં કીમતી કાગળો—હાથ લાગવાની તમને પૂરેપૂરી ખાતરી છે ?”

“સોએ સો ટકા, સાહેબ.”

“હીક ત્યારે.” કાવસજી બોલ્યા. “પણ તમારે એ ઠગારા શીરોઝ સાથે ઘણી હીકમતથી કામ લેવું જોઈશે. એ બરો બાહોશ બદકાર છે. ભલા ભલાને ઉલ્લથાપ આપી ચુકો છે. એ બદમાશને—બલકે—ખરૂં કહું તો પેલી ગુનેહગારને ફસાવવાનું ઘણું મુશ્કેલ છે.”

“એ મામલામાં સ્ત્રીનો હાથ હોય એમ શા ઉપરથી તમે ધારો છો ?”

“ત્યારે તમારા વડાએ બધીવાતથી તમને વાકેફ નથી કર્યાં ?”

“તેવણે દરેક ખુલાસો કરીધો હતો—પણ—”

“ત્યારે તમેએ જાણવું જોઈએ કે આ કામમાં ચૌરતનો હાથ હોવાનું એમો શા કારણથી માનીએ છીએ.”

“એ મામલામાં કોઈ પણ સ્ત્રીનો હાથ હોય એમ માનવાની હું સાફ ના પાડું છું.”

“તમે મને હચરતના દર્યામાં કુપ્પાડો છો !”

“હજી તો અજ્ઞયખીના બંધના ઘડાકા પર ઘડાકા સાંભળશો. એક હફતામાં—સાત દિવસમાં—નવાઈની વાતો સાંભળશો, અને અજ્ઞયખીમાં ગર્ક થશે.”

“અરે પણ એ લુચ્ચા ફિરોઝને તમે યરાયર જોયો ખી નથી ને...”

“તમે ધારો છો તે કરતાં વધારે જોયો છે, બલકે તપાસી જોયો છે, મહેરબાન.”

વળી પાછી લેણુદેણુની ધુળ જેવી વાતોનો અકબકારો કરતાં કાવસજી અને ચાંદનબાઈ પાછા આગલા ઓરડામાંથી પસાર થયાં કે જ્યાં પેલો શકમંદ શખ્સ-કુંવરજી કાવસજીની કુંપનીનો નવો નાનો ભાગ્યો-જેને હવે આપણે જેહાંગીરને નામે ઓળખીશું-ખેડેલો હતો. જેહાંગીરની ટેમલ આગળ એક ઠસસાદાર દેખાવની જવાન પારસી સ્ત્રી દમામમાં ઉભેલી જણાઈ.

“વલી આ ચહેરેનમુન નાર કોણુ છે?” ચાંદનબાઈએ પૂછ્યું.

“અમારા ભાગ્યા જેહાંગીરજીના મામાની દિકરી પંજબથી આવેલી કહે છે, અવારનવાર અહીં મળવા આવે છે; પણ અમે જે આરત વીશે ખબર આપી છે તેને આ બાનુ સાથે ભેળી નાંખવાની ભૂલ કરશે નહીં, એને અને એ લુચ્ચાફિરોઝ વચ્ચે કશે સંબંધ નથી.”

ચાંદન ડોસાં હવે સીડીપરથી ઊતરતાં બોલ્યાં:—

“બોલતી ઓવરાઉં બાપા, હજુનું હું છ સાત દહારા મંભમંત્રાં મારી ભોગ્મઈની બહેનના ઘેરમાં રેવસ, તેટલાં વરી કંઈ કામ પરસે તો તમને તસકીર (તસ્દી) આપસ મરું.”

જતાં જતાં તેણીએ ફરી એક વાર ફિરોઝને ધ્યાનથી જોઈ લીધો, આખી રાત પીકે પીકે પીને પડનાર કે રખડનાર છાકટા જેવો તે મુદ્દલ જણાયો નહીં. તેના નવ જવાન ખુબસુરત ચહેરાથી સાફ ઝાહેર હતું કે તે નેક અને ભલો મર્દ હતો. એવા એક જવાનને શીર ચોરીનું આળ કાં મૂકવામાં આવ્યું હશે તે એક અજબબીજ હતી. રસ્તે ચાલતાં ચાંદનબાઈ કે જેને આપણે એકસ્ત્રી ‘દિતેકટિવ’ તરીકે ઓળખીશું-નેવણે વિચાર્યું:—

ખુદીઆ ખજર! ઉરફે મીનુ મડમ! ૧૧

“બેદ બરમનો જખરો ગુંચવાડો લાગે છે! બે માંથી ખરો ચોર કોણ હશે? જો કે મારી ખાત્રી છે કે ફિરોઝ નિર્દોષ છે; પણ ત્યારે બીજાનો દેખાવ ક્યાં નિર્દોષ નથી? પણ સખર! ઝરા વંદુ તપાસની અગત્ય છે.”

તે ગલીને નાંકે જઈ તે ડોસાં એક દરજીની દુકાને ઝસ થાક ખાવા બેઠાં—થોડી વારે તેઓની સામેથી એક ‘અપ-ટુ-ડેટ’ જવા ન ઔરત લટકો મટકો કરતી પસાર થઈ. તે પેલી જ સ્ત્રી હતી કે જે જોહાંગીર આગળ બિમી હતી. તેણી થોડેક છેટે ગઈ કે તુરત ડોસાંએ તેની પૂઠ પકડી અને વિચારું કે “આખીરશ એ મામલામાં ઐરીનો હાથ હોવાનું ખરું પડે એમ લાગે છે. પાક ખુદા શું દેખાડે છે તે જોઈશું!”

અત્રે ખુલાસો કરીશું કે મુંબઈની છુપી પોલીસમાં એક ઇન્ચેજ બાનુ ‘દિતેકટિવ’ લન્ડનથી આવી જોડાવાની અને તેણીએ કરેલાં તરે-હવાર પરાક્રમોની જાણ તારીફ થતી હતી—લેક્ટીન તેણી કોણ છે કેવી છે અને ક્યાં રહે છે તે કોઈ જાણતું નહતું, અને એજ બાહોશ બાનુને તેના વડાએ ઉપર વર્ણવેલી ઐરીનો પતો મેળવવાનું બિઝટ કામ સોંપેલું હતું.

પ્રકરણ ૨ જી.

રક્ષક મિત્ર.

આપણી વાર્તાનું મંડાણ થાય છે તેની રહેજ વખત અગાઉ ફિરોઝમાદન મઝકુર પેઢીમાં જોડાયો હતો. તે જવાન અંચળ પણ નમનતાઈ ભરેલો, સોહામણો પણ સાદો, અને પ્રમાણિક તથા સાચો હતો. તે પોતાની વિધવા માતા અને નાની બેહન સાથે આખર ઇઝઝતથી પોતાનું ગુઝરાન કરતો હતો; પોતાના નાના પગાર સિવાય આમદાનીનું કોઈ બીજું સાધન ન હતું.

જે દિને પેલી બેઠી બુઢી ઔરત આંદનયાઈ, કુંવરજી કાવસજીની કુંપનીમાં આવી હતી તેજ સાંજે ફિરોઝ પોતાનાં સાદાં પણ સુધડ ધરના એક એકાંત ઔરડામાં ગમગીન બેઠેલો જણાતો હતો—જાણે કેવીક આફત તેનાપર આવી પડી હોય—કેવોક ગુનાહ કીધો હોય તેમ હયખત અને રંજથી તેના મોહપરનો રંગ ઝીડી ગયેલો દેખાતો હતો, તે ભર જવાન છતાં જાણે એકાએક ધરડો થઇ ગયો હોય એવો દિસ્તો હતો. તેની આલચલણ—રહેની કરણી—જરા પણ દોષ કે ડાઘ વિનાની હતી. તે દારૂનાં નુકસાનકારક પીણાથી ડરીને દુરજ રહેતો હતો—નકામા નાટકો કે સિનેમામાં સકમાદનો પૈસો ખરચાદ કરતો ન હતો; એમ છતાં થોડાક દિવસ થયા તેની રીતભાત બદલાયલી દેખાતી હતી. કોઈ કોઈ વાર મોડી રાત સુધી તે ઘર આવતો નહીં; એક બે વાર તેની અસીન્ન માતાએ જોયું કે દારૂની દુર્ગંધ, અને આંખમાં ઝુંપણ સાથે તે લથડતો હતો; રખેને પોતાનો

વહાસો અને ભસો એકપૂરો દિકરો યદીના ગારમાં પડ્યો હોય, રખેને કાંઈ મુસીબતમાં તે આવી પડે, એવા એવા વિચારોથી તે બાપડી મુંઝાવા લાગી. પણ એકવાર ફિરોજે કાંઈ ખુલાસો કરવાથી તેણીને દિલાસો મળેલો લાગ્યો. તેણે જે ગુનાહ કયુલ્યો હતો તે તેણીની ધારણા જેવો અઝીમ કે મોટો ન હતો એમ તેણીને ધીરજ મલી હતી, તેણે એક વીચીત્ર ખુલાસો કીધો—કે-જે કોઈખી માનવાને અચ-કાય, તે ખુલાસો આ હતો. કે પેઢીના એક બાગ્યા કાવસજીનો એક દીકરો હતો, જે ઝાહેરમાંને! એક વ્યાજખાઉ મારવાડીનો દેખાવ રાખતો પણ બહુજ ખરચાણુ અને ઉડાઉ હતો. એક વાર તાંગીમાં આવી પડવાથી તેણે બાપની પેઢીમાંની એક તીજેરીમાંથી કાંઈ ધરડી સ્ત્રીનાં ધરેણાં જે સલામતીને સાફ ત્યાં રાખેલાં હતાં તે તફડાવ્યાં અને કાંઈ ચલુદીને ત્યાં ધરણે મુક્યાં અને તેની પાસથી એક મોટી રકમ વ્યાજે લીધી. મુંઝમની એક ચિકતી પેઢીના ધનાઢય ધણીના એક પુરા વારેસ જેટાને ધુમ ધીરવામાં આગળ ચાલનાં છકકાંજ પડશે એમ તે ચલુદીએ વીચાયું અને તેણે તે ધરેણાં પચાવી પાડવાનો ગોચા નિશ્ચયજ કર્યો હોય તેમ ન તો તે પોતાના પૈસાની ઉંધરાણી કરતો કે તે વ્યાજનો તકાજો લગાડતો.

જે તીજેરીમાંથી ઉપલાં ધરેણાં કહાડી લેવામાં આવ્યાં હતાં તેમાંના તમામ અસખ્યાનનો હિસાબ કિતાબ શીરોઝને જીમ્મે હતો ન્યાયે તેણે ચોરી થયલી જાણી—ત્યારે ફરરતી રીતે તેણે તેની પહેલી ફર્યાદ શેકના છોકરા આગળ કરી—કારણ કે તેની સાથે તેને ધણું સાફ હોવા ઉપરાંત કાવસજીએ પહેડીના કામ-કાજનો અનુભવ મેળવવા ફિરોજ સાથે ઓશીસના કામમાં રોક્યો હતો, જેથી ફિરોજની કુંચીઓ વારંવાર તેના હાથમાં પણ જતી

અને તે વતી કામનેસર તે તીજેરીઓ પણ ખોલતો. પોતાના સાથી અને દોસ્તની મુશ્કેલી સમજી જઈ કાવસજીનો દિકરો જેનું નામ કેરશાસ્પ હતું તેણે પોતાનો ગુનાહ કપુલ કરી આજેઝી કીધી કે તેની આખર બચાવની એટલુંજ કરી તે ચોખ્ખો નહીં, પણ પોતાના ગુનાહમાં ગે.યા તેને ભાગ્યે બનાવ્યો! કેરશાસ્પ આવું કાળું ઘોળું કરી કરાંચી ઉપડી ગયો પણ જવા પહેલાં બાપડા ફિરોઝની મુંડી યહુદીના હાથમાં આપી ગયો—યાને ફિરોઝને કર્ઝ અને વ્યાજનો જીભેદાર બનાવ્યો, અને તે ભલા જવાને ભલાઈ કરવા પોતાને માથે ઊઠાવી લીધો. ૧૭ મહીના સુધી પોતાની ટુંક કમાઈમાંથી ભારે વ્યાજ ભરતાં ભરતા થાકે, એવામાં કેરશાસ્પ પણ પાછો આવ્યો, તેને ફિરોઝે ઘણા કાલાવાલા કીધા કે હવે અને તેમ જલદી પેલાં ઘરેણાં ધરડા યહુદીને ત્યાંથી છોડવી લાવવાં, નહીં તો તેની માલેક એકાએક આવી માંગણી કરશે તો પાપનો ઘડો ફુટી જશે. પણ તેની સમજ-વટપર કેરશાસ્પે કશું લક્ષ દીધું નહીં. પણ હવે ફિરોઝની કમબખ્તી પૂરી જગી. કેરશાસ્પ કેલેરાના દુષ્ટ રોગનો ભોગ થઈ માર્ગે લાગ્યો, અને ફિરોઝ મુસીબતમાં આવી પડ્યો. ચીકાસદાર ગ્રહાકનાં મરણથી યહુદી ભાઈની ચશ્મે ફરી ગઈ. તેણે માત્ર વ્યાજનો તકાઝો નહીં કીધો બલકે અસલ રકમની ધધરાવીને ઊંઘરાણી કરવા માંડી. અફસોસ! તે કીઆ ચુલુલામાંથી લાવે? ફિરોઝ ગભરાઈ ગયો; જેલમાં જવાનો વખત નજદીક આવતો જણાયો; પોતાની રાંક અને વૃધ માતા કેવું દુઃખ પામશે તેના વિચારથી તેનું કલેજું ચીરાઈ જવા લાગ્યું? તેણે ખ્યાલ કીધો કે સઘળો ભેદ કાવસજીયાને કહી દે; પણ જે દિકરાને ગોયા એક સત્યનાં પુત્રાં મિસાલ પુજતો હતો, તેનાં મરણ બાદ તેની બદગોઈ થતી સાંભલી તે સાંખી શકશે કે? તે કદીખી માનશે

કે ? નહીં; હરગીઝ નહીં; તે તો સામે ફિરોઝનો વધારે દુસ્મન થઇ
લાગી કાલનો દુકાળ આજેજ પાડે.

ગરીબ બિચારો ફિરોઝ ! વ્યાજનાં નાણાં ભરવાનો દિવસ માથે
આવી ચઢ્યો હતો, પણ તે લાવે ક્યાંથી ?

ખીજ સવારે નોકરીએ જતી વેલા ફિરોઝે પોતાની માને કહ્યું
કે તે રાતે મોડો આવશે.

તેની માતાએ જોયું કે આજે તે ઝરા વધારે ખુશાલ દેખાતો
હતો. પણ તે હેતવંતી માતાને થોડીજ ખજર હતી ફિરોઝના ગજ-
વામાં એક ભરેલી પીસ્તોલ હતી, જે તેણે આપઘાત કરવા રાખી
હતી. તે પોતાની દુઃખી જીંદગીથી એઝાર બની ગયો હતો-ધડકધુ-
બરાનાં જીવતરનો અંત લાવવાના ઠરાવપર આવ્યો હતો.

“હા, પગલું ઝરા ઉઠાજીવું હતું ખરું; પણ ખીજ કેટલાક
બદમાશોની માફક તેણે દખ્ખન-કે-દખ્ખનનો રસ્તો લઈ સંતાઈ
ભરાઈને કોહલાં કુત્રાંનાં જીવતરે જીવવા કરતાં મરવું વધારે પસંદ
કર્યું હતું.

પહેડીપરનાં કામથી પરવારતાંજ પાધરો તે લોહીચુસુ ધરડા
ચઢુદીને ઘેર ગયો. તેને ઘણો મનાવ્યો પતાવ્યો કે વ્યાજમાં કાંઈ
કમી કરે, લેકીન તે દયાહિણ દૈત્યે તો દેવાંના તમામ નાણાં એકદમ
ભરપાઈ કરવાની સખ્ત માંગણી કરી દીધી; નહીં તો ધરેણાં વેચી
નાંખવાની ધમકી આપી.

અફસોસ ! થઇ ચૂક્યું ! દિવાળી-તી થયા હતા ! અંધારું વંધ્યું
જનું હતું. ફિરોઝ પેલા ચઢુદીના કંચરપરથી રડમસ ચહેરે ઊતર્યો.

તેણે ધીમાં પણ મક્કમ કદમે મહાલક્ષ્મીના દર્યા તર્ફનો રસ્તો લીધો. તે વિચારના વમ્મળમાં એટલો બધો વિંટળાયલો હતો કે આસપાસનું તેને કશું ભાન નહતું. તેની ખલાતે બી ખબર નહતી કે તેનાથી થોડાંજ કદમ છેટે એક જવાન ખુબસુરત શખ્સ તેની પાછળ ચાલતો હતો. ફિરોઝ તેમજ તેની પૂકે પડેલો શખ્સ છેક દર્યાને કાંઠે આવી પૂગ્યા. વખત બરતીનો હતો. ઊછાળા મારતા મોજા જાણે આસમાનપર ચઢવા માંગતાં હોય તેમ બરાડ મારતા કિનારે આવી જોશથી અથડતા હતા. આસપાસ કોઈ ઇન્સાન કે હયવાન—ચરંદ કે પરંદ જણાતું નહતું. નીચે ધરતી અને ઉપર આસમાનની વચ્ચે પોતાને ફિરોઝે એકલોજ જોયો. જો કે બહેસ્તમાંથી તે પાક દાદારની દ્રષ્ટી સિવાય તેની નજદીકમાંજ એક ઇન્સાનની આંખો તેના ઉપર ચોંટલી હતી.

જે ઠેકાણે કિનારો ઉંચો હોવાથી પાણીનું ઉંડાણ વધારે હતું, અને એકવાર અંદર પડ્યા પછી પાછો ઝમીનપર પગ મુકવો મુશ્કેલ હતું તેવા એક ખડકપર ફિરોઝ ચઢ્યો, અને ગજવામાંથી પિસ્તોલ ખેંચી કહાડી.

તેની પાછલ ઉભેલો ધૂપો શખ્સ સમજી ગયો કે પેલો નવ જવાન શખ્સ પિસ્તોલથી બેજાન થઈ દર્યામાં પડવાનો વિચાર કરતો હતો કે પછી તેનો પતોજ નહીં મળે.

એક પણ પણ ખોલવાની નહીં હતી. એક ગયબી હાથે પિસ્તોલ ફિરોઝના હાથમાંથી ઉરાડી મેલી; તે દર્યામાં પડવા પહેલાં પુટી—લેકીન ફિરોઝને સલામત રાખીનેજ પુટી—કારણ કે જે પજો ફિરોઝે તેનો ઘોડો દાખ્યો હતો તેજ પજો તેના બચાવનારે પાછળથી અઘાટ મારી તે હવામાં ઉરાડી દીધી હતી.

એક વિકાળ વરૂની માફક ફિરોઝ પોતાના બચાવનાર તર્ક ધસ્યો; તે ગુસ્સાથી ઘેલો બની ગયો હતો; તેને મરતો બચાવવા વચ્ચે પડનારને તે પોતાનો દુસ્મન સમજવા લાગ્યો. તે બોલ્યો:—

“શયતાન ! મારાં કામની વચ્ચે પડનાર તું કોણુ મુવોછ ? તેં મારી જીન્દગી બચાવીછ તો તેનો બદલો હું આ પાપી દુન્યાની રીત પ્રમાણેનોજ તુને આપીશ—યાને તુને પહેલાં આ દર્યામાં હોમાવી જીપરથી હું ભૂસ્કો મારીશ” એમ કહેતાં સાથે તે પેલા અજબજા શખ્સનો હાથ પકડી ખડકની કોરે ખેંચવા મંડી ગયો. તે ચીરડાયલા જુનુની જીવંત આવેલાંના મનથી પેલા શખ્સની જીંદગી એક કૌડીની કિમતનીખી નહીં હતી. મારવું અને મરવું એ સિવાય તેના મનમાં કોઈ વિચારજ ન હતો. એક પળ—એક પંગલું વધુ—અને બન્ને દર્યાઈ કબરમાં ઢંકાઈ જવાની અણીપર હતા, તેવામાં પેલા અજબજા શખ્સ બોલ્યો:—

“ફિરોઝ ! ફિરોઝ માદન !! તું શું માફ ખુન કરશે ? શિખેલો, ભણેલો, અને ધૂરમી છતાં એક ખુની બનશે ? નેકીનો બદલો બદીથી વાળશે ?”

ફિરોઝે પેલા શખ્સનો હાથ છોડી દીધો. જાણે ઝરા હોશમાં આવ્યો હોય તેમ બાજુએ ઉભો રહી અજબજાથી આસપાસ જોવા લાગ્યો. પેલો અજબજા શખ્સ તેની રૂબરૂ ઉભો. પોતાનું નામ બોલાવતું સાંભલી જાણે તેની સુધ્ધ ઠેકાણે આવી ગઈ. તે બોલ્યો:—

“અય અજબજા જવાન, તું મને ઓળખે છે ?”

“ધણી સારી રીતે” પેલાએ શાંતપણે જવાબ દીધો.

૧૮ “મુંબઈ મળહ”ના ચોથા સાલની લેટ :

“તું છે કાણ?”

“તેની સાથે તુને સરોકાર નથી.”

“ઓ હો! સમજ્યો ત્યારે હવે. તું મારીજ શોધમાં નિકળ્યો હશે. મને જીવતો પકડી પોલીસને સ્વાધિન કરવાનું તેં ખિડું ઝડપ્યું હશે—કાયદાના સકંજમાં મને કચડવાનો તારો કસદ હશે! પણ યાદ રાખજે ઓ હિયકારા કે એક સિંહ સાથે તને કામ પડ્યું છે! તુને મારી બાથમાં લઈનેજ આ દર્યાઈ “બાથ” માં—કુદ્રતનાં મહાન હસ્તમામખાનામાં—ભૂસ્કો મારીશ! ચાલ તારા પાક પયદા કરનારનાં પગ આગળ પહોંચવા પહેલાં તારાં પાપોનો પશ્ચાતાપ કરી લે—પ્રાર્થનાના બે બોલ પઢી લે!”

“ફિરોઝ! મારી પ્રાર્થના તારે માટેજ છે. ઝરા શાંત પડ—તું શું અને કેવું ઉછાછલું કામ કરે છે તેનો વિચાર કર.”

“બસ, બસ! તારી ફયલસુરીના કોથળા બંધ કર! હવે ડહા-પણ ડોલવાનો વખત વહી ગયો છે. મારી પૂઠે આવવા મેં તુને કશું નહતું. મારું શું થયું તે આ ઘરતીપર કોઈએ પણ જાણવું જોઈએ નહીં, છતાં તું મારી પૂઠે આવ્યો; નહીં, નહીં, તું આવ્યો નથી પણ તારું મૌત તુને અહીં ધસડી લાવ્યું છે!”

“ખામોશ! સખ્ત! ધીરજ ધર. મારી વાત સાંભળ. તારાં ભલા ખુજોર્ગ માતાનો ખ્યાલ કર.”

“બસ, બસ! હવે તો મૌત સિતાખી કરે છે—તારો કાળ માથે ભમે છે—તારું આવી બન્યું છે.” એમ બોલતાંજ એક ઘેલાં માણસની માફક પેલા અજાણ્યા શખ્સ સાથે ખેંચતાણ કરવા માંડી “દયા કર, દયા!” પેલો શખ્સ કરગરી પડ્યો.

“દયાની માયને ડાકણ ખાય” કઠોરપણે, ખડખડાટ હસીને ફિરોઝે જવાબ દીધો.

“શું તારાં કામળ દિલમાંથી દયાનો ઝરો તદ્દન સુકાઈ ગયો?”

“તારું મૈત તુને તેડે છે—તારે જવુંજ જોઈએ.”

“એક અબળાપર આવો સિતમ—એક નારીપર આવો આઝાબ ? સ્ત્રી હત્યાનું પાપ ?”

ફિરોઝ અળગો જઈ ઉભો, અને શાંતપણે પૂછ્યું:

“એક અબળા ! એક ઔરત ?”

“હા, એક કમઝોર અબળા.”

“તો આવી ભયાનક જગાએ આવવાની મતલબ ?”

“તમને ખચાવવાનો સમય.”

“મને ખચાવવા ?”

“હા, તમને ખચાવવા—તમારી રક્ષા કરવા, હું તમારી દુશ્મન નહીં પણ દેસ્ત છું—વેરી નહીં પણ રક્ષક મિત્ર છું.”

“એક ઔરત! ન જણાયલી ઔરત, અને વળી રક્ષક મિત્ર ? મારી મિત્ર બનવાનું અય બાનુ કાંઈ કારણ ?

“મારો જીવ જાય તો ભલે; તે ખચાવવા ખાતરખી હમણા કશે ખુલાસો કરી શકતી નથી.”

“જો તું એક ઔરતજ છે તો તારીપર કીનો લેવા જેવું કમીનું કામ કરીશ નહીં. પણ, એક કબુલાત—એક વચન મને આપવું પડશે.”

૨૦ “મુંબઈ મળહ”ના ચોથા સાલની લેટ :

“અને તે શું?”

“હું મારો ઠેરાવ પૂરો પાડવા માંગું છું—મારે આ ઉછળતા દર્યાનાં ભૂખ્યાં માછલાંઓનો ભક્ષ થવું જોઈએ: ખીજો રસ્તો, ખીજો ઉપાય છેજ નહીં. હવે હું એટલુંજ માંગી લઉં છું કે—તમે કસમ લેવો કે એ વાત તમારા સિવાય ખીજું કોઈ જાણવા પામે નહીં—કોઈ આગળ એ વિશે તમે બોલશો નહીં. જાણે દિરોઝ માદને આ ધરતીપર જન્મ લીધોજ ન હતો—એવા નામનો કોઈ ઇન્સાન પયદા પડ્યોજ ન હતો.”

“ધીરે! ધીરે! શું હજી તમે તમારા ઉછાછળા વિચારને વળગી રહેવા માંગો છો?”

“બરાબર.”

“એમ છે તો હુંખી તમારી પર જીવ આપીશ, કે મારે મોંઢેથી તમારો રાજ—તમારો છુપો ભેદ—કોઈની જાણમાં કદીખી કદીખી આવેજ નહીં.”

દિરોઝ તો અજ્ઞયખીથી હચરત પામી મુંગોજ બની ગયો. તોપનો ગોળો તેના પગ આગળ આવી પડતે કે વીમાનમાંથી એક બંબ તેની સામે આવી ફાટતે તો તે એટલો અજ્ઞય થઈ દધાઈ જતે નહીં.

એક પળની ચૂપકાદી પછી પેલાં અજ્ઞણાં આસામીએ દિરોઝનાં ખભાંપર હાથ મૂકી કહ્યું, “દિરોઝ માદન, નાહક તારી જીન્દગી બરબાદ ના કર—કરવાની કાંઈ અગત નથી—તારો તમામ ભેદ હું જાણું છું?”

“ભેદ! એટલે? કીયો ભેદ?”

“તેજ ભેદ કે જેના પરિણામમાં તારો પ્યારો પ્રાણ આપવા તું તૈયાર છે.”

“ઓ ભેદી ઔરત! અગર તું મારા ભેદથી વાકેફ હોય, તો તું એ બી જાણતી હોવીજ નેમએ કે માત સિવાય મારો છુટકોજ નથી. બચવાની કોઈ બારી બાકી રહી નથી. મને કોઈ બચાવી શકનાર નથી.”

“તે પાક પરવરદીગાર તો છે! તેની મહેરથી હું કાંઈ કરી બતાવીશ.”

“પણ મારો ભેદ—મારો છુપો બરમ—તેં કેમ જાણ્યો?”

“આગળ ચાલતાં એ સૌ વખત વેળાએ જાણાયા કરશે. હાલ તુરત તો હું એટલુંજ કહું છું અય નિર્દોષ જવાન કે તુને એ ગુનાહ સામેત કરવાને હું પૂરતી સામર્થવાન છું.”

“અય બેગાની બાનુ, તમે કોણ છો? મારા જેવા દુઃખીના એક રક્ષક મિત્ર બની ક્યાંથી પુટી નિકળ્યાં છો? આકાશ પરથી એક ફિરીસ્તો ઉતરી આવ્યો હોય તેમ તમે એકાએક અહીં કેમ છેલ્લી ઘડીએ આવી મને મરતો બચાવી લીધો એ મારી અજબબી છે! હું જગરત અવસ્થામાં કોઈ નાટકનો ખીઆલી સીન જોઉં છું કે બર ઉંઘમાં સ્વપ્નું? અને મારી સન્નામતીમાં તમારો શો લાભ સમાયલો છે?”

“જ્યારે તમે જાણવાજ માંગો છો—તો લ્યો સાંભળો. હું એક ‘દિતેકટિવ’ છું. કેટલાક દિવસ થયા હું તમારીપર નજર રાખું છું.

૨૨ “મુંબઈ મળાહ”ના ચોથા સાલની લેટ :

તમારા શેઠોની પહેડીમાંથી જે કિમતી દસ્તાવેજો ચોરાયા છે તે મેળવવા તેઓએ મને રોકી છે.”

“અને તમારું નામ?”

“હમણા તે સાથ તમને કામ નથી.”

“શું તમે ચૌરતજ છો?”

“સઉ જણાયા કરશે.”

“ત્યારે શું મારા શેઠોની પહેડીમાં ચોરી થઈ છે? ધણુંજ અજબ! ને વળી હુંજ તે જાણું નહીં એ મારી વધારે અજબખીનું કારણ છે!”

“હા, ચોરી થઈ છે, અને તે ચોરી નાની-સુનીખી નથી. પોણા બે લાખના બોન્ડ પસાર થયા છે, અને તેનો દોષ તમારે માથે નાંખવામાં આવેલો છે.”

“પાક ખુદાની પનાહ! શું? તમે મરખરી તો નથી કરતાં?”

“મરખરી કરવાનો આ વખત છેજ નહીં—હું તદ્દન ખરું બોલું છું; પણ બેઅદખી માફ સાહેબ; હું જાણું છું કે તમે નાણાં સંબંધી તંગ હાલતમાં આવી પડ્યા છો લેકીન ચોરી જેવું નીચ કામ તમે કર્યું નથી અને કદી કરોખી નહીં એમ હું ખાતરીથી માનું છું.”

ફિરોઝની અજબખીનો પાર રહ્યો નહીં. તે બોલ્યો:—“મહેરખાની કરી એ બધાંનો ઝરા ખુલાસો કરશો?”

“નહીં સાહેબ; હમણા તે બનશે નહીં; પણ મહેરખાની કરી પહેલાં તમે મને એ કહો કે પેલા લોહીચુસુ ચઢીને ત્યાં ગીરવી

મુકેલાં ઘરેણાં તમારા હાથમાં ક્યાંથી અને કેમ આવ્યાં કે જેની મોંહકાણુમાંજ આજે તમે જીન્દગીથી કંટાળી મરણને શરણે જવા અહીં આવ્યા છો?”

ફિરોઝે બધો ખુલાસો કરીધો, અને પછી બોલ્યો:—“ન્યારે કોઈ આશા, ઉમીદ બાકી રહી નહીં ત્યારે લાચારીએ આ છેલ્લો મારગ લીધો!”

“અને તે મારગમાં હું આડી આવી!”

“બાનુ, તમે મને મૌતનાં ડાયાંમાંથી ખેંચી કહાડ્યો છે, પણ પેલા બરહુમ યહુદીના પંજમાંથી કેમ છોડવશો? બદનામી, બેઇઝઝતી નામોશી અને હિણુપસ્તીથી કેમ બચાવશો?”

“પાક ખુદા ચાહશે તો સૌ સાંજેન થશે.”

“હું ફરી પુછું છું કે તમે ખરેખર ઔરતજ છો, કે મને બનાવો છો?”

“બનવા બનાવવાની વાતજ નહીં. હમણા ટાયલાં કરવાનો વખત નથી. તમે મુબ્બમાં વસો છો તો પેલી વિલાયતથી આવેલી મડમ ‘દિતેકટિવ’ની વાત તો ઝર સાંભળી હશે? તેજ હું છું. હમેશા બદમાશો બડા હિયકારા હોય છે, તેમને પકડવાને એક ઔરતખી મર્દ જેટલીજ શક્તિવાન હોય છે, અને તેથીજ આજ લગી મેં કુડી બંધ બદમાશોને પકડી ઇન્સાફની દેવડીએ ચઢાવ્યા છે, અને પાક ખુદા ચાહશે તો ખીજાએતેખી ચઢાવીશ.”

“એવાં જોખમ ભર્યા કામો માટે નાઝુક સ્ત્રી જાત સરળયલી નથી. કામળાંગી કન્યાઓતું એ કામ નથી. એમાં કોઈ દિવસ જન જવાનો સૌદો છે.”

૨૪ “મુંબઈ મળાહ”ના ચોથા સાલની લેટ :

“મારી સંભાળ લેવાને હું પૂરતી શક્તિવાન છું.”

“બાનુ; બોલવું સહેલ છે પણ બળવવું મુશ્કેલ. અરધા કલાક અગાઉન તમારી હાલત શું હતી તે યાદ કરો! મારા હાથમાં લાઈલાન પડેલા હતાં, અને અત્યારે તો આપણ બન્ને મચ્છીઓનાં શિકાર બન્યાં હોતે.”

“તમે એક ગૃહસ્થ છો એમ હું સારી પેઠે જાણતી હતી; નહીં તો કોઈ લુચ્ચા કે ખુતી સાથે કામ પડ્યું હોતે તો તે મારાં આંગને આંગળી લગાડે તે પહેલાં તો તેનાં મગજમાંથી મારી પીસ્તોલની ગોલી પસાર થઈ જતે, અને ઝુરૂત પડતે તો તમારાબી તેજ હાલ થતે, પણ પાક ખુદાને તે મનઝુર નહીં હતું.”

“હમણાં તમે ધારણ કીધેલા વેષમાં છો—હું તમને તમારાં ખરાં સ્વરૂપમાં જોવા ઇચ્છું છું.”

“એ તો તમારા બાબમાંથી બનશે નહીં; પણ હું જે કહું તે ધ્યાનથી સાંભળો.” અને ચોરાયલા ‘બોન્ડ’ વિષેની કેરીયત વિસ્તારીને કહ્યું કે તેની પર ચોરીનો કેવો શક હતો; વધી એમાં કોઈ ઔરતનો પણ હાથ હોવાનું ગુમાન હતું—અને તે ચોરાયેલા માલ મેંલવવા તેણીને રોકવામાં આવી હતી. “હવે કંઈ સમજ પડતી જાય છે! હા, એજ કારણસર અમારા નવા શેઠ જેહાંગીરજી મારીપર ચોક્કસ નઝર રાખતા હતા—મારીપર એમને શક ગયેલો હોવો જોઈએ.”

“શું જેહાંગીરજી તમારીપર શકની નઝરથી જોય છે?”

“હા, મને એમજ લાગે છે અને તેનો સબબખી મેં ધાર્યું કે પેલાં યહુદીને ત્યાં પડેલાં ધરેણાં બાબત તેમનો મારીપર શક હોવો.”

જોઈએ-અને દેખાઈતી રીતે તે વાજળી હતો. પણ તમે જે 'બોન્ડ' ચોરાવાની વાત કરો છો તે તો તમારેજ મોઢે સાંભલું છું."

પેલી બાનુ 'દિતેકટીવ' થોડીક પણ ચુપ રહી; પછી પોતાના ધંધાની રીત મુજબ સવાલો શરૂ કરીયા:

"ફિરોઝ માદન, તમે હિમ્મતવાન મરદ છો કે?"

"હું ધારું છું કે ગઈ કાલ સુધી તો હતો, પણ આજે-આજે તમે જાણો છો તેમ બેહિમ્મત બન્યો છું."

"વારં એમ સમજો કે ચંદુદીના હાથમાંથી ધરેણાં છોડવી તમારા હાથમાં આપું, અને તે તમે તમારા શેફની તીજેરીમાં પાછાં મુકો, તો પછી એક નિર્દોષ અને સાચા મર્દ મિસાલ થોડીક મુસી-બતોમાંથી પસાર થવાને કયુન થશે?"

"તમે શું કહેવા માંગો છો તે હું સમજી શકતો નથી; હું તદ્દન ગુંચવાઈ ગયો છું."

ફરીથી ઉપલોજ સવાલ કરી તે બોલી કે "ગુંચવણ ને મુંઝવણનું કોઈ કારણ નથી."

"એક નિર્દોષ માણસ તરીકે હું ગમે એવી મુશ્કાલીમાંથી વગર આનાકાનીએ પસાર થવા તૈયાર છું."

"જીવતા રહો! સાંભલો ત્યારે. અંતે સચનો જય છે એમ જાણી-અને તમારું નિર્દોષપણું નક્કી સાબેત થશે એમ માની, થોડોક વખત દેખિત દેખાવ કરવાનું એક ગુનેહગાર તરીકે થોડુંક દુઃખ ખમવાનું કયુન થશે?"

૨૬ “મુળઈ મળહ”ના ચોથા સાલની લેટ :

“મોટી ખુશી સાથે.”

“ઠીક ત્યારે;” તમારી અને મારી કોશીશથી પાક ખુદા ચાહશે તો એક અઠવાડીઆંતી અંદર પેલા લાખોના ચોરાયલા ‘બોન્ડ’ સાથે તેના ચોરનેખી આપણે સાચુત પકડી પાડવાને શક્તિવાન બનીશું.”

“ત્યારે તમારો શક કાઈ બીજાંજ આસામી ઉપર છે?”

“એમજ છે” તે બોલી.

“અને તે કોણ?” દ્વિરોએ પૂછ્યું.

“માફ કરજો સાહેબ પણ અમારા ધંધાની રૂએ એક માથે ઉઠાવેલાં કામનો અંત આવ્યા અગાઉ કાંઈ પણ ખુદાસો સગા ભાઈ આગળ પણ કરવાનો કાયદો નથી; ફક્ત એટલુંજ કહીશ કે ખરા ચોરે એવી ચતુરાઈ અને સફાઈથી પોતાના પાપનો ટોપલો તમારે માથે નાંખ્યો છે કે તેના ભાર તમે દયાઈ મરવા વીના છુટકોજ નહીં રહે; અને જો કે હું એક અશક્ત ચોરત છું તે છતાં હિમ્મતથી કહું છું કે અગર વખતસર હું એ કામની વચ્ચે ન પડી હોત તો તમને એક ચોર તરીકેની શિક્ષા અને નામોશી ઝુરરજ ભોગવવી પડતે.”

“હું તે ભોગવવા જીવતો રહેતો તો કે? હું તો આ ઉજળતા મોજ તમે ક્યારનો ઢંકાઈ ગયો હતો—નસકે માછલાંઓથી ખવાઈ ગયો હતો!”

“એમ થતે તો મુવા બાદ તમારું નામ હિણાતે, અને ખીચારાં તમારાં રાંક માતાજીનું શું થતે?”

“ગરીબ બિચારાં મારાં માયજી! તેવણુપર કેવો સિતમ ગુઝરતે તેના ખ્યાલથી કંથેનું આકચાક થઇ જાય છે.”

“અસ! હવે હું કહું તેમ કરજો: આવતી કાલે નૌકરીપર જતા ના. ચિઠ્ઠી લખી મોકલજો કે ઝુરનાં કામસર બપોર સુધી આવવાનું બનશે નહીં; એ ઉપરથી તમારી ઉપરનો શક મઝાપુત થશે—તમારે હસ્તકની તીન્નેરીઓની તપાસ ચાલશે, પણ તેમાંની દરેક ચીજ સલામત માલુમ પડશે. પણ તમારા ચોપડા?”

“તેની તો હું ખાતરી આપું છું કે મારાં કાગળ્યાં અને ચોપડામાં કાંઈખી શક કે વાંધા જેવું છેજ નહીં.”

“સાહેબજી ત્યારે! હિમ્મત હારતા નાં.”

તેઓ છુટાં પડવા પહેલાં પેલી બહાદુર સ્ત્રી શ્રીરોજને ઘેરી રસ્તાપર પહોંચાડયા વગર ગઇ નહીં.

દ્વિરોજ વિચારના વમ્મળમાં ઘેરાયલો પોતાનાં મકાન તરફ ગયો અને પેલી મડમ ‘દિનેકટીવ’ કોઇ વધારે અગત્યનું કામ બજાવવા ગઇ.

તે સીધી-પેલા બ્યાજ ખાકિ સંગઠિત ચલુદીનાં રહેઠાણુપર જઇ પહોંચી, અને દરવાઝો થોકતાંજ અંદરથી એક ભખાયલા દેખાવના શખ્સે દેખાવ દીધો. ચમડી ખોય પણ દમડી ન ખોય તેમાંનું તે આસામી હતું. તે પૈસાનો ઘણોજ લોભી હતો અને તે મેલવવા ગમે એવું પાપી કામ કરવાને ડરે તેવો ન હતો—તે છતાં ઇઝઝતનો ખૌફ રાખતો હતો—અંદીખાને જવાથી ખીહનો હતો.

પેલી ઔરત જે અલખતા મદના વેશમાં હતી તેણે પોતાને રૂડીઆઇ રાણીનાનો વિશ્વાસુ ગુમાસ્તો ઝાહેર કરીધો અને દમામમાં કહ્યું:-

“મીં અબ્રાહામ, હું કોણ છું તે તમે જાણ્યું. હવે હું શું કરવા આવ્યો છું તે કહું. રૂડીઆઇનાં ચોકકસ ઘરેણાં ચોરાયાં છે અને તે તમારી પાસે છે એમ છુપા જસુસોથી પકડ પામે તેમને ખચર મઝી છે. પણ તમારી ખુઝોરગીનો ખીચાલ કરી તે બલાં બાઈએ તમને પોલીસને હવાલે કરવાને બદલે મને સમાધાનીથી મામલો તય કરવા મોકલ્યો છે. હવે સાંભલો-ખુબ ધ્યાનથી સાંભલો-તમારા પૈસા સલામત છે-એ ઘરેણાં પર ધિરેલાં તમામ નાણાં ઉપરાંત પાંચ ટકા વધુ આપી તે છોડવી લાવવાનો મને હુકમ મલ્યો છે-તે મનઝુર છે? નહીંતો બામદાદ પહેલાં તમે ઝાંઝ્યાં પહેરી વગર ભાડેના મકાનમાં મુકામ કરશો, એટલુંજ નહીં પણ તમે શું શું કાળાં ઘોળાં અને કાવત્રાં કરો છો તે બધાનું ભોપાળું પોલીસ કોર્ટમાં ખુલ્લું પડશે, અને તમારી બરગાદી થયા વિના રહેશે નહીં.

ઘરડાનું મન ધચુપચુ હતું-તે કાંઈ વધારે મેળવવાની ઊમીદ રાખતો હતો. લેકીન પેલો ગુમાસ્તો મકકમ વિચાર અને એકજ બોલનો માણસ હતો. તેણે પોતાનો વિચાર સહેજબી ફેરવ્યો નહીં.

ટુંકમાં સાટું નકકી થયું. પેલા યહુદીએ કિમતી ઘરેણાંથી ભરેલો એક ખાનચો લાવી સામે મૂક્યો, અને એક ઝુંકતી બતીની રૌશનીમાં જે સફાઈ અને ઝડપથી પેલા ગુમાસ્તાએ ફક્ત રૂડીઆઇ વાળાંજ ઘરેણાં ઊંચકી લીધાં તે ઉપરથી તેની ખાતર જમે થઈ કે તે શખ્સ તેજ બાઈનો કોઈ વિશ્વાસુ નૌકર હોવો જોઈએ.

ઉપર મુજબ હિમ્મત બધું કામ બજાવી. તે બહાદુર ‘દિતે-

કટિવ' કુંવરજી કાવસજીની કંપનીના દર્યાન અને ફિરોઝ માદન સાથે કામ કરતા એક કારકુનને જઈ ભેટયો. તેઓપર શું જાદુઈ અમલ ચલાવ્યો તે વીશે અત્રે લાંબાણુ ન કરતાં કહીશું કે મરઝી માફક સંધળું ઠીકઠાક કરી તેણે ત્યાંથી ચાલતી પકડી.

ખીજી આમદાદે હજી તો આગળી રાત્રે અનેલા અનાવપર વિચાર કરતો ખીજાના પરથી ઊઠ્યો નહીં એવામાં ફિરોઝને નામે નિવ્યલો તાર આવ્યો;—

“સંધળું સમાધાની સાથે સમાપ્ત.”

તેનાં દિલમાં ખુશી વ્યાપી રહી. ખપોર પછી ત્રણ વાગે ગોઠવણ મુજબ નૌકરીપર ગયો.

અરધોઠ કલાક થયો નહીં કે પહેડીના નાના નવા ભાગ્યા જેહાંગીરે આવી જણાવ્યું કે “મીં માદન તમારા હિસાબના ચોપડાની તનકકી કરવા દેશો?”

“મોટી ખુશી સાથે સાહેબ” ફિરોઝે જવાબ દીધો.

જેહાંગીરે ‘એકકાઉન્ટન્સી’ની પરિક્ષા પહેલે દરજ્જે પાસ કીધેલી હતી—તે એક બાહોશ મહાસિંચ હતો. હિસાબી બાહોશીનાં સખખે નાના ઓઢાપરથી વધતાં વધતાં આખરે તે પોતાના શેઠોની મહેરબાનીથી તેમનો ભાગીદાર બનવાને ભાગ્યશાળી નિવડ્યો હતો.

હિસાબ તપાસતાં ઝુરૂર તેમાં કાંઈ ઘોંટાળો જણાતો—પણ શુક્ર પાક બારીત્યાલાના કે જે નિર્દોષોનો રક્ષક છે—અને તેણેજ ફિરોઝ માદનને બચાવવા પેલા ફિરેસ્તાને મોકલી આપ્યો હતો કે જેની કારસાઝીથી ન સિફતે તેનો જાન બચ્યો હતો પણ માન અને

ધમાનળી બચવા પામ્યા, કારણ યહુદીને ત્યાંના ધરેણા પહેડીની ત્રેઝરીમાં મૌનુદ હતાં જેહાંગીરે નઝર તાણી તાણીને ચીપીચીપીને ચોપડા તપાસ્યા—સિલ્લક અને અનામતનો મુકાબલો કરી જોયો પણ બધું બરાબર ! બધું સલામત ! તેણે રાખેલી આશાથી બધું ઉલટુંજ ! તેણે તો ભયંકર ભોપાળાં ખુદ્દાં પાડવાની ઉમીદ રાખી હતી. તેને બદલે તેતુંજ કોહુ ભોપવા લાયક થઈ પડ્યું ! ફિરોઝને ફસાવવા તે ઘણો આતુર હતો પણ “દુસ્મન ચે કુનદ, તુ મહેરગાં બાશદ દોસ્ત ?” જેની ઉપર પાક પરવરદીગારનીજ મહેર તેના વેરી આંધળા ! તે ફફડતો ચટકતો કાવસજી આગળ જઈ બોલ્યો,

“ઘણુંજ અજબ ? મહેનત બરબાદ અને ગુનાહ લાઝીમ ! હું કંઈજ સમજી શકતો નથી. મેં ગમે એટલા ચીપીને ચોપડા જોયા, નકદી તપાસી, પણ કંઈજ નહીં—બધું દીવાની જોત જેવું ! : ઘણુંજ અજબ !”

“ભાઈ જેહાંગીર ! એ છોકરા ઉપર મને તો કોઈ દાહડેખી શક હતોજ નહીં, પણ પેલા ‘બોન્ડો’ ખોલવાયા ત્યારે તમેજ એની ઉપર શક લઈ ગયા; પણ હું તમારેજ મોંઢે સાંભલી ખુશી છું કે તે તમારી સખ્ત પરિક્ષામાંથી ફતેહમંદી સાથે પસાર થયો છે, તમે ધારતા હતા તેવો લુચ્ચો નથી.”

જેહાંગીરને તો ભોંય ભારી પડી ગઈ. જરમન ક્યસરે દુન્યા જીતવાના ખીઆલમાં થાપ ખાધી હતી તેવીજ ઉલથાપ તેણે ફિરોઝને ફસાવવાના વિચારમાં ખાધી.

“જેવો એનો હિસાબ ચોક્કસો છે તેવોજ તમે ધારો છો તેવો ‘બોન્ડો’ ની ચોરીથી પણ તે બેગુનાહ હશે.”

આ શબ્દોના અચરાટથી જોહાંગીર ફફડી પડ્યો, કે “તમારી મેં ખાતરી કરી આપ્યાં છતાં તમે એ માણસને નિર્દોષ માનો છો?”

“અલખતા તમો જે મુદા ખતાવી મારી ખાતરી કરી આપી તે માનવા છતાં એ છોકરાપર મારો વિશ્વાસ છે—હું હમેશા એના રબૈયાથી ખુશી છું, અને તમારે બદલે કોઈ બીજો એના વિષે બદલાવતો તો હું તેની ટચાકડી બરાબર દરકાર કરતો નહીં. હજીબી હું ઇચ્છું છું કે એ છોકરો નિર્દોષ હોય.”

પ્રકરણ ૩ જી.

જુદદીન ઝગડો!

ઉપલાં પ્રકરણમાં લખેલો બનાવ બન્યો તેજ રાત્રે પરેલ તરફ એક ભપકાદાર નાની બંગલીમાં જોહાંગીર દેખાય છે, દીવાનખાનામાં એક નર્મ મખમુલી સોફાપર એક નખરાંબાઝ નાઝનીન, અજોતાયલી નઝર પડે છે. તેણીનો દેખાવ દમામદાર છે; તેણી ખુબસુરત છે, તે છતાં કોઈ અનૂભવી કહી શકે કે તે ઔરત નીચ અને મતલબી હોવી જોઈએ એવી તેની રીતભાત હતી—પારસી પોષાકમાં હોવા છતાં તે કોઈ જુદદીન જેવી વધારે દિસ્તી હતી. જોહાંગીર દીવાનખાનામાં દાખલ થયો, વાંચનારની વાકેશી સારૂ કહીશું કે એ તેજ સ્ત્રી હતી કે જેને આપણે કુંવરજી કાવસજીની કુંપનીમાં જોઈ હતી, જ્યાં તેણી

૩૨ “મુંબઈ મજાહ” ના ચોથા સાલની ભેટ :

જેહાંગીરની કોઈ સગી તરીકે જણાયતી હતી; લેકીન જેવી રીતે જેહાંગીર ઔરંગઝામાં દાખલ થયો, જે પ્રકારનો તેને આવકાર મળ્યો અને જે કિસમના આવભાવનું ‘એકટીંગ’ થયું તે સરવેનો સામટો સરવાલો એજ દીસતો હતો કે તેઓ એક બીજાનાં પિત્રાઈ તો શું પણ દુરનાં સગાં પણ ન હોવાં જોઈએ.

જેહાંગીર આવતાંજ તેણીને પ્યારથી ભેટવા ગયો, પણ તે તુમાખી ઔરતે તેને આંચકા મારી દુર કીધો.

“ઝોહરા, આ શું ઝુલ્મ ? આ શો ગઝબ ? કેમ કાંઈ ખફા છે ? કાંઈ મારી કુસુર ?”

“ જી, હા—હજુર” પેલીએ ગુસ્સા સાથે અણકા કીધા.

“ જેહાંગીરનો ચહેરો ઝડ મારી ગયો. તેનું દોષિત દિલ તેને ડંખ્યું હોય તેમ ગભરાતો જણાયો. તે બોલ્યો:—

“ મારી દીલરબા ! એવું તે શું મેં કીધું કે તારી ગયર મહેરબાની, તારા ગુસ્સાને પાત્ર હું બન્યો ?”

“ ખચ્ચીત એક પારસીના પાલામાં પડી પસ્તાઉં છું. હું મ્હારા જાત ભાઈ અને બહાલું વતન છોડી આ ગયર મુલ્કમાં કાંઈ હાડમારી ભરી જીન્દગી ગુઝારવા નથી આવી પણ જર અને જેવરથી માલા-માલ બની એક મલ્લેકા જેવી અયશે. આરામભરી જીન્દગી ગુઝારવા. ઉઠતાં પૈસો, બેસતાં પૈસો, ચાલતાં પૈસો, અને દરેક વાતમાં મને તો પૈસો પૈસો અને પૈસોજ જોઈએ. પૈસાથી પાપો કપાય છે, પૈસાથીજ પરહેઝગારી મેળવાય છે. હા, પૈસા; પૈસા, પૈસા, અને પૈસા જોઈએ. તમે મને પંજબથી કુસલાવીને લાગ્યા ત્યારે શું શું આશાઓ આપી

હતી તે યાદ કરો. હું જ્યારે નાટકમાં હતી ત્યારે મારા બહા પારસી શેઠની મહેરબાનીથી કેવી સુખી હતી ! તે શેઠે ગોયા મને અંધારી કોટડીમાંથી ખેંચી કહાડી રૌશન દુન્યામાં આણી હતી. રકસો સુરફ—નાચ ગાયણનો—ઉમદા અને આકાશી હુન્નર શિખવી અને નાટક તખ્તાપર લાવી દુન્યાના તખ્તાપર મશહુર કીધી હતી. અરે, એટલુંજ નહીં પણ આવી સફાઈથી જે ગુજરાતી વાત કરું છું તે પણ તેમના કદમની બરકતથીજ છે, એવા એક શેઠ સાથે તમારે ખાતીર બેઠામાંની કીધી તેની ગોયા આજે હું મઝા ભોગવું છું. અફસોસ મારાં કયાં ભોગ લાગ્યા કે હું તમારા મીઠા મીઠા સુખનો પર લુભાઈ યાદ કરો, તમે આપેલા કોણ વફાદારીથી યાદ કરો, તમારાં વચન પાલો.”

ઉપરું બોલી પેલીએ એક રેશમી રમાલ પોતાની આંખો પર નાખી આહોજાર કરવા માંડી.

“ઝોહરા ! મારી જનો જીગર ઝોહરા !” જેહાગીર ધુન્ને આવાજે બોલ્યો. “જેહલા છ મહીનામાં મેં તારા પગ આગળ ફેટલી દૌલતનો ઢગ લાવી નાંખ્યો છે તેનો કાંઈ ખીઆલખી છે ? નાટકવાળા શેઠને ત્યાં આખી આખી રાત નાચી ગાઈને છ વરસમાં જેટલું નહીં મેલવને તેથી ત્રણ ઘણું તું મેળવી ચૂકી છે, અને હજી વધારે દૌલતનો ઢગ તારી આગલ લાવી નાંખીશ.”

“પંદર વીસ હજાર તેણી દૌલત કે ? એવા બીખારીજ હતા તો મને લાવવાને બદલે તમારી જાતમાંથી કોઈ ઉલ્લાવાલી કાં નહીં લાવ્યા કે તે તમને વેચાતા લે. તમને ચાલતાં હાલતાં જીતી પચાસના

૩૪ “મુંબઈ મળાહ”ના ચોથા સાલની લેટ :

નરમ નરમ પ્યારથી નવાજતે. તમારે બસ પડી તે કરતાં હવેદરા પાદના એક આલીવીકાર અમીરની ખવાસ બની હતે તો આજે મારી હાલત કાંઈ આરજ હતે ! આજેખી-ખુદ આ મુંબઈ શહેરના મલેકુતુજ્જર-શાહ સૈદાગરે મારી મોહબ્બતના તલબગાર છે-પણુ-પણુ-અફસોસ ! સદ હઝાર અફસોસ-મારાં કિસ્મતજ પ્રુટેલાં તે એક કુન્નુસ પારસી બખીલના બસમાં પડી. અફસોસ ! અફસોસ !” અને વલી તેણીએ રડવા માંડયું.

“મારી પ્યારી ! એમ આહોઝારી કરી તારો જીવ નાહક ના બલાવ; તું જે અને જેવું માંગે છે તે અને તેવું બદકે તેથીખી દસ દિસ્સે વધારે ઝુરર પામશે; લેકીન ઝરા ધીરજ, ધીરજ, ધીરજ તું દરખત કડવું છતાં તેના ફળ મીઠાં હોય છે. હું-એક ચોકકસ કામમાં ગુંતાયલો છું-એક ભારી મામલો માથે ઊઠાવ્યો છે-ને-ચંદ્રેરાઝમાં સૌ સાંજેજ થશે. તારી દરેક ઇચ્છા-તારો દરેક શોક, પુરો પાડવામાં આવશે.”

ઉપલી વાતચિત ચાલી રહી છે તેવામાં એક સુધડ અને ચાલાક દેખાવની ઔરત ઓરડામાં આવી.

ગભરાયલા આવાજે જોહાંગીરે હળવેથી પેલી ઔરત જોને આપણે હવે જોહરા તરીકે ઓળખીએ છીએ તેને પુછ્યું:-“એ વલી આ કવાબમાં હાડકું કોણુ?”

“એતો મારી નવી આયા છે.”

“એને વલી ક્યારે રાખી?”

“એ દિવસ થયા.”

“એકદમ એને કહાડી મુક.”

“એને કહાડી મુકું?”

“હા; મેં કહું કે એકદમ કહાડી મુક.”

“કાંઈ સખખ, જનાખ?”

“હું તે પાછલથી કહીશ. હું એક વહેમી માણસ છું. જ્યાં મને વહેમ પડ્યો કે તેનો ઇલાજ નહીં. એ કમખખતને જેતાંજ મારાં મનમાં ગભરાટ પચા થયો; કાણ જાણે સા માર તે તો હું કાંઈ કહી શકતો નથી, પણ કુદ્રતી રીતે તે મને ઘણી અજાણ્યામણી લાગે છે; અસ તું એને એકદમ કહાડી મુક.”

તમે સુધરેલા, મોંહડે મેસ—અરે માફ કરજો—એતો નાટકમાં રહી એવું ઓત્રવાની ટેવ પડી ગઈ છે—મકુજો મોંહડાં રંગીને અનેજા પારસી જાંગલાળી એવા વહેમી હોય છે એ તો આજેજ જાણ્યું! તઆજુબ!”

“હવે તું પછી તાજુબ થયા કરજો; હમણાંતો એને પેન્ડો આપ, નહીં તો તઆજુબીને બદલે પસ્તાવાનાં આંગળાં કરડવાં પડશે.”

“મારાં સારાં નસીબે મારા મુલકની એક ચાલાક પંજખન છોકરી મને મઢી ગઈ છે, તો તમે અદેખા પડો છો—તમારા ખોટા પ્રકારા અને વહેમને સાર તેને કહાડી મુકવા કહો છો!”

“ત્યારે તું મારી અરઝી એમજ રાખે છે કે?” જેહાંગીર કહ્યો.

“જેહાંગીરજી શેઠ! તમારા હુકમને માથે ચઢાવીશ; લેકીન મારે ખાતીર એટલી મહેરબાની કરો. એ છોકરી મને ઘણીજ ગમે

છે—કેવી હોશયાર અને વલી ફરમાં બરદાર! મારું દરેક કામ એવું ચાલાકીથી બજા લાવે છે—મારો પડતો બોલ ગોયા ઊઠાવી લે છે, અને વલી હસ્તી રમતી પુતલી જેવી છે; એનેથી મને છુટી પાડવાની કીદદ ના કરો; એટલું હું માંગી લઉં છું.”

“એ ગુજરાતી બોલી બાણેશ કે?”

“ત્યારે હું શું ત્યારની બુમ પાડી રહી છું? તે ગુજરાતી તો સમજતીજ નથી પણ પુર પાંધરે ઉરદુખી બરાબર બોલતી નથી— પંજાબની કોઇ ગામડીઅન છે. બિલ્કુલ સાદી ને બોલી છે.”

“તારી ખાતરી છે?”

“મારી પૂર ખાતેર જમા છે; એ બીચારીને દેશ છોડ્યાને ૬૭ પુરા પંદર દિવસ પણ થયા નથી.”

“જો એમજ હોય તો ધુળ વાળી; પણ તું બાણેશ કે કે એ કહેવાતી આયાઓને કસારીના કાન હોય છે; અને ઔંચ કમબખ્તે આપણી વાત જો સ્ટેજખી સાંભળી હશે તો આખા દુસાની મારશે”.

“તમે નાહક. ગુમાન લાવો છો; નકામા ગભરાઓ છો.”

ઉપલી વાતચીત ચાલતી હતી તેજ વખતે પેલી આયા બારણાં પાછળ સંતાઇ કાન દબા ધ્યાનથી તેમને દરેક બોલ સાંભળતી હતી—અને તે સાંભળી તેના ચહેરાપર તરેહવાર ફેરફાર થતા હતા—તે જો જેહાંગીરના જોવા કે બાણવામાં આવતે—તો—યા પાક ખુદા તે ઇવતોજ ભરી જતે.

જેહાંગીર જેહાંદીદા—અનુભવી—અને પૂરો પકકો હતો. તેની કહેવાતી સગી પેલી ઝોહરાએ જે કાંઇ તેને સમજવું તેથી તેની પૂરી ખાતરી થયલી જણાઇ નહોં. પેલી આયા ખરેખર પંજાબીજ હતી અને ગુજરાતી બિલ્કુલ સમજતીજ નહોં હતી તેની સિદ્ધકત

શું ? તે છોકરીને છટકામાં લઈ પોતાની ખાતરી કરવાનો તેણે નિશ્ચય કીધો.

“ઝાહરા, જીગરા !” તે બોલ્યો “કાંઈ બહાને પેલી દુકતીને અહીં બોલાવ.”

“એકાએક તેનું શું કામ પડી આવ્યું ?”

“મારી ખાતરી કરવા માંગું છું કે તારી બોળાઈનો લાભ લઈ તેણીએ તુને ખનાવી કહાડી નહીં હોય.”

“બાઓજી બાઓ ! તમે સદાના વહેમીજ રહી ગયા.”

“હવે ઘણી ડાહી ના થા-નહીં તો ડહાપણ ભારી પડી જશે ! મહેરબાની કરી બોલાવતો ખરી, અને ઝરા તમાશો તો જો.”

ઝાહરાના ધ્યાનમાં કાંઈ વાત બિતરી. તેણીએ આપાને બોલાવી “ગુલશન !”

તુર્તજ તે ચંચળ છોકરી દોડી આવી, નમંતાબ સાથે હાથ જોડી નીચી નજરે પોતાની બાઈનો હુકમ બજાવવા બિની. નરે જાણે નર્દોષતાનું પુતલું !

ઝાહરાએ તેણીને પણ પંજનખી ભાપામાં કાંઈ કહેવા માંડ્યું. તેની વચ્ચે જોહાંગીર ગુજરાતીમાં ગુસ્સાથી બોલ્યો :—“અરે એ કુચ્ચી આંરત અહીં કેમ આવી ? એ તો બડી ચોટ્ટી છે; મે આજેજ એક પેપરમાં એની ચાલાકી ભરી ચોરીઓ વિશે વાંચ્યું—તેમાં એની તસ્વીરખી આપેલી છે—પોલીસ એની પૂછે છે—એ તેજ છોકરી છે.”

ઉપલો ધડક ધુન્નરો કરતી વેળા જોહાંગીરે પોતાની નજર પેલી છોકરીપરજ રાખી હતી—પણ તેણીના ચહેરાપર ઉપલા બોલોની અસ-

૩૮ “મુંબઈ મબ્બુ”ના ચોથા સાલની લેટ :

રથી કાંઈપણ અસર થયલી જણાઈ નહીં ! જેહાંગીર કોણને કહેતો હતો અને શું બોલતો હતો તેનો તેને રહેજીબી ખ્યાલ ન હોય તેવી રીતે જાણે કાંઈ બન્યુંજ નહીં હોય તેમ તે શાંત બિભી રહી—નરી જાણે મુંગી બહેરી !

“પણ તમે એવાં ચેડાં કહાડી કહેવા શું માંગો છો ?” ઝરા નેણ ચઢાવી જોહરાએ પૂછ્યું.

“હું એ કહેવા માંગું છ કે પોલીસનં બોલાવી તેના હાથમાં એ પોરીનું પાંખડું આપવા ચાહું છ.”

આ બધું સાંભળવા છતાં પેત્રી છોકરી તો જાણે કશું બન્યુંજ ન હોય તેમ શાંત બિભીજ રહી.

જોહરાએ પંજાબીમાં તેણીને જવા કહેવાથી તે ચાલી ગયા બાદ તેણીએ પૂછ્યું :—“મને કંઈ સમજ પડે ? એ બધા શું ગડગડ ઘોંટાળો કરેછ ?”

“કંઈ નહીં; જરા રમુજનો કોટો મગજમાં ચવડી આવ્યો હતો.” આટ પડેલા જેહાંગીરે અડાવ્યું.

“પણ ગરીબ ગિચારી એકુનાહ છોકરીનું આમ અપમાન કરવાનો સમય ?”

“અરે પણ જ્યારે એ રાંડ ગુજરાતી સમજતીજ નથી તો એ એમમ સાહેબને અપમાન થયું ક્યાં ? એની આગરના ક્યાં કોકરા થવાના હતા !”

“માફ કરો જનાબ, હવે હું સમજી; તમે એનું ઇમતેહાન લેવા માંગતા હતા ! ઠીક; ત્યારે તમે હવે શું ધારો છો ?”

“ માળી ખાતરી થઈછ કે તે માંજરી મિલાડી ગુજરાતીનો એક બોલ સમજતી નથી. અગર તે સમજી મરતી હોતો તો શું આવી રીતે શાંત ઉભી રહેતે ? છે દુન્યામાં કોઇ એવી ઔરત કે તેની સામે આવી રીતે સીધા ગા ખરા તોહમતો મૂક્યા છતાં, તે સમજ્યા બાદ-શાંત ઉભી રહે ? ચહેરાપર સ્હેજ ફેરફાર બી નહીં થાય ? બનેજ નહીં.”

પણ અરે ! ઔરડામાંથી બાહર પડતાંજ પેલી આધાને સાદ્ર ગુજરાતીમાં નિચડું બગડતી જોહાંગીરે સાંભલી હતે તો તેની શી હાલત થતે તે વાંચનારેજ વિચારી લેવું.

“ જોહાંગીરજી શેઠ લુહારવાડે સોય વેચવા નિકળ્યા છે ! પણ ક્યાં ખજર છે કે હું એવા પંદર જોહાંગીરેને ગજવામાં મૂકનાર આસામી છું. એવકુદ ! મારી પરિક્ષા લેવા નિકળ્યો ! ગામ બધાંની હોશ્યારી એનામાંજ હોય એમ માને છે, પણ કમબખ્તને ખજર નથી કે જેમ માખી છટકવાના કોંઠાં મારતાં વધુ ને વધુ કરોલીઆનાં જાલામાં ફસતી જાય છે તેમ એ સુંફેદ હાડકર પણે મારી જાલમાં વધારે ને વધારે જકડાતોજ જાય છે.”

ઔરડામાંથી ગુલશનના જવા સાથેજ ઝોહરાએ પાછો પટપટારો શુર કાઢ્યો. તે બોલી:- “તમે ધાંધલ ધરપચ કરીને વાન ઉડાવી નાશવા ના માંડતા, મને પૈસાની ઘણીજ ઝુરત છે. કાંઈગી કરી પાંચ હજાર તો કાલ સુધીમાં હાજર કરજો.”

“ કાલનું કાલ કાંઈ બનશે નહીં.”

“ પણ પેલાં ચિથરાં પાડી મૂક્યાંજ તે વટાવતા કેમ નથી ?” હજીવેથી કાનપર પડી તે બોલી.

“અરે રાંડ, કાલનો દુકાળ આવ્યો આવ્યો પાડવા માંગેછ કે? તેમાં કેટલો જોખમ છે તે જાણેછ ખી?”

“અરે જાઓજી! તમે ખંડા ડરપોક છો. લાવોની હું આજે અરધી રાતે વઢાવી મંગાડિ! જોખમ શું ને વાત શું? તમે પાર-સીઓ મળનામળ ભરો પણ તસુ નહીં ફાડો—માખણમાંજ તલવાર મારો.”

‘બેરાનું ભેળું કેટલું? એવું કાંઈ કીધું ખીધું તો બેઠનું કાટલું નિકલી જશે. મર્દોનાં બધા કામમાં ચૌરતોએ માથું મારવું એ સિદ્ધ બેવકુફી છે.”

“એમ છે તો સલામ, ખુદા હારીજ! મારે હવે તમારેથી છુટું પડવુંજ જોઈએ; આજે મારાં કદમ આગળ ફાહારનનો ખઝનો રેડી-દેવાવાડા આ શહેરમાં જીવે છે. વળી આપણાં કહેવાતાં લગનના ફાર્સનો આ શહેરમાં કોણ શાહેદ છે? કાઆ કાજીએ આપણી નીકાલખાની કીધી છે—કાઆ તમારા દસ્તુરે આશીરવાદ સાર્યાછ? પંજનખનાં એક ગામડાંના એક અમલદાર આગળ આપણે શાદીનું માત્ર સાટું—દુન્યવી સાટું—જેને તમારા સુધારાવાળાઓ—‘સિવિલ મેરજ’ કહે છે—તેનાં ઓઠાં હેડળ આપણે જોડાવા છતાં આ શહેરમાં ઘણી-ઘણીઆની તરીકે આપણને કોણ જાણે છે? તમારા ભાગ્યા આગળ પણ તમે તો ખોટુંજ અડાવેલું છે. છુટા છેડા કરવા કરાવવાની કડાકુટખી નથી પડવાની.”

“અસ, અસ! તારી કાતર જેવી ઝગાન ચલાવવાનું બંધ કર નહીં તો મારું હૃદય ચાલનું બંધ થઈ જશે, યા હું દીવાનો બની જઈશ.”

“અને મને જોઈતા પછસા નહીં મલશે તો હું ઘેલી થઈ જઈશ; તમે મારી યુક્તી ધ્યાનથી સાંભળશો તો સૌ સમાધાન ઉતરશે.”

“અને તે તારી યુક્તી?”

“સહેલી અને વળી એવી કે સફાઈથી તમામ હલ્લો મેલવવા સાથે સફાઈથી તમે છટકી શકશો; સિફ કોઈ કંગાલને માથે બધો ટોપલો નાંખી બંદીખાને મોકલાવી આપો કે તમારો રસ્તો મોકલો.”

“પણ જુકી ચોરીનો ટોપલો કાણુપર નાંખું?”

“વળી કાણુપર? તમારી પહેડીમાં પેલો પોરો છ કે નહીં?”

“કીઓ પોરો?”

“ફિરોઝ માદન!”

“તેની કહાં ગર્દન મારેછ? બિલ્કુલ એ ગુનાહ, તદ્દન નિર્દોષ છે. આજે તેના ચોપડા તપાસ્યા, ત્રીજેરીઓ ખોલી જોઈ; પણ બધું ચોકખું ને જરાબર! જરા શક જેવુંબી કાંઈ નહીં.”

“તમારામાં સમજ નથી! તમારે અદલે કોઈ અહાદુર પંજાબી હતો તો બગલવી બતાવતો.”

“તે કેમ?”

“છટ! શું મહાભારત કામ બધ્યુંછ? કુમારગાઝખાનું જુગારખાનું જાણોછ કેની? તે ધનધનધોરી પંજાબીની જાતમાં એને ફસાવવો; કુમારગાઝખાં તે પોતાને પતાવી સમજાવી એવા ખાડામાં બિનારશે કે જેનું નામ! પોતે પૈસા ધીરી તેને આગળ પાડશે—તેની જીતપર જીત ફરાવશે, પછી દાર પર દારની દારમાળા શુર થશે, અને આખીર મામલો મનમનનો થશે—યાને એક અઠવાડીઆમાં યક-બચક એનાં ખાનાં વહી તપારી જશે તો ઘોંટાલોજ ઘોંટાલો!”

૪૨ “મુંબઈ મજાહુ” ના ચોથા સાલની ભેટ :

“કાંઈ ધ્યાનમાં વાત ઊતરે છે ખરી.”

“તમે જો જો તો ખરા કે માફ કહેવું કેવું ખરું પડે છે!
પણ હું કહું તેમ ચાલો ત્યારે.”

“બોલ, બોલ; અધું કરવો હાઝર છું.”

“સાંભળો ત્યારે; મારી ઓળખાણનો એક શખ્સ છે, જે પેલા
‘બાન્ડો’માંનો એક વટાવવા લાઈ જશે.”

“ને તેમ કરતાં સપડાઈ જશે.”

“ખરાખર; એમજ.”

“એટલે? એ શું બકેછ? અધાને બટામે મોકલવાનો સામાન
તૈયાર કરેછ કે?”

“મારા ભોલે મીઝા! મારી વાત પૂરી સાંભળી પછી બોલો. તે
હાથે કરીને સપડાઈ જશે-અને તેમ થશે તોજ આપણી ફતેહ નક્કી
થશે. તે શખ્સ કસમપર કસમ ખાઈ સત્તાવાદાઓની ખાતરી કરી
આપશે કે તે “બાન્ડ” તેને ફિરોઝ માદને વટાવવા આપ્યો હતો;
વળી વધુ સલામતી અને સામેતી તરીકે એક સાવચેતી લેવાની જે
જુરરત છે તે એકે એ પારસી પોર્ચાને આપણા ભક્ષા (!) મદની સંગ-
તમાં થોડા દિવસ ફેરવવાની ગોઠવણ કરીશું-જેથી આસપાસનાઓ તરા-
હત શખ્સો પણ તે એ વચ્ચેના સંબંધ વિશેની ગવાહી આપશે. એટલ
આપણા ભક્ષા (!) આદમીનો બોલે બોલ ગમે એવો બાહોશ અને
અનુભવી માશુરેટ માનવાને અચકાશે નહીં-ને-તેનો નતીજો -તેનું
પરિણામ તમેજ વિચારી લ્યો.”

“શામાશ! તાલ તો ફીક છે- તાગડો તો ખુબ રચ્યોછ;

લેકીન, -લેકીન, છેલ્લી ઘડીએ પેલો તારો ભણો(!) મદ ફસાવી તો નહીં મારે ? દર્યો ખેડી ખાડીમાં ફુગાવી તો નહીં મારે ?”

“ તમારી કેમ ખાતરી કરું ? તે માણસ એવો છે કે આપ-ણને ફસાવવા પહેલાં પોતે ફાંસો ખાધ મરી જશે. તમે એટલા બધા શાના ડરો છ ?”

“ એવાં કામમાં મારો સગો ભાઈથી શરીક હોય તો હું ડર.”

“ કદાચ તમારા ભાઈથી ખીકવાનું તમને કારણ હશે, લેકીન મારો ભાઈ કદી દગો રમે નહીં.”

“ ત્યારે શું જો ભણો(!) આદમી વિષે તું એલે છે તે તારો ભાઈ છે ?”

“ ત્યારે શું આવું જોખમ ભર્યું કામ હું એવા તંવા આસા-મીને સોંપું એમ માનો છ ?”

“ પાક ખુદા ખયર કરે, ઝોહરા !—તું અકકલ હુશીઆરીની એક કિમતી ખાણ છે.”

“ ખોસો ત્યારે ? મારા ભાઈની મુલાકાત લેવા તૈયાર છો ? કહો, ક્યારે મળશે ?”

“ જ્યારે કહે ત્યારે.”

“ હીક ત્યારે; આવતી કાલે રાતે તમો તેને મળો એવી જોડવણ કરીશ. તમે ખેડ જણ મલી ઘડતો અંદોઝસ્ત કરી લેજો.”

“ પણ તે અંદોઝસ્ત તારા ભાઈ સાથે તુંજ કાં નહીં કરી લેતી ?”

“ કારણ કે આખીર કરેતે હું માત્ર એક ઔરત ! હું મારાં

૪૪ “મુંગઈ મળ્યહ”ના ચોથા સાલની હેટ :

મગ્ગને ઝોરે એક યુક્તિ થોજી યા શોધી કહાડું પણ તે પાર ઊતારવાનું કામ હિમ્મતવાન મહોનું છે.”

શુદ્ધીન ઝોડરાની જલમાં જકડાયેલો જેહાંગીર ચોરી જેવું ઝમ્મુન કામ તો કરી ચૂક્યો હતો, પણ હવે તેજજલસાઝ ઔરતની ઊશકેરણીથી હવે પોતાનું પુરું સત્યાનાશ વાળવા પાપના તળાવની પાળપર ઉભો રહી ભૂસ્કો મારવાની તૈયારીમાં હતો.

બન્ને બદમાશો એમજ મનમાં મઘન થવા લાગ્યાં કે તેમની આજમાં તેઓએ જાણે લગભગ અર્ધી છત મેલવી હતી; પણ પરદા પાછલ પેલી પંજનબન આયા પોતાની ક-તેહની ખુશાલીમાં મુસ્કુરાતી ઉભી હતી તેને એ એમાંથી કોઈ એકેળી જોઈ હતે તો તેમના વરાણ રૂપી વિચારો હવામાં ઉડી જતે, ખુદ તેમના હાશજ ઉડી જતે.

પ્રકરણ ૪ થું.

પંજળી આયા ગુલશન.

આગળાં એક પ્રકરણમાં આપણે વાંચી ગયા કે કુંવરજી કાવ-સજીની કુંઠ ના નવા ભાગીદાર જેહાંગીરને તેની કહેવાની કોઈ સગી મળવા આવી હતી; તે વેળા આંદનખાઈ પણ ત્યાં હતાં વળી એમ પણ વાંચી ગયા કે પેલી જવાન ઔરતની આંદને છુપી રીતે પૂડ પકડી હતી.

ચાંદનગાદને આપણે એક મડમ દિટકટિવ તરીકે ઓળખી ચુકાં છીએ. તે બાહોશ અને બહાદુર સ્ત્રી પેલી જવાન સ્ત્રીને તેનાં ઘરમાં જતી જોઈ ત્યાંથી ગુમ થાય છે અને અરધા કલાકમાં એક પંજાબનનો વેશ લઈ પેલી સ્ત્રીના મકાનથી થોડેક દુર ભમતી દેખાય છે; બાગ્યે પંદર પળ થઈ હંસી કે વળી પેલી જવાન સ્ત્રી ઘરમાંથી બાહર નીકળતી દેખાય છે; અને નાઝુક હાથે પુર અદાથી નાની છત્રી ખોલી ચાલવા માંડે છે, તેવામાં પેલી પંજાબી ઔરત રડમસ સ્હેરે સામી મળે છે. જવાન પારસી (!) બાનુની દયા ઊશ્કેરાય છે; તે તે ગરીબ છોકરીની હાલત ગુજરાતીમાં પુછે છે લેકાન પેલી પંજાબન માંગી તુટી ઉરદુમાંજ પોતાના રોડરા રડે છે ને કહે છે કે તે પંજાબથી આવેલી છે. તે પંજાબી સિવાય બીજી ખોલી બરાબર સમજતી નથી વિગેરે.

હવે આપણે જાણીએ છીએ કે પેલાં બાઈ સાહેબ પણ પંજાબથી આવેલાં જોહાંગીરના સગાં (!) હતાં એટલે ત્યાંની બાષાથી વાકેફ હતાં તેમને તે પંજાબી છોકરી ઘણી ગમી આવી શું શું ઘકેલા બાઈ તે મુસીબતની મારેલી મુંબઈ આવી હતી તેનું દયાજનક દાસ્તાન આંસુ ભરી આંખોએ પેલી પંજાબને કહી સંભળાવ્યું.

“પણ છોકરી! આવી જવાન ઊમરે આવાં એક અગ્નિયાં શહેરમાં અકેલી કેમ અને શા સાર આવી?” પેલી બાઈએ પંજાબી બાષામાંજ પૂછ્યું.

“એક કનીઝ-એક બાંદી-એક દાસી તરીકે નોકરી કરવા.”

“તેં એવી નોકરી કદી કરી છે?”

“હા બાનુ. પંજાબમાં આવતી ઘણી ઈંગ્રેજ બાનુઓની નોકરી બગાડી સારો તજરબો મેળવ્યો છે.”

તેણીનાં દિલમાં દયાનો ઝરો વહેવાથી કહો કે કોઈ બીજાં કારણથી; પેલી પારસણ(!)બાઈ તો તે પંજાબી ઔરતપર મોહીજ પડી અને તેણીને પોતાની આયા તરીકે તેજ પળે નોકરીમાં લીધી અને પોતાને કામે જવાને બદલે તેને લઈને પાછી પોતાનાં ઘરમાં ધુસી.

સાંજ સુધી તે પંજાબનનું કામ કાજ અને અદમઅદા જોઈને બાઈ સાહેબ તો ખુશ ખુશ થઈ ગયાં, અને એક આયા કરતાં પોતાની માનીતી સખી સમાન તેને ગણવા લાગ્યાં.

દિવા બત્તી થવા બાદ આયાએ બાઈની પરવાનગી માંગી જણાવ્યું કે તેણી પોતાની એક દુરની સગીને ત્યાં ઉતરેલી હતી ત્યાંથી પોતાનાં કપડાં લઈ બીજી સવારે પાછી નોકરીપર હાજર થશે. અને તે પરવાનગી તુર્ત મોટી ખુશી સાથે આપવામાં આવી.

બીજી સવારે વખતસર પંજાબન આયા—આપણી આદેશ મડમ ‘ફિનકટિવ’—પોતાની નોકરીપર હાજર થઈ.

તે આખા દિવસમાં કાંઈ જણાવા જોગ બન્યું ન હતું, પણ રાત્રે શું બન્યું તે આપણે છેલ્લાં પ્રકરણમાં વાંચી ગયાં. તે રાત્રે બદકાર ઝોહરાએ કાંધેલી તજવીજ પ્રમાણે જોહાંગીર તેણીના બદમાશ બાઈ કુમારબાઈમાં અને તેના મળતીઓ સાથે મળનાર હતો.

x

x

x

આશરે અગીઆર વાગા હશે, મકાનો અને દુકાનોના દરવાજા બંધ થયા હતા લેકીન કુમારબાઈખાના કહેવા મૂજબનું “અશરફ

મનઝીલ" નામનું દેશી 'હોટેલ' હતું ખુલ્લું હતું. રસ્તાપરની રૈશની માં ચાર જણુ પેલાં 'હોટેલ' તરફ જતા જણાયા. તે ચારે દેખાને પંજાબી દેખાતા હતા.

તેમાં જે સૌથી નાનો અને કાવલા દેખાવતો શખ્સ હતો તેને અધા માત આપી તેના કહયાચર ચાલતા જણાતા હતા. તેઓ સધળા આગળથી બંદોબસ્ત કરી રાખેલાં નમ્બર પંદરવાળા ઓરડામાં દાખલ થયા અને તુર્તજ બધાઓએ પોતાના પગરખાં કઢાડી નાંખ્યાં. તેમના અને નમ્બર સોળના ઓરડા વચ્ચે માત્ર માત્ર શીટ ઊંચી દિવારનો પરદો હતો-તેની ઉપરથી છત લગી ખુલ્લુંજ હતું. પેલા ચાર શખ્સો, જાણે રાત દીન એવાંજ કામમાં મશ્ગુલ રહી માહેર બન્યા હોય તેમ બે મોટી ટેબલો પેલી દિવાર આગળ ગોઠવી તેનીપર ચાર કુરસીઓ ચઢાવી તેપર ચઢી એવી રીતે ગોઠવાયા કે નમ્બર સોળના ઓરડામાં બનતું બધું જોઇ શકે, પણ તેમની હાઝરી કોઇને જણાય નહીં.

તેઓ ઉપર મૂજબ ગોઠવાયા નહીં એટલામાં પાસેના ઓરડામાં કોઇ દાખલ થતું જણાયું, અને તેમાં જોતાં શું જણાયું? પહેલો દાખલ થનાર જુગારખાનાવાળો કુમારબાઝખાં હતો, અને તેની પાછળ કુંવરજી કાવસજીની કુંઠ નો નાનો ભાગ્યો જેહાંગીર ધુરયો.

કુમારબાઝે પહેલી ઝબાન ખોલી; તે બોલ્યો:—

“જનાબ! આપ પાસે કોઇ “બોન્ડો” વટાવવાના છે, નહીં?”

“હા; લેકીન ચોકકસ શર્તો.”

“અ—હ— તે શર્તોનું બયાન કરશોજી?”

“પહેલાં મારે જાણવું જોઇએ કે એ “બોન્ડો”ના નાણાં કેવી રીતે વસૂલ કરવામાં આવશે?”

૪૮ “મુંઝમ્ મજલ”ના ચોથા સાલની ભેટ :

“હું તે એક એવાં આસામીનાં હાથમાં મુકીશ કે જે અવ્વ-લથી આખીર સુધી શું કરવું તે સારી રવેશે જાણે છે.”

“તેનું નામ?”

“શુભ નામ! પણ તમે જાણવાજ માંગના હોવ તો જાણો કે તેનું નામ ફરતૂતમેગ.”

“કોણ? ફરતૂત? પેલો શેર ખાઝારનો આજુદાર દલાલ?!”

“બરાબર તેજ.”

જેહાંગીરની અજાયબીનો પાર ન રહ્યો. ફરતૂતમેગને તે એક મઝનદાર શરીર ધંધાદારી તરીકે જાણતો હતો, તે આવા લુચ્ચાઓનો મળત્યો! એ વિચારજ માન્યામાં ન આવે એવો હતો. તે બોલ્યો:—
“શું તે એમ કહેવા માંગે છે કે એ આખરદાર ગૃહસ્થ એવાં નીચ કામો કરે છે?”

“સાહેબ, આપ તો ભોક્તા છો. સુફેદ સાયામાં સિયાહ કામ કરનારની બોલ બાક્ત છે—જનાય આપ જાણતા તો હશે કે:—

“નેકી ઝઘકા હો ચુકી, અબ તો બદી જવાન હય,
‘પૂછે પુરાનીકો તો કૌન, સખકો નઠકા ધ્યાન હય;
‘નેકીમેં’ ગરચે હય ખિસાલ, લેફિન બદીમેં હય જમાલ,
‘મરગુમ’ હસ્કા હય વિસાલ, ઝાહિરમે જુસ્કી શાન હય;
‘નેકીકો ખાસોમેં’ હય કામ, ઘર હય બદીકે મઝને આમ,
‘સાહેબે આફતકા વો ઘર, રન્ડીકા ચહે મકાન હય;
‘નેકીકે મુંહપર હય નિકાબ, ઔર હય બદી તો બેહિજાબ,
‘ઝાહિરપે સખકો હય યહી, ખાતિન અબસ બયાન હય.”

“ સેહજ ! આયા સમજ કે બીચમે ? ફરતુતમેગ એવાજ નેક નેક ધંધા કરી પાંચ પૈસે સુખી છે; બાકી લોકોને અંધારી આદર ઓઢાવવા બાઝી વકત ખરેખરો ઇમાન્દારીનો ધંધો કરવાની બાઝીગરી માત્ર કરે છે. ખોહવાયલી નોટોના ઢંગ એનાં ધરમાં પડેલા છે તેનાં નમ્બરો ખારેઝ થયલા ઝાહુર થવા છતાં એ અગોર શખ્સ દર સાલ હઝારોની વટાવી ખાય છે.”

“ વાર, હું કોણ છું તે તો ખબર છે નહીં ?”

“ અરે જનાબ, આફતાબ પર નિકાબ નાખવાથી તે છૂપો રહે ?”

“ અગર રસ્તામાં મને મલે તો શું નામથી મને ઓલાવો ?”

“ વળી કયું નામ ? ફિરોઝશાહ શેહ—ફિરોઝ માદન—કે જેની સાથે હું આખી આખી રાત ભટક્યો છું—જુગાર રમ્યો છું, ચોરીમાં મદદગાર બન્યો છું.” આંખ મારી ટકોરમાં બોલ્યો.

“ પણ વાર; આપણુ એને સાથે ફરતા કોમ્રએ જોયા છે કે ?”

“ ધણા જણે.”

“ ક્યારે ?”

“ વલી ગામ રાતેજ.”

“ પણ આપણને સાથે જોનારા બધા વિશ્વાસુ છે કે ?”

“ તમે બેદિફર રહો— જે કામ હું માથે લઉં તે પાર જિતારીનેજ મુકું.”

૫૦ “મુંઝાઈ મળક”ના ચોથા સાલની લેટ :

“વારું; આ તારો સાથી મને જાણે છે કે?” બીજાને બતાવી જોડાંગીર બોલ્યો.

“રાજાબાબુ ટાવર જોડલા ધર્મ પોથીના ઊંચા ઢગપર હાથ મૂકી કસમ ખાધને એ કહેવા તૈયાર થશે કે તમે પચદ્દા થયા ત્યારથી તે તમને પિછાને છે.”

“ફરતુતના હાથમાં પેલા ‘બોન્ડ’ જવા બાદ કેટલી મુદ્દતમાં રકમ વસુલ થઈ શકશે?”

“તે કામ તમારું છે.”

“વળી તે કેમ ? !”

“તેની પાછળ છૂપી પોલીસનું એક ભોંસ્યું મૂકી દેવું.”

“ત્યારે તો તે સપડાઈ જશે !”

“હાજ તો વળી.”

“અને બધો બરમ ફેડશે ?”

“બરાબર.”

“અને પોતાને અચાવવા બીજા બધાને ફસાવશે; એમજ કે ?”

“બધાને નહીં—સિદ્ધ માઈજ નામ બતાવશે— મને પોલીસ પકડશે—જ્યારે હું ‘શહેનશાહ તર્ફનો શાહેદ’ બની કસમપર સાચ્ચે સાચ્ચું (!) કહી દઈશ કે મને તે ‘બોન્ડ’ કાણે આપ્યો હતો.”

થોડીક પળ વિચારી જોડાંગીર બોલ્યો:—

“ઘણોજ સરસ દાવ છે; પણ તારી રમતપર તેની હારજીતનો દારોમદાર છે.”

“તમે જેજે તો ખરા; સેવક એ સીકંજીમાંથી એવો સરકી જશે કે તમેજી દાંતમાં આંચળાં પકડશો.”

થોડીક ઘુસ-ઘુસ પછી જેહાંગીર ‘બોન્ડ’નું ‘અંડલ કહાડી કુમા રખાજખાંના હાથમાં આપે છે.

ત્રણ કાવત્રાંઆએ જાણે એક મહાભારત કામ કરી પરવાયાં હોય તેમ કુરસીઓમાં થાક ખાવા અરડાઇ બેઠા. તેઓ એવી રીતે બેઠા હતા કે તેમના ચહેરા નંખર સોલના ચોરડા તફ હતા. એ કમખખતોને સ્વપ્ને પણ નહિનું કે પાસેના ચોરડામાંથી આંઠ આંખો તેઓપર ચોંટલી હતી અને આંઠ કાનોએ તેમની વાતચીત સાંભળી હતી. હા ! અગર તેઓ તે જાણતે તો ? તો શું ! ત્યાંજ ફાટી મરતે યા ઝહેરની ફાકી મારતે. અરે, એટલામાંજ કાંઈ અટકયું કે ? છુપા ‘કેમેરા’ની તખ્તીપર તે ત્રણે તરફટીઓની હુ—ય—હુ તસ્વીર પણ નકશ થઇ ચુકી હતી !

તેઓ બેઠા હતા તેની પાછલનાં કમરામાં ભરાઈ આવું પરાક્રમ કરનાર કોણ હશે ? આગળ તો ચાંસો. વખતસર સૌ જણાયા કરશે.

થોડીક નજીવી વાતચીત પછી જેહાંગીર ત્યાંથી નિકલી ચાલ્યો, તેની પાછળ થોડી વાર રહી પેલા ચાર બેઠી પંજખી પણ ચાલતા થયા.

x

x

x

આગલી રાતે ઉપસો બનાવ બન્યા પછી ખીજી સવારે ગુલશન મામુલ માફક પોતાની બાઈની નૌકરી બજાવતી દેખાય છે !

પર “મુંબઈ મળહ”ના ચોથા સાલની ભેટ :

તે દીને અપોર પછી જોહાંગીર પોતાની કહેવતી ધણીઆણીને મળવા આવે છે. તે શાંત દેખાવનો, ખાંગડ, લુચ્ચો અને આસપાસ ચૌતર્ફ નિગાહ રાખી છુપા ભેદો ઉકલાવવા કે કોઈ છુપી વાતનો ભરમ ખોલી કહાડવામાં બાહોશ હતો. સાથે લાગે તે ધણોજ અદેખો અને વહેમી પણ હતો. દિવાનખાનામાંથી પસાર થઈ ઝોહરાના કમરામાં દાખલ થવા પહેલાં ચાલમાંના ઝોરડાનાં બાણાંની કુંચીના બાંકાંમાંથી તેણે અંદર જોયું, તો પેલી પંજમી પોરી કાંઈ લખવા બેઠેલી દેખાઈ. વાત કાંઈ દમ જેવી ન હતી, લેકીન આ સદાનો વહેમી ખારદાન વધારે વહેમી બન્યો. તેનાં મનમાં તરેહવાર શક—સંદેહ ઉભા થયા હતા જેથી ચહેરાપર ચિન્તાનાં ચિન્હો પ્રગટી નિકળ્યાં. તે ધણોજ વિચારમાં પડ્યો. તેણે ત્યાંની ત્યાં બેચાર લતાર મારી અને આખરે ગળવામાંથી એક કુંચી કહાડી, અને ધીમેથી તે દરવાજાની કળ ખોલી એક બારણું ઉઘાડી તે ઝોરડામાં દાખલ થયો. ગુલશન એક ‘દેસીંગ ટેબલ’ના આયના સામે બેસીને લખતી હતી. તેના હાથની વલાણપરથી—ઉરદુ ફારસી નહીં પણ—ગુજરાતી કે ઇંગ્રેજી લખતી હોય એમ જોહાંગીરે જોયું, અને તેનાં બદનમાંનું લોહી ગોચા બંધાઈ ગયું ! તે ધણોજ ધીમે કદમે પેલીની પીઠ પાછળ જઈ ઉભો, અને તેણીનાં લખાણપર નજર પડતાંજ તેનો ચહેરો ઝંઘં મારી ગયો. તેણે શું જોયું ? શું લખેલું હતું તે વંચાયું તો નહીં, પણ તે લખાણ ગુજરાતીમાંજ હતું !

હા, ત્યારે તેનો પહેલો શક ખરોજ હતો; તેને અવ્યવસ્થીજ શક હતો કે એ અઉરત કોઈ જાસુસ હોવી જોઈએ જે ખર્ પડતાં તેણે નજરે જોયું.

તે ગુપચુપ તે ઝોરડામાંથી સટકી ગયો, ને બાહર પડતાંજ હવે એ કાસળને કેમ પતાવવી તેના વિચારમાં પડ્યો.

આખરે તે એવા ઠેરાવપર આવ્યો કે એક દમ ઓરડામાં
ધુસી જઈ પેલું કાગઝ ઝુટવી લઈ તે વેષધારી પંખગનને ખુલ્લી
કરી ફોત પાડી ભેદનો ખુર્કો ગંધાડી નાંખવો.

પણ પોતાનો ઉપદેશ ઠેરાવ અમલમાં મૂકે તે પહેલાં એક
અજીબ બનાવ બન્યો.

પેલી પંખગી આયા ગુલશન ચાલમાંથી આવતી જણાઈ, જે
ખુશાલ અને મધુર આવાજે નિચલી સતરો લલકારતી હતી:-

(લાવણી.)

“પૈસા પૂંખય જગતમાં
પૈસે સૌ લોટે ગતમાં.”

ઝૂલ

પૈસાના પ્રેમ વસીલા,

પૈસાના કુળ કખીલા,

પૈસાના ગુરૂ રાજ,

પૈસાના સાધુ ઝાઝા,

પૈસાના ધર્મો કર્મો,

પૈસાના જાણી મર્મો,

કરૂં સેવા સ્વગતમાં,

પૈસે સૌ લોટે ગતમાં.”

રસ્તા વચ્ચે પોતાની સામે જોહાંગીરને ઊભેલો જોઈ કેવીકે ડરી
ગઈ હોય તેમ તે છાકરીએ અજાયબીની એક ચીખ પાડવા સાથે
નાસવા માંગતી હોય તેવો દેખાવ કર્યો પણ બીજીજ પળે સામે

૫૪ “મુંબઈ મજાહ”ના ચોથા સાલની લેટ :

આવી જિભી, અને શરમથી નિચું નિહાળતાં અરધી પંજાથી અને અરધી હિન્દુસ્તાની લેખમભેલ બાપામાં તેણીએ સમજાવ્યું કે પંજાથી મુંબઈ આવી પોતાની સગીને ત્યાં જતરી હતી, તે સગીએ એક ગુજરાતી નાટક કંપનીમાં તેણીને નોકરી રાખી, જ્યાં ઉપલુ ગાગલુ જેમ ભરડાવ્યું તેમ તે ભરડી ગાતાં શિખી-પણ ગયર ઝંખાનમાં શિખવું શિખવું અને ઘણા કડાકુટના કામ હોવાથી, ન તેને પાલવ્યું, કે ન નાટકવાળાને. આખીર નાટકના માલેકે સૂચના કરી કે ભાંગું તુડું ગુજરાતી બોલતાં બલકે લખતાં વાંચતાં શિખી આવવું. તે મુજબ થોડા દિવસ તેણીએ કાંકાં માર્યા પણ પૈસાની તંગીને લીધે આખીર નોકરીની શોધમાં નિકલી અને સારાં નસીએ તે સારે ઠેકાણે જોડવાઈ ગઈ હતી, એમ કહી કાગઝનો એક કટકો તેણીએ જોડાંગીરના હાથમાં મુક્યો.

આખાદ તે તેજ કાગળ હતું કે જે જોડાંગીરે સંતાઇને જોયું હતું—અક્ષરથી તેજ, પણ લખેલું શું હતું? ‘ક, ખ, ગ’ વિગેરે! ઊપરની ઓળના અક્ષરો સારા મરોડદાર હતા, અને નિચેની સતરના હરફો બચ્ચાં સહ લખાયલાં હતા. ત્યારે હવે સમજ પડી. તેણી ગુજરાતી મુળાક્ષરો શિખવાની કોશીશ કરતી હતી. જોડાંગીર ગમે એટલો બાહોશ અને બાંગડ હતો તે છતાં તેને સ્વપ્ને પણ નહીં હતું કે જ્યારે તે તેણીના કમરામાં દાખલ થઈ તેની પીઠ પાછળ જિભો હતો ત્યારે તે ચંચળ જોડાંગીની આંખો આરસીના તકતાપર એવી રીતે ચોંટલી હતી કે તેની પાછળવાળા શખ્સની દરેક હિલચાલ તેણી બારીકાથી જોઈ શકતી હતી.

હજી જોડાંગીર કાંઈ વધુ બોલે કે વિચારે એટલામાં ઝાહરા

ત્યાં આવી પહોંચી. તુર્તજ ગુલશન પંજળી ભાપામાં પોતાની આંધને કાંઈ કહી ત્યાંથી ચાલી ગઇ.

જેહાંગીર અને જોહરા એકલાં પડતાંજ તે બોલ્યો:—

“ઓ ! હું એવો ગભરાઈ ગયો હતો, એ-એવો ગભરાઈ ગયો હતો કે બોલ્યાની વાત નહીં !”

“વળી ગભરાઈ શાને ગયા ? મારી આપા તમારી સાથે નાતર-- નાતર કરવા માંગતી’તી કે ?” પેલીએ ધૂમ હસ્તાં કહ્યું.

“ધેલાં શું કહાડેછ ? હું એમ ગભરાયો કે મારો અસલ વહેમ ખરો પડતો મને લાગ્યો--કે એ ફરેખખોર પોરી કોઈ બસુસ હોવી જોઈએ.”

“જાઓ, જાઓ ! એના એજ ધકારામાં તમારું ભેળું ખસી જશે !” એમ કહી તેણીએ વાત ઉડાવી પણ તેજ પછે તે ચંચળ-નારના મનમાં કાંઈ ઔરજ અંદેશો પડ્યો.

નિર્દોષ ગુલશનપર કોઈ ખીજ્જ સખએ નજર રાખવનો તેણીએ નિશ્ચય કર્યો.

જેહાંગીરના જવા બાદ તે ગંભીર ગૌર કરતી બેઠી.

દગાખાજ અને પાપીઓ હમેશા શકમંદ રહે છે, તેમના જીવર ધડકતાં રહે છે. ખાસ કરી જ્યારે એક ઔરતનાં મનમાં વસવસાની ચીણુગારી પડી તો પછી તે એવો ભડકો લઇ બેઠી એવી ખરાબી ફયલાવે કે જેમ એક નાની આતશની ચીણુગારી સુકાં ઘાસનાં વનનાં વન ખાળી ભસ્મ કરે છે. કેવી અસાધારણ રીતે તે છોકરી તેણીની નૌકરીમાં આવી હતી, તેનો તેણીને વિચાર આવ્યો, તે સાથે

એવોખી ખીઆળ આવ્યો કે પહેલે દિવસે તે છોકરી પર શક જવા જેહાંગીરે જે કાંઈ કહ્યું હતું—તે માત્ર એક અંધારી ચાદરજ હતી !

હા, હવે તેણીના જીગરમાં અદેખાઇની આગ જલતી હતી. તેણીના દિલમાં કીનાનો આતશ સળગી ચુક્યો હતો. તેણીને પૂરો વહેમ પડ્યો હતો.

કુમારઆઝખાંએ એક વાર તેણીને ચેતાવી હતી કે જેહાંગીર ખડો ઊઠાડગીર દિસતો હતો તે વાત તેને યાદ આવી, અને હવેજ તે વિશેની તેની ખાતરી થતી જણાવા લાગી. તેણીને શક થું પડ્યો તે તો સાંભળો.

તેણીએ વિચાર્યું કે જેહાંગીર પેલી પંખાખી છોકરીને સારીપેઠે જાણતો હોવોજ જોઈએ; જાણી જોઈને તેણેજ તેણીને તેણીના માર્ગમાં એવી રીતે મૂકી હતી કે દયાથી જોળવાઈને ચાકરી રાખે ! થું ત્યારે તે એક સૈફને (શોખ) ને લાવી હતી; તે માંજરી પંખાખનને જસુસ જણાવી જુડી ધાંધલ કરવામાં જેહાંગીર માત્ર એક બાઝીરમ્યો હતો કે તેનીપર કોંઈ શક જાયજ નહીં ? આ બધા વિચારનો સાર એજ હતો કે જેહાંગીરે પેલી પોરીને પગાર આપી તેણીપર ચોકી કરવા રાખી હતી એમ ઝોહરાએ ખાતરીથી માની લીધું !!

તે મન સાથે ખેલી કે એ પારસી કરતાં હું ચાર ચામણી વધારે પહોંચેલી છું, અને જો મારો શક ખરોજ પડેજો જણાશે તો પેલી દુદાની નાપાક ઝખાન કેમ બંધ કરવી તે હું સારી રીતે જાણું છું. તેખી જાણશે કે ચાલી ચલાવીને સિંહના મોહડાંમાં પોતે આવી છે; તેની ગર્દન મારા હાથમાં છે. તેને ગળચીમાંથી પકડી એની હંસ જેવી લાંખી ગર્દન મરડી પહોંચતીજ કરી મૂકીશ, કે ઝેહરની એક બનમ—ને કામ તમામ !”

તે હાવડી આરતે પોતાનો ગુસ્સો દબાવી-જાણે કાંઈ જાણતીજ નહીં હોય એવી 'અનજાની અમ્મા' બની ગુજરાતીમાં પૂછ્યું: "શું તું કાગળફૂલખતી હતી?"

ગભરાટનો દેખાવ કરી ગુલશને કાંઈથી જવાબ ન આપતાં માત્ર ડોકું ધુણાવ્યું.

જેહાંગીરની માફક ઝોહરાએ લરેહવાર યુક્તિથી પેલીની ઊલટ પાલટ તપાસ લીધી, પણ ફેકટ! જાણે મુંગી બહેરી હોય તેમ ગુલશન તો સાવજ જેવી હાથ જોડી ઊભીજ રહી. પણ જ્યારેથી વચમાં વચમાં કોઈ સવાલ પંજાબીમાં પૂછ્યા તેના નિર્દોષ પણ તુર્તાતુર્ત જવાબ આપ્યા.

રાતે જમીને સુતાગાદ બે એક કલાક પછી ઝોહરા ઊંઘાડે પગે ગુલશનના ઝોરડા તર્ફ ગઇ.

તેણીના હાથમાં એક પારદશક પ્રવાહીની નાની શીશી, અને બીજામાં રેશમી રુમાલ હતાં. તેણીનો વિચાર એજ હતો કે પેલી ઝોરડાને દવા સુંઘાડી બેભાન બનાવી તેણીના અસખાબની ઝડતી લેવી. બે બાહોશ બાયડીઓ વચ્ચેનો તે એક દિલકશ ખેલ હતો. પણ તે ખેલ શુર થવા વગરજ ખતમ થઈ ગયો! ઘણીજ સંભાળથી દરવાઝો ખોલી એક ખુનીની અદાથી તે અદેખી ઝોરડા ઝોરડામાં દાખલ થઇ, પેલી શીશીમાંનો અર્ક રુમાલપર છાંટ્યો, અને ધીમે ધીમે કદમે ગિછાના આગળ જતાંજ ચોકીને ઉભી. સખખ? પોતાની આંખો ચોક્કી ફરીથી ખાતરી કરવા ગિછાનાંપર હાથ ફેરવી જોયો તો ખિસ્તર ખાલી! અરે ખાલીજ શું, સેહેજ ખોળાયત્રુબી નહીં!!

જસ, હવે પૂરેપૂરી ખાતર જમે થઇ, કે જોહાંગીરે તેણીની દિલ-ચાત્ર ઉપર નઝર રાખવા એક તેણીનીજ જાતની જસુસ રાખી હતી !

કમસમજ ઔરત ખરી હકીકત શું છે તે ક્યાં જાણે છે ? સૌ જાણાયા કરશે.

પ્રકરણ ૫ મું.

પ્રપંચ અને પરાક્રમો.

જોહરા જ્યારે ગુલશનના અસમાપ્તની ઝડતી લેવા તેણીના કમ-રામાં ધુરી હતી, ત્યારે તે ભેદભરી આયા ક્યાં હતી ? તેણી કોઇ બીજાંજ કામમાં મશગુલ હતી. તે શું, અને ક્યાં ! ચાલો તે જાણવાનો વખત નઝદિકજ આવ્યા છે.

પેલી બાહોશ અને ચતુર મડમ ‘દિતેકટિવ’ વિષે આપણે આગલા પ્રકરણમાં વાંચી ગયાં છીએ. એ ચંચળ ચતુરાએ પોતાની કુનેહભરી કારસાઝીથી એવી શહાદતો એકઠી કરી ગોયા પોતાની મુઠ્ઠીમાં ધરી રાખી હતી કે ચાહે તે પછે અસલ ચોરને ગળચીમાંથી પકડી પેલા ચોરાયલા ‘બાન્ડો’ પકડાવે.

પણ તેણીનો વિચાર એ હતો કે પહેલાં તે ‘બાન્ડો’નો કમઝો મેળવવા પછીજ બીજી કારરવાઇ કરવી.

ગુલશન-જોહરાની પંજખી આયા ગુલશન—જે કોઈજ નહીં પણ પેત્રી મડમ ‘દિતેકટિવ’ હતી એમ સુઝ વાંચકે જોઇ લીધું હશે.

તે ઝોહરાના સૂવા પછી ભાગ્યે પાંચ મિનીટ તેણીના ઘરમાં થોભી હશે. ભોંય તળીએની એક બારી કુદાવી તે બાહર નિકળી પડી. ને એ ત્રણ મકાન મુકી એક નાની દુકાનનું તાળું ખોલી અંદર ગઇ.

તેજ વખતે ઝોહરાએ પોતાની શોધમાં શું મેળવ્યું? કાંઈજ નહીં! આંગપરના કપડાં સીવાય એક નાની સરખી પોટલી ત્રાવેલી હતી તે પણ ગુલશન સાથેજ ગુમ થયેલી જણાઇ! પણ જે બેઠ બરી રીતે ગુલશન ગુમ થઇ હતી તેજ પુરાવો બસ હતો—તેથી ઝોહરાનો શક સંપૂર્ણ અને મઝામુત થયો હતો.

“ઓ હો! બેગમ સાહેબા! ઝરા સ્વવાર તો પડવા દેવો; કાલે તમારી વાત. લુહારવાડે સોય વેચવા નિકળીશ, તો તેનો સ્વાદ તો એવો ચખાડીશ કે ઉમરબર ભૂલશે નહીં; બલ્કે સુક્રએ જોડાંથી સદાબરી ભૂલાઇ ભૂસાઇજ નશે” ઝોહરા દાંત્યાં કચકચાતીને બડગડી. “હું બી તો ખરી કે એ દદા પાસે બધી ખાતમી મેળવુ—સમજાવડે કે સિતમે કામ પણ રીતે બધું એની પાસે કપ્પુલાઉં, તોજ માફ નામ ઝોહરા!”

વળી તેણીએ વિચાર્યું કે “એમ ધારીએ કે આવતી કાલે તે નઉકરીપર આવેજ નહીં તો? એ નાપાક પોતાની પાછળ એક ચીથન રૂંપી મૂકી ગઇ નથી. હું ધારું કે હું એને ઝેર કરું તે અગાઉ તે મને ખતાવી ગઇ છે.—હવે તેની પાછી આવવાની ઉમીદ ખોટી.”

તરેહવાર અદેશા અને વિચારોનો ભાર મગજપર લઇ ઝોહરા ભારી દિલે પોતાના ઝોરડામાં જઈ સૂઇ ગઇ, અને સ્વવારે ઉઠતાંજ બુએ છે તો ગુલશન મૌબુદ!

ઝોહરાની જખીનપર—તેનાં કપાળપર—કરચલી વળવા લાગી

૬૦ “મુંબઈ મળાહ”ના ચોથા સાલની લેટ :

તેનાં બવાં ચઢી ગયાં—ગુસ્સાથી તેના હોઠ હાલવા લાગ્યા—તે જાણી જોઈ ગુજરાતીમાં જ બોલી:—

—“કેમ બાઈ સાહેબા! તમે આવ્યાં છો કે? રાંડ લુચ્ચી દલા! જાણે કશામાં હોયજ નહીં તેમ ડાહી દોરી ને વરીઆતી બ્હોરી બની મારી આગળ આવી બિભી રહેતાં તુને શરમ નથી આવતી—તુને ખીક નથી લાગતી?”

ગુલશને માત્ર ડોકું ધુણાવ્યું અને, તેણે પંજખી બાપામાં કહ્યું—“કે “ખીખી, તમારી બોલી હું નથી સમજતી ને તો આપ જાણો છોજ.”

“ફરખી મકકર? તારી પર પાક ખુદાની માર! સમજતી નથી? તુને હમણા બધી સમજ પડી જશે. તારાં કરતાં પાંચ દિવાળી મેં વધારેજ જોઈ છે—હું કહું છું કે મારો ફરેક બોલ તું સારી પેઠે સમજે છે; ચાલ બોલ, રાતે ક્યાં હતી—ક્યાં ગઈ હતી?”

ગુલશન એક પથરનાં પુતલાં મિસાલ ખામોશ બિભી.

“તારાં મક છોડ; મારા સવાલનો જવાબ દે.”

પણ ગુલશન તો હિલી કે ચાલી નહીં!

“જાણ ચો વિચ્છણ! કે તારા શેઠ જેહાંગીરે બધું મારી આગળ કમુલ કરી દીધું છે—પોતાનાં પાપનો પશ્ચાતાપ કીધો છે. તેણે પસ્તાઈને બધો ધકરાર કીધો છે કે તું મારી પર ચૌકી રાખવા એક કમીની જામુસ તરીકે તુને રોકી છે. કેમ ખરું કે?”

ગુલશનનું એક પાપણ પણ દિલ્લું નહીં.

આખરે જોહરા ફફડી—ચટકાને બિડી. કાશીનું એક કપ પેટમાં હોમાતી તેણીએ ઘરનું દરેક બારણું પોતાને હાથે બંધ કીધું—અને દરેકને તાલું મારી નેની કુચી પોતાની પાસે રાખી.

આ બંધી ધરફડી ઠડે કલેજે ગુલશને જોયા કીધી.

ઝોહરા ગુસ્સા ભરેલી સુખાં આંખના ડોળા ચઢાવી બોલી
“આલો બાઈ સાહેબ; હવે ડાહ્યાં થઈ જવો; આપણે કાંઈ ફાયદાકારક
ગોઠવણ કરીએ તો કેમ ?”

ગુલશને વળી પંજળીમાંજ ચલાવ્યું કે “બાઈ સાહેબ ! આપ શું
બોલો છો ? આપના દુસ્મનેનાં જીવને કાંઈ અસુખ છે ?”

હવે ઝોહરાનો મીઝાજ હાથથી ગયો તે પોતાના ગુસ્સાને
થામી શકી નહીં. નેણીએ પંજળી ભાષામાં હવે બખાળવા માંડ્યું :

“તું મારી માફક બલકે મારાં કરતાં સરસ ગુજરાતી સમજ,
બોલી, બલકે લખી વાંચી જાણે છે; પણ તું તારી ઠગબાઝીને વળગી
રહેવા માંગે છે, તો ધુળ વાળી; જે ભાષા તું સમજવાનો દાવો કરે
છે તેજ ભાષામાં તુને હવે સવાલ કરું છું કે ગઈ રાતે તું ક્યાં હતી ?”

“હું કહી નહીં શકતી બાઈ.”

“ઝોહરા ! તું મને કહી નહીં શકતી ? જોઈશું કે કેમ કહી
શકતી નથી ! જાણુ-અને સાંભળ તારી મોંકાણુના સમાચાર કે ગઈ
રાતે જેહાંગીર શેઠે પોતે કુચ્છ કીધું કે તેમણેજ તુને આ ઘરમાં
તાલ તલાવટથી દાખલ કીધી છે, અને તેમની તથા તારી એકજ
મતલબ છે.”

“બેગમ સાહેબા ! અગર જેહાંગીર શેઠ એવું કાંઈ બોલ્યા
હોય તો હું અદબ સાથે અર્જ કરું છું કે તે ખરું નથી. આ ઘરમાં
એમની સાથે વાત થઈ તે સિવાય કદી એક બોલ પણ બોલી નથી.”

“એક જુઠ્ઠાંને ઢાંકવા બીજું જુઠ્ઠું બોલી બમણાં પાપમાં તું
ફસતી જાય છે. તું બડી આલાક અમળા હશે, પણ યાદ રાખજે કે

૬૨ “મુંબઈ મજાહ” ના ચોથા સાલની લેટ :

હુ તારે માથેની છું; જો તેં સાચુ બોલીને બધો ખરેખરો ઠકિરાર નથી કીધો તો નારં ખુન કરવાને હું અચકાવાની નથી.”

“શું ત્યારે એક ગરીબ, બેકસો બેવતન ઔરતને ઇજા પહોંચાડશે બાઈ?”

“હા, બાઈ હા! હું જે બોલું છું તે બળતીશ; હું તુને આજેજ ઔરડામાં ખાક ચાટી—ત્રોહીના ખાડામાં લોતી બનાવીશ.” એમ બોલતાંજ પોતાની સાડી હેઠળ સંતાડેલી એક ચળકતી તેજ છુરી તેણીએ ખેંચી કહાડી.

“બેગમ સાહેબ! તમે જે ફરમાવો છો તેથી હું બિલકુલ બે-ખબર છું—હું નિર્દોષ છું; શેઠ સાથે મને કશો સંબંધ નથી; તે છતાં એક લાચાર ઔરતને હથરાન અને હલાક કરવા ચાહતાં હોવ તો આપનો એખત્યાર!”

“સાંભળ ત્યારે; હું તુને એક મૈકકો—એક તક—આપું છું. અલબત્તાં જેહાંગીરે તુંને પૈસાની મોટી લાલુચ આપી હશે. તે પૈસાની રકમ ગમે એવી મોટી હોય તેથી બમણી હું તુને આપીશ. તું તે પરજાત પારસી મદદની તાબેદારી છોડી, તારાજ જેવી એક ઔરત—બલકે પંજાબી ઔરતની મદદગાર નહીં બને?”

“હું ફરીથી આજેજી સાથ અર્જ કરું છું બાતુ, કે મને જેહાંગીર શેઠ સાથે કશું લાગતું વલગતું છેજ નહીં”

“અને હું કહું છું કે—તમે બેકની મસ્લેહત એકજ છે.”

“લાચાર! હવે હું વધારે કાંઈ કહી શકતી નથી.”

“યાદ કર; મેં તુંને બે રસ્તા બતાવ્યા છે—યા તો હુંડી લે નહીં તો મુડી દે.”

“હું કાંઈજ કહી શકતી નથી.”

“ત્યારે તો મરવા તક્યાર થા. તું સાચ્યું નથીજ બોલતી તો હવે તારે મરવુંજ જોઈએ—હું તારું ખુન કરીશ.”

“હું મારો જવાબ આપી ચુકી છું.” ગુલશન મકકમપણે બોલી. ચકચકતી છુરી સાથે ઝોહરા ગુલશન તરફ ધસી.

“બાઈ સાહેબ, દૂરજ રહેજો.” શાંતપણે ગુલશને કહ્યું.

“હું તારો જીવ લઈશ! હું બોલીશ તે કરીનેજ ઝોડીશ.”

“જો એમજ છે. તો—મારે બી મારો બચાવ કરવો જોઈએ.” એમ કહી ગુલશને એક રીવોલ્વર ખેંચી કહાડી ઝોહરા તરફ તાકી, એટલે એક ચીખ પાડી તે પાછળ હડી ગઈ, અને ધાસ્તીથી ધરજવા લાગી.

ગુસ્સાના આવેશમાં આવી બીજાનો જીવ લેવાની બહાદુરી(1) બતાવતી એક વાત છે, તે તેવોજ હલ્લો કરી કોઈ સામે આવે ત્યારે તેટલીજ હિમ્મત રાખતી બીજીજ ચીજ છે. ગુલશન આગળ હવે તે પાદડાં પેરે કાંપતી ઉભી, તોબી બહાદુરી બતાવવા તે બોલી:—

“ખુની મકકાર! તારા હાથમાંથી એ નાપાક અક્રાર ફેંકી દે”

“પેહલાં પેલી છુરી ઝમીનપર પટકી દે.” ગુલશને દમા-મથી કહ્યું

ઝોહરાએ જોયું કે ‘શેરને માથે સવાશેર’ મળી હતી; તેણીને પેલી છુરી પાછી તેની જગાએ મૂકવાની કોશીશ કરતી જોઈ ગુલશન બોલી:

“એમ ચાલશે નહીં; એ છુરી મારા હાથમાં આપ.”

“શું મારીજ છુરીથી મારું ખુન કરવા?”

૬૪ “મુંબઈ મજાહ”ના ચોથા સાલની ભેટ:

“તારા એક બાલને બી હું ઇજા નહીં કરીશ; પણ મારે મારો બચાવ તો કરવોજ જોઈએ.”

“હું એ છુરી તો નહીં આપવાની.”

“તો હું મારી પીસ્તોલબી તારી સામેથી નથી ખિસેડવાની ! અગર તારી જીન્દગી ખ્યારી હોય તો, દરેક દરવાજો ખોલી નાખ— મને અહીંથી ચાલી જવા દે, જે ઝરાખી દગાબાઝી જણાશે કે તેજ પજો મારી પીસ્તોલમાં ભરેલો ખાનાખરાખીનો મસાલો તારાં મગજમાંથી પસાર થઈ જશે.”

“સખ, સખ ! અય ઊછાછલી છોકરી, સખ !” ઝોહરા ધીમા પડી જઈ ખોલી. “એક પણ વિચાર કર—ખુન જેવાં અઝીમ પાપથી ડર. જે તું જેહાંગીરનો ભેદ મારી આગળ ખુલ્લો કરશે તો જે રકમ તેણે તુને આપવા કમ્બુઝી છે તેથી ત્રણ ધણી અબધડીએ તારાં હાથમાં પડશે. કેમ ઊતરે છે કાંઈ સમજમાં?”

“હું તેને ઊંધાડો પાડી શક્તી નથી, કારણ કે તેવું કશું હું જાણતીજ નથી.”

ઝોહરાએ વાત ફેરવી તોલી. તે એક લુચ્ચા ઔરત અને કીનાબાઝ દુસ્મન હતી. તે ખોલી:-

“જે તું નિર્દોષજ હોય, તો મને માફ કર; હું મારી છુરી તારા હાથમાં આપું છું.”

છુરી હાથમાં લેતાંજ ગુલશને એક મર્દના ઝોરથી તેને ભોંયમાં ભોકી દીધી અને એક ઝટકો મારી તેનો દસ્તો (હાથો) તોડી ખારી-એથી ફેંકી દીધો—અલબત્ત છુરી તો ઝમીનમાં દટાઈજ રહી.

“હવે તારી પીસ્તોલ ખાજુ મૂક.” નરમાસથી ઝોહરા ખોલી.

ખુફીઆ ખંજર! ઉરફે મીનુ મડમ! દપ

“માફ કરજો બાતુ-પિસ્તોલ ખાત્રી છે-ડરવાનો કોઝ સમજ્ય નથી.” એમ બોલતાં ગુલશને તે રિવોલ્વર એક અભગામ ઉપર મુકી થોડીક પણ ચુપકીદી ફેલાધ.

ઝોહરા જોરાવર અને કદાવર ઔરત હતી. પોતે એક નાદાન પોરીને હાથ વેચાય છે એ ખીઆલથી તેને ઘણું જ લાગું, અને ઝખરદસ્તીથી બધી વાત કહેવાની તે છોકરીને ફર્જ પાડવાનો તેણીએ દરાવ કીધો.

એકદમ તે ગુલશન પર ધસી અને તેણીને ગદનમાંથી પકડવાની કોશીશ કીધી.

ઝખાઝખી શુર થઇ !

ફરી ઝોહરાની શિકસ્ત થઇ; સોરત્યાં જોવી ગુલશન જાણે ફેલાદી અંગ અને અદભૂત શક્તિ ધરાવતી જણાઇ. પોતાની ગદન ઝોહરાના પંજમાં સપડાય તે પહેલાં તો તેણીએ ઝોહરાના બન્ને હાથ પકડી એવા તો દબાવ્યા કે ઝોહરા ગુલશનના કાબુમાં એક બચ્ચાં જોવી થઇ પડી.

આવી ઝખા-ઝખી ચાલી રહી છે એવામાં કોઠાએ બારણું ઠોક્યું.

“પાક ખુદા ખયર કરે!” ઝોહરા બોલી. “કોણ જાણે કોણ હશે! છોકરી! છોડ મારા હાથ.”

ગુલશને પંજખીમાં કહ્યું—“બાતુ! હું એક ગરીબ લાચાર રઝળતી છોકરી તરીકે આ પારકાં શહેરમાં આવી ત્યાં તમે મહેરબાની કરી તમારાં છાપરાં તજે આસરો આપ્યો તે હું કદી ભૂલીશ નહીં.

૬૬ “મુંબઈ મળહ”ના ચોથા સાલની લેટ !

હું મરણ તુલીક તમને વળગી રહેતે, લેકીન હવે એક પણ પણ રહેવું હરામ સમજી છું-હવે મારે તમારેથી છુટું પડવું જ જોઈએ. સાંભળો; હવે હું તમારી નકકરીમાં નથી તેમજ જોહાંગીર શેકની નકકરીમાં કદીથી હતીજ નહીં; આ ઘરમાં તેવણને મેં જોયા જાણ્યા તેજ, નહીંતો હું તેમને ઓળખતીજ ન હતી.”

ઝોહરાની ખાતરી થતી જણાઈ; તે બોલી:—

“મારો સ્વભાવ ઊતાવળો છે-હું ગુસ્સાવાળી છું, પણ મારાં મનમાં કપટ નથી. મારી હવે ખાતરી થઈ છે; મને માફ કર; હું તુને વિનંતી કરું છું કે ગને છોડીને ના જ; અતે બાહરેથી બારણાં ફોકનાર જે જોહાંગીર શેકજ હોય, તો પાક ખુદાને ખાતીર હમણાં જે કાંઈ બન્યું છે તેની ઝીકર કરતી ના-એક બોલતી બોલતી ના.”

“ખાતીર જમે રાખો બાનુ; મારે મોંઢડેથી એક હફાંબી નહીં નિકળશે.”

બારણાં બોલતાંજ જોહાંગીર અંદર ધસી આવ્યો.

“આએ પોરી પાછી અહીં? દગાબાઝ દદા પાછી અહીં હાઝર? મેં તુને આગળથી ચેતાવી હતી કે તેં જાણી જોઈ હાથે કરીને એક જમસુસને ઘેરમાં ઘુસાડી છે ! પણ તે ઝીદી અઝરતે મારું માન્યું નહીં. તું જાણેછાંબી કે એ બદકાર મકકારા આખી રાત તારાં ઘરમાં નહીં હતી!”

“શું બોલો છો ? મને તો કંઈજ સમજ પડતી નથી” ઝોહરા અજબબી સાથે બોલી. કાંઈ નવું જીનું બનવાની તેણીને આગાહી થવા લાગી. કોઈ ભયંકર ભેદ ખુલવાની નીશાની દેખાવા લાગી.

“તું સમજેછ-મધુ સમજેછ ને ગરાબર સમજેછ-હું ખાર મૂકાને ખાતરીથી કહું છું કે આજે ચંડાલ છોકરી આખી રાત બાહર હતી.”

“અને હું ખાતરીથી કહું છું કે તેણીએ જિંવણી બાહર પગ મુક્યોજ નથી” ઝોહરાએ દસ્સાથી કહ્યું.

જેહાંગીરનાં કપાળપર કરચલી ચઢવા લાગી. તે ગુંચવણ અને વમાસણમાં પડ્યો. તેણે પુછ્યું કે “શા પરથી તું એમ કહેછ કે તે ગમ રાતે બાહર નહીં ગમ હતી ને આખી રાત ઘરમાંજ હતી?”

“તમને કેવીક ખાતરી જોમએ છે ? મારી તખીઅત બિગડેલી હોવાથી એ તો આખી રાત મારી પાસેની પાસેજ હતી.” ઝોહરાએ અડાવ્યું.

જેહાંગીર તો જાણે ઘેસો બની ગયો. શું માનવું ને શું નહીં માનવું ? ખર શું હશે ? ગમે તે હોય લેકીન તે છોકરીને ઘેરની બાહર તેણે ગરાબર જોમ હતી. તેની હાલત સુડી વચ્ચે સોપારી જેવી થઈ પડી.

“ઝોહરા !” તે બોલ્યો. “એ નાપાકને ઓરડામાંથી જવા કહે.”

તેઓ એકલાં પડતાંજ જેહાંગીર ખુલાસો કીધો કે તેણે તે તે છોટરીને ક્યાં અને કેવી હાલતમાં જોમ હતી, જે સાંભળી ઝોહરા ફગલાઈ ગમ અને તેણે કયુત્ત કીધું કે આગલી રાતે ગુલશન ઘરમાં હતીજ નહીં, ને ઉમેર્યું કે “હું તો એમજ માનતી હતી કે મારી પર ચોકી કરવા તમે એ જુઝીયાને પગાર આપી રાખી હશે !”

“અફસોસ ! વિચાર તો કર કે તારી પર જસુસ રાખવાનો મને સખમ ?”

૬૮ “મુંબઈ મજાહ”ના ચોથા સાલની લેટ :

“ખરી વાત તો એ છે કે અકસર મરેઈ અદેખા હોય છે—ખસુ-સન તમે તો જખરા વહેમનાં બારદાન છો એમ હું જાણતી હોવાથી મેં ધાર્યું કે મારી ચાલચલનપર નિગાહ રાખવા એ નાપાકને મારા ઘરમાં તજવીજથી તમેજ ધુસાડી હશે. એવા ઉંધાવિચારથી આંધળી બની—એવા ખોટા ખીચાલથી ઘેલી બની મેં ધાર્યું કે તમે જાણી જોઈ અણજાણા બનવાના ઢોંગ-સિફ્ટ એક ફાર્સ—કરતા હતા, એમ ધારી જુહું સમજાવ્યું કે રાતે તે ઘરમાંજ ગગડેલી હતી—અને તેથીજ મેં મારે હાથે મારી આંખમાં ધુળ નાખી.”

“તું મને વહેમી કહે છે પણ ખરેખર વહેમનો ભોગ તો તું બની છે ! કસમ લઈ કહું છું કે એ દદાને તારા સિવાય મેં આગળ કેડે જોઈ હતી નહીં—અને જ્યારથી જોઈ ત્યારથી કુદ્રતી રીતેજ તેની પર મને શક પડ્યો.”

“એ બિલાડીની શું ધારણા તમે ધારો છો ? મારાં ઘરમાં આવી મારીજ જસુસી કરવાની શી મતલબ હશે ?”

“હું નહીં ધારતો કે તે તારીપર દેખરેખ રાખવા આવી હોય.”

“ત્યારે કોણુપર ?”

“મારીજ ઉપર.”

“બુદ્ધાની પનાહ ! પણ કાંઈ સમજ ?”

“પેલા કમખખત બાન્ડ.”

“એને કોણુ મોકલી હશે ?”

“ફિરોઝ માદને.”

“તમે એમ ધારો છો કે તે દુકતાને ખાસલ વતનો શક પડયો હશે?”

“કહી નહીં શકાય; પણ આટલું તો ચોક્કસ છે કે, એ પંજાબી પોરી એક પકકી પહોંચેલી ઠગ છે—અને કાંઈ ખાસ સખખેજ અહીં આવી ધુસી છે—તે શું? તે હું કહી શકતો નથી—લેકીન આપણા લાભ કરતાં ગયરલાભને સારુંજ છે—એમ હું માનું છું.”

થોડીક પળ ચુપકાદીમાં ઝોહરા વિચાર કરતી બેઠાં પછી બોલી—“એની પર આપણો શક છે એમ એ પોરીને કહેવામાં મેં એક મોટી ભુલ કરીધી.”

“એટલે?”

“હવે એ પોતાની હોશ્યારીમાં રહેશે.”

“પણ હોશ્યારી કે ગફલતીમાં રહેવા દેવાનું કામજ શું? અખ-ધડી તું તેને લાતમારીને કહાડી શકે છે.”

“એ તો બનેજ નહીં.”

“ત્યારે શું તારીપર ચોક્કસ કરવા એને રાખી મુકશે?”

“નહીં.”

“તો તું કહેવા અને કરવા શું માંગે છે?”

“મને ધારતી લાગે છે કે આપણા બેદબરમતા મોટા ભાગથી તે વાકેફ છે.”

“મનેથી તો એજ ખીલીક છે!”

૭૦ “મુંબઈ મળહ”ના ચાથા સાલની લેટ :

“આ ઘરમાંથી હવે એનો જનાઝોળ નિકળશે” ઝાહરા બોલી.
“જેમ હવે મને સમજે પડતી જાય છે તેમ એ શયતાનઝાદી આપણો
ભેદ પામી ગઈ હોય,—તો તેને મોંહડે ફરી ઝાહેર થાય તે પહેલાં
તેના હોડ સીવાઈ જવાજ જોઈએ.”

“પણ તેવું કરવાથી તો વધારે આફતમાં આવી પડીશું!”

“અરે, એનું કાટવું હું જુદીજ રીતે કહાડીશ. કોઈનાં એક રૂવાં-
નેથી ખચર નહીં પડે તેમ પહોંચતી કરીશ.”

“તે કેમ? તું શું કરવા માંગે છે?”

“ઝહર—ધીમું પણ ચોકકસ કાતિલ ઝહર! એ ઔરતની
ઝપ્પાન બંધ કરવીજ જોઈએ.”

ચોડીક બીજી ત્રીજી વાતચીત પછી જોહાંગીર ચાલી ગયો.

તે બદમાશ બદ દયાનતી જોડું ધાસ્તીમાં આવી પડ્યું હતું;
એક ગુનાહમાંથી છુટવા તેઓ બીજી તકસીર કરતાં, અને એજ મુજબ
ગુનાહોનો સિલસિલો લંબાનોજ ગયો—પાપપર પાપ ઉમેરાતુંજ રહ્યું.
અને આખીર ખૂન જેવું મહાઝપ્પુન પાપ કરવાથી તૈયાર થઈ ગયાં.

ઉપલી વાતચીત કરવા પહેલાં તે કોઈ સાંભળે નહીં તેની
ઝાહરાએ ઠીક સંભાળ લીધી હતી. દર હકીકત તેઓ એટલી આહીસ્તા
વાત કરતાં હતાં કે પાસે ઊભેલુંથી તે સાંભલી શકે નહીં.

દુધથી દાઝેલા હાસથી બીજું, તેમ તેઓ હવે ચોકેલાં હોવાથી
વધારે હેશીઆરીમાં હતાં; લેકીન તેઓથીબી અમણી હુશીઆરી
ધરાવનાર એક જણ ઔરઝાની બાહેર છતાં તેણે તેમની વાતચીતનો
હરેક બોલ સાંભળ્યો હતો તેની તેમને ખચર હતી ક્યાં?

તમે જાણો છો કે નહીં? અથવા વાંચ્યું કે સાંભળ્યું તો લશેજ કે કોઇ બાહોશ ભેજાંએ એવું એક યંત્ર બનાવ્યું છે કે જેમ દુરખીન વડે દુરની નાની ચીઝ મોટી દેખાય છે તેમ તે વડે ગમે એટલે છેટેથી અથવા હજારોથી બોલાયલો દરેક બોલ કે નાનામાં નાનો આવાજ ખુલ્લો સાંભળાય છે. એ યંત્રને “મોઇકેફેશિન” કહે છે; તેવું એક નાનું નજીવું દેખાતું પણ મહાભારત કામ કરતું “મોઇકેફેશિન” બારણાની કળને લગાડી તે સાથે પોતાનો કાન દબાવી ઝોરડા બાહર એક જણ જેહાંગીર અને ઝોહરાનો દરેક બોલ હસ્તે મોંહડે સાંભળતું બિભું હતું.

આટલા ખુત્રાસા પછી આપણે આપણા દાસ્તાનનો સિલસિલો આગળ ચલાવીશું:

જેહાંગીરના જવા બાદ જ્યાં ગુલશન બેઠી હતી ત્યાં ઝોહરા ગઈ. તે મક્કાર ઔરત-કીનાનો આતશ જીગરમાં બળતો છતાં બાહરથી બર્ફ જેવો થડો દેખાવ કરી, પોતે કરેલો પાપી ઠરાવ અમલમાં મૂકવાના વિચારથી જીજી જેવું હસ્તી ગુલશન સામે આવી બિભી.

એકેકથી ચાર ચાસણી ચઢતી એવી એ ઔરતો વચ્ચે હરીફારી હતી. બેડ બાહોશ અને બહાદુર હતી.

“ભૂલમાં મેં તને ગયર ઈન્સાફ કાધો તેથી દિલગીર છું.” ઝોહરા બોલી. “પણ માઈં મન મોટું છે. જીગર આપના જેવું સાફ છે. કપટ કાતો મારાં કટાં વેરી છે; માઈં બોલ્યું ચાલ્યું માફ કર, ને મારે હાથનું તૈયાર કરેલું આ શરખતનું ખ્યાલું નોશ કરી દિલથી

૭૨ “મુંબઈ મળ્લ”ના ચોથા સાલની લેટ :

રંજ અને ગુસ્સો ફરામોશ કર.” એમ કહી પોતાના હાથમાંનું પ્યાલું આગળ ધર્યું. જે ગુલશને નહીં લીધું!

ઝોહરા અળયખી અને રીસ વચ્ચે પોતાની બદનેમમાં નિષ્ફળતા મળેલી જોઈ છેડાઈ પડી.

“મકકાર, બદકાર, તારાં સરપર શયતાનની પયઝાર! તું ગુજરાતી બરાબર સમજે છે.” અને છેડતી શોધવા વળી વધાર્યું કે “રાંડ લુચ્ચી સાથે ચોટ્ટીખી મુઠ્ઠા-મારા તકીઆ તજે મુકેલી નોટનું બંદલ ચોરી લીધું-હે, રાંડ ચોટ્ટી!”

ગુલશન જરા મુસ્કુરાતી જણાઈ. જેવું જોઈતું હતું તેવું વૈદે ફરમાવ્યું. તે કાંઈ બહાણું શોધતી હતી જે આપો આપ મળ્યું. પોતાપર મેલાયલાં ખોટાં આળથી કેવુંકે લાગી આવ્યું હોય તેમ તેણે તુર્ત રોકડું પરખાવી દીધું કે “બાઈ, મારાં જેવાં ચોટ્ટાં માણસને રાખવું મુનાસેબ નથી; તેમજ જુદાં તહોમતો તામોશ કરી બહાં તેમાંની હું ચોરત નથી; અને તૈથી આ ઘડીથી હવે હું તમારી નોકરીથી રીલા થઈ છું.”

હજી તો આ ટપ્પાટખી ચાલે છે એવામાં વળી કોઈએ બારણું ફોક્યું; ઝોહરાએ તે ખોલ્યું અને પેલો જુગારી પોશાગીર કુમાર-બાઝખાં દાખલ થયો. પોતાના મળતીઆની હાઝરીથી ઝોહરાને ઝોર મળ્યું.—તેને વધારે શર છુટું-વધારે હિમ્મત આવી, તે બોલી:

“ખમરદાર! અહીંથી એક કદમખી હાવાની હિમ્મત કાઢીછે તો તારાં કાધેલું તું જાણે! તારી ઝડતી લમ્પશ-ચોરેલી રકમનો પત્તો મેળવીશ ત્યાં સુધી તુને છોડવાની નથી.”

“માફ કરો બાઈ. મગર એ બનશે નહીં; મારાં બદનને હાથ લગાડવાની કોઈને તાકત નથી. એવી બેહુરમતી બેઘઝઝતીભરી નૌકરીમાં રહેવા કરતાં બીક માંગવી બહેતર છે.” એમ બોલી પોતાનો સામાન લેવા પોતાના ઓરડા તરફ ચાલતી થઈ.

તે ગઈ તેનો લાભ લઈ તુર્ન ઝોહરાએ દરેક વાતથી કુમાર-આઝખાને ઝડપથી વાકેફ કરીધો.

તે કઠોર શખ્સે ડોળા ચઢાવી અગ્નયખી સાથ બધી વાત સાંભરી લઈ કહ્યું:—

“આપણા રસ્તામાં એ એક કાંટો છે, એના કાંટો કહાડી આંકો લાવવાની ઘણી અગત્ય છે; એ આપણો ધાણ બગાડશે.”

“હા, મનેખી એજ બીહીક છે.”

“છે તારામાં હિમ્મત?” કુમારે પૂછ્યું. “બોલ !”

“એટલે તું શું કહેવા માંગે છે?”

“આસપાસના મકાનમાંના તારાં પાડોશીઓ કેવાં છે ? આપણાં જેવાંજ ભણાં આસામી છે કે ?”

“તેઓ કોઈનાં લગન સાફ ગામ ગયલાં છે—હું એક લીજ છું.”

“ત્યારે તો બધું આસાન છે ! બંદો બગાવી બનાવશે.”

“શું બગાવશે ?”

“એની, સાફ સાફ કહી દઉં ? એને પહોંચતી કરે.”

“હું આઝમાવી ચુકી; હજી તો એના મોતની ભરેલી જામ

૭૪ “મુંગઈ મળાહુ”ના ચોથા સાલની ભેટ :

આજાંજ પડી છે; રાંડ શું નસીય પૂછતે આવી છે કે તે દરગીજ થઈને તેને જામ હોકે તો નહીં લગાડયો પણ હાથખી નહીં અડાડયો !”

“અસ, અસ! એનું આવી ચુકેલું છે. હું છું ને એ છે. બલમનસાઈથી માચડો ખાલી નહીં કરશે તો કસામ ખનીને કુમળાં હલવાનને રહેંસવાની ફર્જ પાડશે.”

સાંજ પડી હતી—ચીરાગ અત્તીનો વખત થયો હતો.

કુમારબાઈનાં મજબુત ઝોરાવર શયતાનની સામે થાય એવો હિમ્મતવાન હતો.

“પણ તું કેવી રીતે એ કામ સરંજામે પહોંચાડશે?—એનું કામ તમામ કરશે? એ છોકરી બડી બાહોશ, ચચળ, અને મદં જોવી બહાદુર છે.” ઝાહરાએ અંદેશો દેખાડયો. “તે યુમરાણુ કરી મૂકશે. અરબી રાતની ભર ઊંઘમાંથી આખાં મુંગઈને જગાડશે.”

“એટલે રહે; યુમ પાડવાનો મૈકકો તેને મળશેજ નહીં. અસ એકજ ઝટકો—એકજ ફટકો, ને કામ તમામ !”

“પણ મુરદાંની વ્યવસ્થા કેવી રીતે કરશે? બાઈ કુમારબાઈનાં, તું આ ઝોરડામાં તેનું ખુન કરી ને પાપની મને બાગ્યણુ ના બનાવતો !”

“મેં કહ્યું નહીં કે કશી ફિકર નહીં રાખવી ! તું ઝરા જોજો તો ખરી કે તેને સ્વધામ પહોંચાડી કેવી સફાઈથી તેનો જનાઝો બાહર કઢાડું છું ! કાઠના રૂવાંને ખખર પડશે નહીં, બલકે ખુદ તું બી જાણશે નહીં. તું મારી ઉપર વિશ્વાસ રાખ, એક ગમ એને દફનાવી બીજી ગમ એનાં ગુમ થયા વિશેની ઝાહર ખખર છપાવી

દમશ કે 'દસ હજારના ધરેણું સાથે ગુમ થઈ છે તેને પકડી આપના-
રને એક હજારને એકસો રૂપ્યાનું ધનામ' કેમ કેવી યુક્તી ?"

"એક વાત તું ભુલે છે." ઝોહરા બોલી. "આપણે ધારીએ છીએ
તેવીજ એ છોકરી હોય તો તે એકલે હાથે આટલી બધી જીરૂત ને
હિમ્મત કરેજ નહીં, વાસ્તે એના ગુમ થવાથી એની પીઠ પાછળ
છુપાયનાઓ ઝમીન અને આસમાન એક કરશે."

"અગર તું હિમ્મત પકડે તો આવી રીતે ડરવાનું કોઈ કારણ
નથી. સાંભળ, આપણે સોનાના મોટા ડહાણા સાથે જોખમ ખેડીએ
છતાં આવા હલકાથી ખીલું કેવું ? યા તો આ બનાને જીવતી જવા
દમ હાથ આવેલી સોનેરી ચંદ્રી ઉડી જવા દે, યા એનો આંકો
લાવી દફવતનો ઢગ મેળવી પંજાબનો રસ્તો લે ! બોલ શું
વિચાર છે ?"

થોડીક પગ થોભી ઝોહરાએ જવાબ દીધો કે "કુમાર, હાથ
આવેલી બાઝી ખોલવા જેવી એવકુશી હું નહીં કરીશ, જે અને તે
ખરું. તું એ છોકરીને ઝહેર દમ કુવામાં નાખી કે કતલ કરી ગસ
મોકલી આપ, પેલી જેહાંન પહીંચાડી દે."

કુમારબાઝખાં એક એવો શખ્સ હતો કે હિન્દુસ્તાનનું દરેક
ખુણું ફરી વળ્યો હતો. લુચ્ચાઈ, ચોરી, ખુન એ તો ગોવા એનો
હુન્નર હતો. ઉત્તર હિન્દુસ્તાનમાં એક વેળા તે દુગોની ટોળીનો જમા-
દાર હતો, અને તેથી રમાડતો ફાંસો દમ ગમે એવા બળવાનને આ-
સાની સાથ પાંચ મીનીટમાં મુરદુ બનાવી પોતાના પગ આગળ લેટડી
શકતો. પણ પ્રખ્યાત દમ જમાદાર અમીર અલીના હયદરાબાદમાં
સપડાઈ ક્યદખાને ગયા બાદ દુગો વીખરાવા લાગ્યા, તેઓએ એકેક

૭૬ “મુંબઈ મળહ”ના ચોથા સાલની ભેટ:

પછી ટાળી પર ટાળી તોડી નાખી અને જુદે જુદે ઠેકાણે ધંધા-રોઝગારની શોધમાં નિકળી ગયા ત્યારે કુમારબાઈઓએ પોતાની ટાળી પણ વીખેરી નાંખી, ને તે મુંબઈ આવ્યો હતો, અને ઝાહરા તેનાંજ ગામની રહેવાસી હોવા ઉપરાંત કોઈ શિકારને દામમાં ફસાવવા તે એ એક ખીજાંને મદદ કરે તેવાં હોવાથી કુદ્રતી રીતે તેઓ વચ્ચે એતેકાક હતો, ને કામ પડવે તેઓ ભાઈ બહેન હોવાનું ઝાહેર કરતાં હતાં!

કુમારે ગજવામાંથી એક રુમાલ ખેંચી કહાડી હતી તો તે શું કરતો હતો તે ઝાહરા જોવાખી નહીં પામી એવામાં તેણી ગુંગળાવા લાગી, કારણ કે પેલા કસાયલા ઠગે પેલો જીવલેણ રુમાલ તેણીનાં નાનુક ગળાંની અતરાફ નાંખી તેણીને પકડી રાંખી હતી-ફક્ત એકજ ઝટકે ને કામ તમામ! ઝાહરા તફડવાની તૈયારીમાં હતી તેવામાં કુમારે રુમાલ ખેંચી લઈ ખડખડ હસવા માંડ્યું.

“એતો જાણી જોઈ ઢીસો ફાંસો રાખેલો, તે છતાં તું યુમ વટિક પાડી શકી નહીં. તો જે બદ્દત્તસીયને ભોગ બનાવવા ચોકકસ ચાલાકીથી મજબુતીથી નાંખેલા ફાંસીનો શું નતીજો નિકળી શકે તે તુંજ વિચારી લે.”

“ઓ! કેવું ભયાનક—કેવું દહેશતનાક? પણ ત્યારે એ ચુડેકનો કયારે ભોગ આપવા ધારે છે?”

“આજેજ-હમણાંજ”

“ખુદા ખયર કરે! તે કમકમાત ભર્યો દેખાવ જોવા હું તો અહીં જીભી પણ રહેવાની નથી.”

“ગમરાતનુ કામ નથી. તું તારી આરસીમાં જોઈ વિખરાયલા

બાલ સમા કરે તે પહેલાં તો હું પેલીના ઝોરડામાં પહોંચી તેને પહોંચતી કરી-પાછોબી ફરીશ."

ગુલશનના ખાખમાં પણ ન હતું કે તેણીને જીવ લેવા કેવા પ્રકારની યુક્તિ રચાતી હતી. પોતાની સામે થનાર કે હુમલો કરનારને પોતાથી દુર રાખવા તે બાહોશ ઝોરડા પાસે હત્યાર મૈનુદ્દ હતાં, પણ ઠગના રમાલથી તે ગિલકુલ નાવાકેદ હતી.

બે મિનિટના ઝડપી મસ્તેરા પછી બન્ને પાપીઓએ નકકી કીધું કે ફરિન-તેજ વખતે-ગુલશનનું ખુન કરવું.

ઝોહરાએ ગુલશનના ઝોરડા પાસે જઈ તેણીને માયા ભરી આવાઝે તેડી—ગોથા તે તેણીના મૈતનુજ તેડું હતું. લેકીન અંદરથી કશો જવાબ મલ્યો નહીં એટલે ફરીથી પેલીએ મોટે સાદે બોલાવી.

પાપી વિચારથી ઝોહરાનું દિલ ડંખતું હતું; તેણીનું ગળું હયથ-તથી સુકાઈ જતું હતું; તેણીએ ફરી એકવાર ધ્રાડા અવાઝે ગુલશનને બોલાવી. કુમારબાઝ પોતાનું કરપીન કામ કરવા હાથમાં રમાલ લઈ તૈયાર ઉભો કે જેવી ગુલશન બાહર નિકળે કે તેના ગળાંમાં તે મૈતનો હાર પહેરાવી દે.

પણ નહીં, જવાબજ નદારદ ! ખુમ પાડી બારણું ઠોક્યું અને બનતું ક્યું પણ ન તો ગુલશન બંદી બાહર નિકળી કે ન કાંઈ જવાબ દીધો !

નિરાશ બનેલી ઝોહરા બોલી "નાપાકઝાદી તો જવાબજ આપતી નથી !"

"એ સિપલક જે સટકી હશે, તો આપણા બાર વગડી દેશે."

ચિંતાતુર ચહેરે કુમાર બોલ્યો.

“જઈ કહાં મરતી’તી ! આપણી જાણવગર એ રહેજીબી હિલ-ચાલ કરી શકે નહીં અને વળી સાવચેતી રાખી મેં દરેક ખારણું બંધ કીધું છે ને તેની કુંચી મારી પાસે રાખી છે.”

“હીક છે ત્યારે, તું અહીંજ થોભ, હું અંદર જઈએ ઝનાન-ખાનાની બીબીને હઝરત મલ્કેલ મૌતની તાબેદારીમાં મોકલી એક પલકારામાં પાછો ફરીશ.”

પગથી માથા લગી ધુજતી ઝોલરા એક કુરસીપર બેઠી, જ્યારે કુમાર તે ઓરડામાં દાખલ થયો.

એક બન્તી બળતી હતી—આસપાસ નજર ફેંકતાં અનુભવી કુમારે જોઈ લીધું કે ઓરડો તદ્દન ખાલી હતો; ઇનસાન કે હયવાન કોઈના નામ નિશાનનો પ-તો ન હતો. પીંજરામાંનું પંખેરૂં ઉડી ગયું, ક્યદખાનામાંથી ક્યદી ફરાર થઈ ગયો હતો, બંદીવાન નાસી ગયો હતો. અદનીયત ખુતીની ધારણા ધુળ મળી હતી. ખચ્ચિત, જોને પાક ખુદા રાખનાર તેને કોણ મારનાર !

ઉપલાં અદમાશોની વાતનો ચોક્કસ ભાગ છુપાઈ ગુલશને સાંભળ્યો હતો, અને વળી હવે તેણીનું તે ઘરમાં કાંઈ કામ ન હતું તેથી વધુ વાર તે છાપરાં હેઠળ રહેવાનું તેણીએ મુતાસેબ નહીં ધાર્યું. બલ્કે જોખમ ભયું હતું એમ વિચાર્યું, અને ત્યાંથી સટકી જવાનો ઠેરાવ કીધો. કદ વખતે અને કેમ તે આજ્ઞાક ઓરત ગુમ થઈ ગઈ તે લોભથી આંધળાં અનેલાંઓની આંખથી દેખાયું તો નહીં પણ સમજણી પડી નહીં !

અનુભવી જુના ડગે એક પલકારામાં જોઈ લીધું કે પેલી ઓરત કોઈની હોય-પણ તે માત્ર એક વેષધારી પંજાબન બની હતી,

અને ઝુરર તે કોઈએ મોકલેલી જસુસ હોવીજ જોઈએ. આ વિચારથી તેના હાંજ ગગડી ગયાં અને નાજીમીદીથી બોલ્યો:—

“થઈ ચુક્યું—આપણું આવી બનેલું જાણુને!”

“એમ હિચકારો શુ બને છે?” ઝોહરાએ હિમ્મત આપી.

“એ નાપાક છોકરીને શોધી કહાડતાં વાર કેટલી? અને એકવાર હાથ લાગી કે તારો રમાલ તો તૈયારજ છે.”

“મારાં ધ્યાનમાં વાત ઉતરતી નથી. એ ઔરત પાછી આપણા કાપુમાં આવે એ ખિઆલજ મહાલ છે! આપણે ફરીથી તેની શીકલ સૂરત જોવાની ઊમીદ રાખવીજ ફોકટ! તું ધારે છે તેમ તે કોઈ પંજાબી તો નથીજ એમ ખાતરીથી કહું છું. પંજાબનાં પોષાકમાં તે કોઈ ખીજીજ જાતની પણ ધણીજ ચાલાક તે ઔરત છે. પછી તે પારસન હોય કે ફિરંગન, મરહેલન હોય કે મુંસલમાન, તે કેલવું મુશકીલ છે!”

“મારા જોલાંગીરે એને સારી પેકે જોયલી છે, અને હું એને બાલેબાલ જાણું છું—એક લાખ ઔરતોમાંથી એનો ચોટલો પકડી ખેંચી કાઢાડી શું.”

“બડાઈ ના માર બાઈ! પણ ખચર! બને તો તેને શોધી કહાડ, ને તે મળી તો તેજ પજો આપણને ફતેહ મજેલી માનજો. પણ એ બધી ભવિષ્યનાં પેટામાં ભરાયલી અચોક્કસ વાત છે—હાલ તુરત તો આપણે ધાસ્તીમાં આવી પડ્યાં છીએ; જે વખત જાય છે તેમાં કોઈ નધાર્યો ના પસંદ બનાવ બનવોજ જોઈએ—અને તે આપણાજ ગયર લાભનો.”

ઉપલા બનાવ પછી એક અઠવાડિયું કાંઈ પણ જાણવા જોગ બનાવ વિના ગળડી ગયું.

ત્યારે ગુલશન ક્યાં ગુમ થઈ હતી? વાંચનાર માનશે? જોહરાની પાડોશનાં ત્રીજાજ ઘરમાં એક ઓરડી લઈ તે રહી હતી!

જોહરાએ એક લાખ ઓરતમાંથી ગુલશનને ઓળખી કહાડવાની કુરતાજી કરી હતી, પણ છેલ્લાં અઠવાડિયાંમાં કાંઈ કુડીઅંધ વખતે જોવા છતાં,—રસ્તે વાટે મળવા છતાં, તેણીનાં રૂવાંને પણ ખબર ન હતી કે ગુલશન ગોયા તેણીનાં પાસાંમાંજ હતી—તેનાં પગમાંજ વિટલાયા કરતી—સહવારથી સહાંજ સુધીમાં ત્રણથી ચારવાર તેની સામેથી પસાર થતી હતી!

એ અરસામાં ગુલશને ચાર પાંચ વખત ફિરોઝની મુલાકાત લીધી હતી. ફિરોઝની વાતચિત ઉપરથી તેણીએ જોઈ લીધું હતું કે તે ભલો જવાન તેણીની મોહબતમાં મુખતેલા હતો. તે એક દિવસ એકલી વિચારમાં ખેસી નિચલુ બડબડતી સંભળાઈ:—

“ગરીબ બિચારો, કોણ જાણે મને શું સમજીને મારીપર ફિદા થયો છે! હું એક ભેદી અકિરત છું એટલું જાણવા છતાં મારા જેવી એક અણજાણી ઓરત પર એ ફિદા થાય એ ખરા પ્યારની ઇલાજી છે ખરી, લેકીન જો એ એમ જાણે કે હું તો ખરી એક ઇન્જેન ‘મડમ દિતેક્ટ્રીવ’ છું, તો એ બીચારો કેવો નિરાશ બનશે! એ ધર્મિં અને ઇઝઝતદાર ગરીબ જવાન છે—જુદ્દીન ઝુસરી ઓળવવા તૈયાર થયો હોય તો રમુજ લાગે છે, તેટલીજ તે બીચારાપર દયાળી છુટે છે.”

એક ખુશનુમાં સમી સહાંજે પેલી સુંદરી ફિરોઝ સાથે એક

એકાંત ખુદી જગામાં ફરતી જણાય છે. તેઓ યાત્રતાં હતાં તે વખતે એક ઝાડીવાલી જગાએ પહોંચતા તે સુંદરીએ કાંઈ શકમંદ હાથના ચાલા કોઈને કીધા હોય તેમ શીરોઝને લાગ્યું, જે પરથી શીરોઝને વહેમ ગયો. . . .

“કાગનું ખેસવું ને તાડનું પડવું”-તેમ જિતેનો શક ખરો પડતો જણાયો. એક મોટાં વડનાં ઝાડ માછલથી બે શખ્સો નિકળી આવ્યા. તેઓ દરેકના હાથમાં ‘રિવોલ્વર’ હતી. ફિરોઝની ખાતરી થઈ કે તેઓ પેલી બેદી સ્ત્રીના કોઈ મક્ત્યાજ હતો. તે ગુસ્સાથી લાલ પીળો બની ગયો, પણ તુર્તજ શાંત પડતો જણાયો. આવા કડોર શખ્સો આવી એક નાનુક, હિમ્મતવાન, અને દયાલુ ચૌરતના ગોડયા હોઈ શકેજ નહીં એમ તેણે વિચાર્યું.

ઉપલા બેમાંના એક જણે ફિરોઝ સામે પીસ્તોલ તાડી અને બીજાએ નઝદીક આવી પુછ્યું-“તમારું નામ માદન— ફિરોઝ માદન છે નહીં?”

“હા, એજ મારું નામ.” તેણે હિમ્મતથી જવાબ દીધો.

“ત્યારે તમે મારા કયદી છો.”

“કયદી ! તમારો કયદી ! શા સારું કયદી છું ?”

“હા, તમે મારા કયદી છો-તમારી ઉપર ચોરીનો ચાર્જ છે.”

“કાંઈ ભુલતા તો નથી ?”

“ભુલ કરીએ તેમાંના બુઝબુઝમે નથી” હસીને એક જણ બોલ્યો. “જ્યારેબી અમે કોઈને રીફતાર કરીએ છીએ ત્યારે અમને એજ સવાલ પુછાય છે.”

“પણ મારી પર એ ચાજ-એ ખોટો ઇલજામ-ગુહું તોહમત મુકનાર છે કોણ ?”

“તે સાથે અમને ડાગતું વળગતું નેથી; અમારી ફર્જ એટલી છે કે તમને ગીરીફતાર કરી નઝદીકની પોલીસ ચૌકીપર પહોંચાડવા. તમે જો ડાહ્યા માણસ હોવ તો અમારી સાથે ત્રણ પાંચ કરી વધારે મુસીબતમાં આવી પડવાનો જોખમ ન ખેડતાં ગુપચુપ જ્યાં લઈ જઈએ ત્યાં ચાલશો.”

“નિર્દોષ અને સાચાં માણસો સદા દેશના કાયદાને માન આપવામાં અપમાન સમજતા નથી. આખીરશ નેકીનો અંજામ નેક છે. હ્યો, હું તમારો બંદીવાન છું.”

પેલા બન્ને શખ્સો સાદાપોશાકમાં પોલીસવાલા હતા. તેમાંના એકે પોતાના ગજવામાંથી એક હાથ કડીની જોડ ખેંચી કહાડી અને બેગુન્હા ફિરોઝના હાથમાં પહેરાવવા માંડી.

“ખરદાર ! એ વાત તો કરતાજ ના-હું તમારી સાથે રાજી-ખુશીથી જ્યાં લઈ જશો ત્યાં આવીશ.”

“ઠીક છે; અમને અડચણ નથી, જવાન શખ્સ, અગર તમે નિર્દોષ હશો તો ઇઝઝત સાથે છૂટી જશો, નહીં તો કીધેલાંની સજા પામશો.”

“મને આ બાનુ સાથે એક મિનીટ ખાનગી વાત કરવા દેશો ?”

પેલા પોલીસના માણસોએ એક બીજા તરફ જોઈ જાણે કાંઈ કહેવા માંગતા જણાયા. એવી રીતે થાપ આપી અકસર ગુનેહગારો કરે છે તેમ રખે આ જવાન જીવપર આવી ગયો હોય, અને લાગ

જોઈ આપઘાત કરી લે એવી તેમને ધાસ્તી લાગી, તેથી તેઓમાંના વડાએ કહ્યું “અમને કશી અડચણ નથી; પણ તે એવી શર્તે કે પહેલાં અમે તમારી ઝડતી લઈએ.”

પણ ફિરોઝ કાંઈ બોલે તે પહેલાં પેલી બેદી સ્ત્રી સામે આવી બોલી:—“મીં ફિરોઝ, હમણાં વાત કરવાની કાંઈ અગત્ય નથી. હું તમને જલ્દીથી પાછી આવી મલીશ; અને યાદ રાખજો કે તમારી પર ગમે તેવો ગુનાહનો ઇલાજામ લગાડે, તે તોહમત મૂકનાર ગમે તે હોય. તેની તણખાંભાર દરકાર કરતા ના; કારણ કે અંતે તમારું નિર્દોષપણું જ સામેત થશે, અને થશેજ તેની મને ખાતર જમે છે. રહેજખી ડરતા કે ડગમગતા ના—હિમ્મત રાખજો; “હિમ્મતે મર્દાં તો મદદે પાક ખુદા !” સાહેબજી !”

એ કલાક પછી ફિરોઝ ગાદન ચોકીમાં પુરાયલો નજરે પડે છે.

x

+

+

+

“બોન્ડ”માંના ચાર બાજારમાં વટાવવા જતાં ચોકકસ સરાશી પહેડીએ તે ચોરાયલા તરીકે બોળખી કહાડયા. શોધબોળની ધંધુખર ચાલી, અને તે ‘બોન્ડો’ કોણ કોણના હાથમાંથી પસાર થઈ બાજારમાં આવ્યા હતા તેની પુરજોશથી જુસ્તેજુ કરતાં, એક પછી એક કરતાં છેલ્લી ખખર આપનારે જે કેરીયત રજુ કરી તેપરથી કુમારબાજખાંની ધરપકડ ચાલી.

જ્યારે કુમારબાજને ગીરીફતાર કરવામાં આવ્યો ત્યારે તેણે નિર્ભય અને શાંત દેખાવે જણાવ્યું કે એક આગરદાર મોટી પહેડીના તેવાજ ઇજ્જતદાર અહસ્થ પાસેથી લેણદેણના સાધારણ વ્યવહાર

રમાં તે 'બોન્ડો' તેણે મેળવ્યા હતા. તે કોઈની રીતે કહેવાની ચોરી કે બીજાં અપ્રમાણિક કામમાં સંદોવાયલો ન હતો.

વધારે દયાળુ થતાં તે બોલ્યો કે “કુંવરજી કાવસજીની કાં”ના એક કામદાર શેઠ ફિરોજ માદને બાઝારમાંથી વટાવી લાવવા મને 'બોન્ડો' આપ્યા હતા. તે ચોરીના હતા કે સાહુકારીના તે તો ગરીબ પરવર હું એક આ મુલકથી અન્નણો શરીફ શખ્સ શું બાણું?”

તુંતંજ “કુંવરજી કાવસજી કાં”ને ઉપલી કચકીઅતથી વાકેફ કરતાં તેઓએ જણાવ્યું કે તેમની પહેડીમાંથી ગુમ ચલ્યા 'બોન્ડો'નો તે એક ભાગ હતો. આ પરથી ચોરને પકડવાનું 'વોરન્ટ' કહાડવામાં આવ્યું અને આપણે ઉપર વાંચી ગયા તેમ બિચારો નિર્દોષ ફિરોજ ચોકીમાં પૂરાયો. તેની પર ચોરીનું ચોકડું એવી સરસ રીતે ગોઠવવામાં આવ્યું હતું કે તે બાપડો તેનાં છટકામાંજ આબાદ સપડાઈ ગયો.

એક ધારાના હિમાયતીએ પોતાનું મતગી ઝાહર કરી દીધું કે 'કેસ એવો ખુલ્લો અને સાંમેતીઓથી ભરપુર હતો કે એકજ સુનાવણીમાં તે ખતમ થશે ને મુક્તીમ-ગુનેહગાર—સરકારને ખર્ચે જન્મસુધી સિંગાપુરની સયર કરશે.'

જે પોલીસ જમાદાર અને સિપાઈએ ફિરોજને ગિરીફતાર કીધો હતો, તેઓને સહ કોઈ શાબાશીથી નવાજવા લાગ્યા.

બીજી બામદાદે એક ડોસાં ફિરોજને મળવા પોલીસ ચોકીપર આવ્યાં. પોલીસ કેમીશનરની પરવાનગી લખાવી લાવેલાં હોવાથી કોઈએ તેમને રોક્યાં નહીં, અને જે નાની કોટડીમાં ફિરોજને ગોંધ્યો હતો તેનાં બારણાં ખોલી તેમાં તેમને દાખલ કીધાં. દાખલ થતાંજ તેણે પોતાનું દાસ્તાન ચલાવ્યું :

“તમારા સુધારા ને ખોટી ફિરિયારીની ફેશનની માએનું પેટ-ખરે! વડાં વડોરાનું નામ દુખારનાર દુકતાએનું સત્યાનાશ જાય, કમ્પાનત તેં આએ સું કાધું?”

પારસી જાતને એજ લગારી! પરીત્ર જરતોસ્તી ધરમને ખોટાં નિવર્યો? માલેકનું ખાધેલું નીમક હરામ કાધું?” ડોસાંઐ વધાયું.

ફિરોઝે તે ડોસાંને પોતાનાં શેઠની પેહડીપર આવેલાં ચાંદન પાઘ તરીકે ઓળખતાં વાર નહીં લાગી. તેણુ સાથે આવેલો સીપાઇ બારણું બંધ કરી થોડેક છેટે ગયો કે તુર્ત તે બોલી:—

“ઝરાખી હિમ્મત હારવી નહીં-સમ્યાધને ખાતીર રહેજ દુઃખ ખમવાથી ડરવું નહીં. એ તો દુન્યાનો નિયમજ છે કે સાચાંપર ખોટાં બોલતાનો મુકાય છે, તેઓપર અણુઘટતા આઝામો શુઝારવામાં આવે છે. અને પીર પયગંબરો અને સત્યવાદી રાજપતીઓને એ કસોટીમાંથી પસાર થવું પડ્યું છે. મહાન ઝરતોસ્તે પોતાની સાચી દીન ઝાહેર કરી તે પહેલાં શું થોડું ખમ્યું? ઇસુ ખ્રીસ્તની શી ગતી થઇ તે વાંચ્યું નથી? રામ જેવા રાજાએ દેશવટો કાં ભોગવ્યો? સત્યવાદી હરીશ્ચંદ્રે કાંઈ થોડું વેઠ્યું? પણ અને સત્યનોજ જય છે; અને, ઓ ફિરોઝ, સત્યની ઢાલ તારા સરપર છે તો ફતેહ ફિરોઝી આકેઅત તારોજ છે- તારા દુસ્મનોની હાર અને યરબાદી નકકીજ છે?”

“પણ, મહેરબાન બાનુ, આપ કોણ છો?”

“શું મને નહીં ઓળખી?”

“હા; મેં તમને જોયાં હતાં.”

“તો હવે તારે જાણવું જોઈએ કે હું કોણ છું, અને મારી ધારણા શી છે; ખરા ચોરને શોધી કહાડવાની મેં બાધા લીધી છે.”

“બુઝોર્ગ ખાનુ ! તમે ખરા ચોરને પકડી સજા કરાવો તે પહેલાં તો મને વહાણપરખી ચઢાવી દેશે-મને જન્મ દેશ નીકાલની શિક્ષા થશે.”

“તારીપર ગુનાહ સાબેત નહીં થાય તો કદી તેવું કદું બનશેજ નહી. તું નિરાંતે પાક ખુદાપર ભરસો રાખી રહે.”

“તમારી ભલી લાગણી માટે આભાર માનું છું, પણ તમે રખે હદથી ઝીઆદા આશાની પાળ બાંધતાં હોવ ! હું નિર્દોષ છતાં દરેક સાબેતી મારી વિરૂદ્ધ ખુલ્લી છે !”

“ભલા મિત્ર ! ગભરાય છે શું કામ ? હું ચાહું તો બાર કલાકમાં આ કોટડીનાં બારણાં ખોલી તુને બાહ્યઝત બાહર પાડું પણ મસલેહતે વકત જોઇ કામ કરવાનું છે; વળી યાદ કર કે દરેક મુસીબત ઝેલી મને મદદ કરવાનું તેં વચન આપ્યું છે-ન્યાં લગી તમામ ‘બોન્ડ’ હાથ લાગે ત્યાં સુધી મારી મદદે રહેવાનું કમુલ્યું છે.”

“હું મારો કઓત્ર પાલીશ.”

“ઠીક ત્યારે ! તું નિરાંતે આ અંધારી ચોરડીમાં આઢીને સુઇ જા. વખત આવતાંજ આ બંધ બારણાં પોતાની મેળેજ ખુલી જશે.”

“પણ ત્યારે હમણાંજ કાં નહીં ?” ફિરોઝે આતુરતાથી પૂછ્યું.

“ખરા ચોરનાં ખભાંપર તો આજે હું હાથ મૂકી શકું છું, પણ પેલા ‘બોન્ડ’ મેળવવા જોઇએ.”

“પણ તે મેળવવાની કાંઇ ઊમીદ છે કે ?”

“ઊમીદ શું ? ખાતરી છે.”

“પણ તે ક્યારે ?”

“પાક ખુદા ચાહશે તો થોડાક કલાકમાંજ.”

“મારો બચાવ કરવા કોઇ વકીલ રોકું કે?”

“કાંઈજ ઝુરરત નથી?”

“પણ વકીલો, અને સોલીસીટરો અને તેમના દલાલો જ પીને એસવા દેતા નથી તેનું શું કરું?”

“કરે શું, તેમનાં આપનું કપાળ? મુરદાં બહેસ્તગાય કે દોઝખ; એમનાં કુલ નિર્દોષ સામેત થઇ છુટી ગાય કે ત્રણ લાકડે ચઢે તેની સાથે એમને સ્નાન સુતકજ નહીં; એમને તો પૈસા જોઈએ, આ પૈસા! મોટી ચોરીનું નામ સાંભળી તેઓ લોભથી આંધળા બની ફાંફાં મારતા જણાય છે કે મોટો તડકો પડે. તડકે તેલ કહાડી પસીનો ટપકાવી પૈસો પચદ કરવાને બદલે અધનો નવાલો કોર્ટમાં બે ઘડી બુકો—સાચો બકબકારો કરી ગડપ કરવા કોણને નહીં ગમે વાર? ચાલો હવે ધારવા કરતાં ટાએલાંમાં વધારે વખત નિકળી ગયો. હવે હું જતો.”

“મારીપર એક વધુ મેહેરબાની નહીં કરો?”

“મોટી ખુશી સાથે.”

“તમે મારાં ઘરડાં અને રાંક માય અને ફેનીને મલશે?”

‘તમને પકડ્યા પછી એક કલાકની અંદર હું તમારાં વૃધ માતાજીને. મળી-પણ-પણ-શું તમે પરણેલા છો? હું તો તમને કુંવારાજ માનતી હતી!’

“અને તેમજ છબી.”

“તો ફેની કોણ? તમારાં ઘરમાં મેં તો કોઈને દીડી નહીં!”

૮૮ “મુંબઈ મળહ” ના ચોથા સાલની ભેટ :

“ફેની મારી નાની મહેન છે, આખો દિવસ પોતાના ઝોરડામાં ભરાઈ ખેતી સીવી સાંધી-ગુંથી ભરી-ગરીખ ઘેરને મદદ કરે છે ને દુરસતનો વખત વાંચવામાં ગાળે છે; તેથી બનવા ભોગ છે કે તમને ઘરમાં તે જણાઈ નહીં. પણ એ મારાં મહેરબાન ભેદી બાનું, -હું પોલીસને હાથ પકડાયો તેની એટલી જલદી તમને ખબર કેમ પડી એ મારી અજાયબી છે!”

“અજબ થવા જેવું કાંઈજ નથી; તમારી ધરપકડ થશે એતો નકકીજ હતું-જે કાવત્રું રચાયું હતું તે સંપૂર્ણ થયલું હોવાથી મારી ખાતરીજ હતી કે જે ઘડી જાય છે તેમાં તમારી ગિરફતારી જુરર થવાની!”

“મારાં જન અને માન-ઈજ્જત અને હયાત-મારી શર્મ અને જીન્દગાની તમને આભારી છે.”

“પાક ખુદા તમને શક્તિ આપે ત્યારે એ અહેસાન ફેડાને.” કાંઈક અજબ જુસ્સાથી પેલાં ડોસાં બોલ્યાં. પણ એ ડોસાં કોણ? વાંચક કહેશે કે વળી કોણ? ચાંદનખાઈ અને ચાંદનખાઈ કોણ? અલગત આપણે આગળાં પ્રકરણોમાં જોઈ ગયાં તે ‘મંડમ દિતેકટિવ.’

“હું કેવી રીતે તમારા પાડ વાળી શકીશ!”

“હું કોઈ ચીઝની માંગણી કરીશ; પણ તે વખત તો આવે?”

“તમે જે માંગશો-જે કહેશો તે આપવા અને કરવા હું એક બોલે હાજર છું.”

“જવાનીના જોશમાં જે તે બોલી દેવું સહેલ છે પણ બજાવતું મુશ્કેલ છે; વાસ્તે વચનથી અંધાવા પહેલાં બેવાર વિચાર કરી બોલવું જોઈએ,”

“ગમે તે હોય; તમે જે કહો તે કરવા માર એક ગૃહસ્થ તરોકેનું વચન આપું છું.”

“ત્યારે તમારું વચન પાળશે તેની ખાતરી તરીકે મને કાંઈ ધંધાણી આપો.”

આ માંગણી એવી ઘડીએ કરવામાં આવી હતી કે જે ઘડીએ દિરોઝ પેલી ઔરતનાં અહેસાનમાં સર-તા-પા ડુબેલો હતો; તે છતાં તે વિચારમાં પડ્યો કે તેણી કેવી અને શું માંગણી કરશે! તે સારી પેઠે જાણતો હતો કે જે ઔરતના અહેસાનમાં ગર્ક હતો; માત્ર વેષધારી ઘરડી સ્ત્રી હતી, તેનું ભયું આહનારી સ્ત્રી તો ખરેખર એક જવાન બલકે ખુબસુરત ભેદી અબળા હતી, ગમે તે હોય તેણે પોતાને આંગળેની વિંટી ખેંચી કહાડી તેણીને આપનાં કહ્યું:—

“હું કોઈ અમીરઝાદો તો નથીજ-પણ શરીરઝાદો તો ઝરજર છું. પ્રમાણિકપણે હું વચન પાળીશ, અને તેના બચાના તરીકે આ અંગુસ્ત્રી નઝર કરું છું. આ નજીવી વિટી અર્પણ કરું છું.”

તે વીટી હાથમાં લઈ પેલી ‘મડમ દિટકટિવ’ બોલી:—

“હુર પરીઆંતો ફાર્સ હવે ખતમ થયો; આત્રો હવે વધારે ગંભીર ગુફતેશુ કરીએ.”

તેણીએ કેટલાક સવાલ કાઢ્યા અને હજી કરતી હતી એવામાં તે કોટડીનું બારણું ખુલ્લું અને પોલીસના સીપાઈ સાથે કોઈ ગ્રહસ્થ-ઈંગલીશ સ્ટાઇલીશ ફેશમાં-એક પારસી દાખલ થયો.

આ મળવા આવનાર શખ્સ જે પહેડીના કીંમતી “બોન્ટો” ચોરાયા હતા, તે પહેડીનો એક ભાગ્યો જેહાંગીર હતો.

પ્રકરણ ૬ હું.

ગુનહોગારના ગુફામાં.

જેહાંગીરને જોતાંજ ઝરા પેલાં ડોસાં ચમક્યાં, પણ તુર્તજ વાત ફેરવી તોલી:—

“ભલાં આદમીના દિકરા ! નાપાક સેતાને તુને લાલચ દેખાડી તેમાં તું મુરખાઇથી ફસ્યો ! કંઈ નહીં, તારા જેવા મુવા કારગાઓ બહારથી ધોતા ધોતા પણ મેલાં મનવાલાં યુરા આદમીઓને તો વહાણમાં ભરદરીએ લઇ જઈ તે વહાણ કુખારી મુકયું હોય તો પાપ પતે. દુન્યા પરથી ઓછો ભાર ! તુને તો ફાંસી ચરાવે તો હું ઘણી ખુશી થાઉં કે મુવા ખીન્ન દુકતાઓ બગડતા બચે.”

ચાંદન ડોસાંએ ઉડીને ચાલવા માંડ્યું, તેને શક અને ગભરાટની નજરથી જોતો જેહાંગીર ખામોશ ઉભો હતો તેને પોલીસવાળાએ પુછ્યું:—

“કેમ સાહેબ ? આ ખુદી અચ્ચોરત બંધવાની ટાળકીને લગતી કોઈ છે એમ તમે ધારો છો શું ?”

“નહીં. નહીં, તેવું કશું નહીં.” જેહાંગીરે જવાબ દીધો. “હું આએ કંગાલ હાલતમાં એક વખતના મારા માનીતા અને વિશ્વાસુ નોકરને જોઈ શકતો નથી—મારું હૃદય ભરાઇ આવ્યું છે, તેથી હમણાં એની મુલાકાત લેવાનું માંડી વાળું છું.” અને તેજ પળે જેહાંગીરે પેલાં ડોસાં પાછળ ચાલવા માંડ્યું.

એક ચોકાવનારી યાદ—એક ભયંકર જીભ તેના મગજમાંથી પસાર થતા બાણે વિજળીનો ઝટકો લાગ્યો હોય તેમ તે ચમક્યો. એકાએક કોઈ આક્રમક મોડે કે વહેણે આવી પડ્યા વગર રહેશે નહીં એવી ધાસ્તીથી રાત દીન તેનું હાથ ધડકતુંજ રહેતું હતું પેલી પંજાબી પોટી દુન્યાથી નાબુદ થયતી કોઈ ખાતરીથી જણાવે તો તેને પોતાની દઉક્ત-હુટથી મેળવેલી દઉક્તનો અરધો હિસ્સો આપવા તે તૈયાર હતો. તેનું પાપી હાથ હરદમ ડાબતું હતું.

પેલી ઔરત ચાકીમાંથી બાહર પડતાંજ કદી નહીં જોયતી એવી ગલી ગુચ્છીઓમાંથી આડે અવળે રસતે થઈ છેક પરેલના એક એક એકાંત લન્તા પર નિકળી, અને જેહાંગીર પણ હર પક્ષે પાપ ફુટવાની ધાસ્તીથી ધુજતો ઉઘે દમે તેણીની પુડેજ હતો. તે હવે ધડક ધુજરાના જીવતરથી કટાલી જઈ જીવ પર આવેલો હતો. લાગ ફાવે તો મારવું કે મરવું એવા વિચારથી તેનું મગજ ધુમતું હતું, માથું ફરતું હતું.

પેલી ઔરત તેની અજ્ઞયખી વચ્ચે પરેલનાં સ્ટેશન પર ગઈ અને અઓરતો માટે અલાહેદા રાખેલા લેડીઝ વેટીંગ રૂમમાં ધુસી.

જેહાંગીર પણ તેણી પૂડે ગયા, અને તેણીના રૂમમાંથી એક જવાન ધગેઝ બાનુ નિકળતી જેહાંગીરે નિહાળી. લેડીઝ, પાંચ, દસ, પંદર મિનીટ સુધી આંખ તાણી તાણી જોયું પણ પેલાં ડોસાં તો બાહર નિકળ્યાંજ નહીં એ લોકલ ત્રેનો આવી અને ગઈ પણ તે ડોસાંનો પ-તોજ નહીં!

અજ્ઞયખીમાં ગર્ક ગયલા, ગુસ્સાથી જલતા, આનુરતાથી વાત જોતાં કંટાલેલા જેહાંગીરના જીવ પર આવ્યું.

૯૨ “મુંબઈ મળ્લહ”ના ચોથા સાલની ભેટ :

કોઈ અજ્ઞાત મહુધથી તે ડોમાં ગુમ થઈ ગયાં હતાં, અને જોહાંગીર પોતાની ધારણામાં નિષ્ફળ થઈ એક વાર વધુ મૂર્ખ બન્યો હતો. તે બડબડ્યો કે “મારા જેવો બડો બેવકુફ કોઈજ નહીં.” તેણે હવે સાફ જોઈ લીધું હતું કે એક ચંચળ ઔરત સાથે તેને કામ પડ્યું હતું! અને એવી ચંચલ ચાલાક ઔરત મુંબઈમાં એકજ હતી તે તો પેલી ‘મડમ દિતેકટિવ’! એ પાક ખુદા! ત્યારે શું તે ‘મડમ દિતેકટિવ’ તેની પૂઠે પડી હતી? એ વીચારેજ તે અરધો અરધ મરી ગયો.

પોતે કેવા જોખમમાં હતો તેની હવે તેને સમજ પડવા લાગી, અને તેણે મન સાથે ગાંઠ વાળ્યો કે કેમે કરી તે ભયંકર સ્ત્રીને નાતામાંથી દુર કરતી. પછી તેમ કરતાં ખુન કરવાની ફર્જ પડે તોખી ચકતું નહીં.

હવે પેલી તર્ક પરાક્રમી ‘મડમ દિતેકટિવ’ જોઈ ચાંદનબાઈ શું બળવતાં હતાં તે જોઈશું. ‘પરેલ સ્ટેશનનાં’ વેટીંગ રૂમમાંથી વિજ્ઞાને ઝડપે વેપ બદલી જોહાંગીરની આંખમાં ધુળ છાંટી ચાલી ગયલાં આપણે જાણીએ છીએ; ત્યાંથી નિકળેલી તે બહાદુર સ્ત્રી વધારે બહાદુરી ભર્યાં કામને સરંજામ દેવાની ગોઠવણમાં મશગુલ થઈ.

બાબર મળી કે પેલા ગુમ થયેલા ‘બાન્ડો’ જોહાંગીરે મહાલક્ષ્મી તર્કનાં એક એકાંત જીનાં ઘરમાં કોઈ ચોક્કસ જગાએ સંતાડ્યા છે.

ફિરોઝને છુટો કરાવી તેજ પછે જોહાંગીરને તેને ઠેકાણે પુરાવી દે એટલા બધા પુરાવા તેણી પાસે મૌનબૂદ છતાં, તેમ કરવાનું તેણીએ મુલતવી રાખ્યું, કારણ કે તેણીને વિચાર કાંઈ જીદોજ હતો. તે સારી પેઠે જાણતી હતી કે ફિરોઝ જેમ વધુવાર કપદમાં રહેશે તેમ તેના

દુસ્મનો વધારે નબરવસ અને નિશ્ચિંત બની ફરશે. તેનો લાભ લઇ પેલા ચોરાયલા 'બોન્ડ' મેળવવાનું કામ આશાનીથી કરી શકાશે.

તે એક ભેદ ભરી સ્ત્રી હતી, પણ તે ભેદ ખુલ્લો કરવાનો વખત નજીક આવેલો તે માનતી હતી.

એક અઠવાડિયું પસાર થઇ ગયું.

ફિરોઝ માદનની ફોર્ટમાં તપાસ શુ થઇ ગઇ હતી.

કુંવરજી અને જેહાંગીરે એક વખત ફિરોઝની મુલાકાત લીધી હતી તે દરમ્યાન ઘણાજ ગંભીર દેખાવે અને શાંતપણે જેહાંગીરે એવો ઇશારો કાઢ્યો હતો કે અગર ફિરોઝ 'ચોરેલા બોન્ડ' ગુપચુપ પાછા સ્વાધિન કરી દે તો બધું રફે-દફે કરી દેવામાં આવશે. ભોળા ગિયારા કુંવરજી! તેમને થોડીજ ખચર હતી પ્રમાણિકપણાનાં દેખાતાં પૂતલાં જેહાંગીરનું આતેન કેવું ઠગાઇથી ભરેલું હતું; તેવણુ તો જોટલો વિશ્વાસ પોતાનાં પુરાણા ભાગ્યા કાવસજી પર હતો તેટલાજ ભરસાની નઝરથી આ નવા નાના ભાગ્યા જેહાંગીરનેથી જોતા હતા.

એક ચાંદરણી રાત્રે મહાલક્ષ્મીના રસ્તાપરથી એક કાવલા દેખાવ અને નાઝુક આંધાનો ઘોડેસ્વાર પસાર થતો જણાય છે-તે સીધો જેહાંગીરનાં એક ખંડીયર જેવા જુના અંગલા તર્ફ ગય છે. તે અંગલાની આસપાસ એક ઝુંપડુંથી દેખાતું નથી; સઘળું શાંત-નર્મ જાણે સુનસાન-હું-ગહુ કબ્રસ્તાન!

જે રાત્રીએ મઝકુર ભેદી ઘોડેસ્વાર ઉપર મુજબ જતો હતો તેની આગલી બપોરે જેહાંગીરને નીચલો ફકકા મળ્યો હતો:

“જેહાંગીરજી શેઠ--તમે જે જુદદીન અઓરતને તમારી પરણેતર તરીકે રાખી છે તેની નઉકરીમાં રહેવાની મારી ચોક્કસ નેમ હતી

૯૪ “મુંગઈ મળડ”ના ચોથા સાલની ભેટ :

એમ ધારતા તમે જણાવો છો, અને ખરું કહું તો તમારો તે શક
 બેશકો બે ગુમાન ખરોજ છે. એક ધણોજ અગત્યનો ખુલાસો તમારી
 આગળ કરવાનો છે—એક ભયંકર ભેદ ખુલ્લો મુકવાનો છે. તમારી નયના-
 ધનો લાભ લઈ, તમને કેવી રીતે વેચવામાં આવે છે—તમને કેમ ઉલ્લુ ખના-
 વવામાં આવે છે તે સઘળું જિંઘાડું પાડીશ. પણ તે શાની આશાપર ?
 દુન્યામાં સડથી પ્રયગ અને પ્યારું શું છે ? દામ, દરેક ચીઝનું
 લાયક દામ ! હું જે છુપો ભેદ તમારી આગળ ખોલીશ તે ધણોજ
 કીમતી છે, અને તેનો યદ્વેદ પણ તેવોજ મેળવવાની મને ઉમીદ
 છે. પણ એ છુપો ભેદ કોઈ છાની જગોએજ ખોલી શકાશે; માટે
 મને કામાડીપુરામાં નાં—વાળાં મકાનના કાતર્યાં ઉપર મળજો
 અને હું તમારી આંખ આગળનો પરદો ખિસેડી અજ્ઞયખીથી આંજી
 નાંખીશ. જે હાથ આવેલો દાવ ચુકયા—મને મળવાના અખાડા
 કીધા તો તમે એવા પંજમાં સપડાશો કે તેમાંથી નિકાળવાનો સ્હેજ
 વિચાર વટિક કરવો ફાકટ. આટલા મારા ભેદી ખુલાસા પછી તમે
 એટલું તો સમજવાની શક્તિ ધરાવના હશે કે તમને બચાવવાનું—
 જે પાપના ઉંડા ગારમાં તુટી પડ્યા છો તેમાંથી ધસડી કઢાડવાનું—મારા
 હાથમાં છે. મારીપર ચોક્કસ શખ્સો ચોરી રાખે છે, તેથી તમને કદગે
 વખતે મારી મુલાકાત લેવી જોઈએ—મધ્ય રાત્રી પછી બે વાગાનો
 વખત વધારે અનુકુળ થઈ પડશે, જે તમને કાંઈ બહેમ લાગતો
 હોય, અગર તમે તમારી સલામતી માટે ડરતા હોય તો, તમારી
 ગમે એવી સાવચેતી સાથે આવવાને ચુકતા ના—ગમે તો સુખેથી
 પોલીસનાં બે માણસો સાથે લેતા આવજો, પણ હું ફરીથી ચેતાઉં
 છું કે હાથ આવેલી બાજી ગુમાવતા ના.

લીંગુલશન ગિર્દ પંજખી આયા.

તાં ૩૦-ખુબ સંભાળજો; પેલો નિર્દોષ જવાન છુટી જવાનો દરેક સમય છે, અને ત્યાર બાદ ખરા ચોરની ખબર લેવાયા વિના રહેવાની નથી.”

હવે આપણે આપણાં દાસ્તાનનો તુરેલો તાંતણો ફરી સાંધી આગળ વધીશું.

પેલો ભેદી ઘોડેસ્વાર એકલો એકલો શું બડબડતો જાય છે તે સાંભલીશું:—

“જેહાંગીર હિયકારો છે. મારાં લખાણની અસર તેનાં અંતઃકરણનાં ઊંડાણમાં ઉતરશે—તે મારી ખ્વાહીશ મુજબ કરશે; તે હવાઈ શુલશનની શોધમાં ફાંફાં મારશે, તે અરસામાં હું પેલા શુભ થયલા ‘બોન્ડ’ શોધી કહાડીશ.”

રાતના એક વાગતાનો શુમાર હતો, જ્યારે પેલો ભેદી સ્વાર પોતાના ઘોડાને જેહાંગીરના એકાંત બંગલાની બાહુર એક ઝાડ સાથે બાંધતો દેખાયો.

મારાં વાંચક ચેતી ગયાં હશે કે આ ભેદી સ્વાર પેલી ‘મડમ દિતેકટિવ’ હતી. તેણે ઘોડાને બાંધી બંગલાના કમપાઉન્ડમાં ચાલવા માડ્યું અને કોઈનીબી રોકટોક વગર બંગલાની બાજુમાં આવી આસપાસ નિગાહ દોડાવી. અને એક ચોક્કસ બારી પસંદ કરી તે તરફ ગઇ. બારી બંધ હતી. તુર્તજ પોતાની કમ્મરેથી એક કોથળી ખેંચી કહાડી કે જેમાં ધરફાડુઓના ઉમદામાં ઊમદા ઔઝારો ભરેલાં હતાં. ઉપરું લખતાં જેટલી વાર લાગી તેના કરતાંબી ઓછા વખતમાં વગર બડબડાટ કે ઘોંઘાટે તેણીએ તે બારી ખુલ્લી મૂકી, અને

૯૬ “મુંબઈ મળ્લહ”ના ચોથા સાલની ભેટ:

એક જાહોશ ચોરને ભૂલાવે તેવી સફાઈથી તે વાટે ઘરમાં દાખલ થઈ દિવાનખાનામાં ઉભી.

તેણી એવી હથીઆરબંધ અનેકી હતી કે ચાર માણસનો મુકાબલો કરી શકે. તે બહાદુર ઐરી એક પછી એક ખંડ અને ઓરડો ઓળંગતી આગળ વધી અને એક ચોક્કસ કમરાનાં કમાડનો હાથો ફેરવી જોતાં તેને કળ દીધેલી જણાઈ. તુર્તજ તેણીએ એક અજખ બનાવટની કુચી તે કળમાં ફેરવતાંજ દરવાજો ખુલી ગયો અને તે હિમ્મતથી અંદર દાખલ થઈ; પણ તેજ પળે તેણે કોઈની દુઃખ ભરી હૃદયભેદક ચીખ સાંભળી. ગમે એવી હિમ્મતવાળી છતાં દુઃખદાયક આવાજ સાંભળી દયાથી તેણીનું હૈઉં દુઃખી થતું જણાયું. તે ચીખ એક ઓરતનીજ હતી, અને તે ઓરત તેજ મકાનના છાપરાં હેઠળ હતી. એમ તે ખાતરીથી માનતી હતી. તે એક પળવાર ખામોશ ઉભી પણ સઘળું શાંત અને ગુપચાપ! ન કોઈની ચીખ કે ન કોઈનો આવાજ!

“વળી એક નવોજ ભેદ-એક નવીજ બદમાશીનો પરદો ખુલે એમ દિસે છે.” તેણે વિમાસ્યું.

અગરચે તે જુદાંજ કામસર તે બંગલામાં ધુસી હતી, જો કે તેણીને ઘણું ઘણું બજાવવાનું પડેલું હતું તોપણ જો ઓરડા તફથી પેલી ચીખ સાંભળી હતી ત્યાં જઈ બારણું તપાસ્યું તો માંહેથી કળ લગાડેલી હતી. પણ તે ખોલતાં વાર કેટલી? જાદુષ કુચી ફેરવતાંજ તે બારણું ખુલી ગયું. અને તે બહાદુર ચોરને અંદર દાખલ થતાંજ ગજવાંમાંથી ચોર ફાનુસ કહાડી એક પછી એક તે ઓરડાની દરેક ચીજપર તેની પ્રકાશીત રઓશની ફેંકી ખુબ ધ્યાનથી જોવા માંડ્યું.

“આ ઝોરડામાં તો કોઈ જનદારનાં નામો નિશાન નથી-કે નથી કોઈ મજબુત ત્રેઝરી કે સંદુક દેખાતી કે જેમાં પેલા કીમતી ‘ખોન્ડ’ સંતાડ્યા હોય. ખરેખર ! આ ઝોરડાની પેલી ગમનું આરણું કદાચ બીજા ઝોરડામાં ખુલતું હશે, તેની તો તપાસ લઈએ” એમ વિચારી પેલાં આરણું આગળ જઈ તે હડસેલતાંજ ખુલી ગયું, અને તેની બીજી બાજુએ એક ખાખગાહ સૂવાનો ઝોરડો જણાયો.

ઝોરડાને બીજે છેડે એક સુંદર પીતળનો પલંગ હતો. તે સિવાય બીજે મામુલી અસખ્યા ધણા ઊમદા ટેસ્ટથી ગોઠવેલો નજર પડતો હતો, પણ તે સર્વમાં જો એક ચીજે પેલી ‘મડમ દિતેકટિવ’નું ધ્યાન ખેંચ્યું તે તો આંખે ઊડી વળગે એવાં કોતરકામથી મુનકકશ થયેલી એક નાની લખવાની ટેબલ હતી.

ભૂર્તજ તેણી પેલી સુંદર નકાશબંદીવાળી ટેબલ આગળ જઈ ચોર ફાનુસની મદદથી તેની હુન્નરમંદી જોતી ઊભી અને ત્યાર બાદ પોતાની જાદુઈ કુંચી વડે તે ટેબલનાં ખાનાં ખોલી ખોળવા માંડ્યાં.

તેણી તપાસ કરી જિહ્વાની અણીપર જતાં તેની અનુભવી આંખ એક ચોર વખોડા પર પડતાંજ ખુશાલીને મારે તેણીથી હસીહસી પડાયું-ભૂર્તજ તેણીએ પોતાની કોથલીમાંથી એક અજીબ બનાવટની ઝીણી ચાવી ખેંચી કહાડી વખોડાને લગાડતાંજ તેની જાણે જાદુઈ અસરથી તે ખુલી ગયો, હર્ષિત હૃદયમાં સાથ અંદર હાથ નાંખી અંદરથી કીમતી દસ્તાવેજોનાં બન્ડલ પછી બન્ડલખોલી તપાસી જોયાં પણ પેલા ચોરાયેલા ‘ખોન્ડો’નો તો પતોજ નહીં !

લગભગ એક કલાક પસાર થઈ ગયો હતો. તે બાહોશ બાતુ નિરાશ થઈ પેલાં કાગળો જેમનાં તેમ પાછા ગોઠવી બીજા ઝોરડાની

તપાસ લેવા જવાની તૈયારીમાં હતી એવામાં કોઈનાં ધીમાં પગલાં સંભળાયાં—તે એટલાં ધીમાં હતાં કે તેણી કરતાં કમતજરૂરેકાર ધણીના કાન પર તેનો સ્પર્શ સંસારોળી કદી પડતે નહીં. તુર્તજ તેણીએ પોતાનું ચોર કાનુસ બંધ કરી ગળવામાં મુક્યું અને એક બારીના પરદા પાછળ સંતાઈ ઉભી રહી.

હજી તો તે પોતાની સંતાવાની જગાએ પૂરી પાધરી ગોઠવાઈ નહીં એવામાં તેણીની નજરે એક અજાણ્ય દેખાવ પડ્યો.

તેણે શું જોયું ? દેખાઈતી જુવાન અને ખુબસુરત એક ઔરત જણે કપ્રમાંથી ઉઠી આવી હોય તેવી ભાખાયલી—એક હાથમાં મોમબત્તી અને બીજામાં ચળકતી વહેતી છુરી સાથે ધીમા પણ મસ્કમ કદમે દાખલ થઈ. તેણીએ ચેરાગ ઉંચો ધરી પેલા પીતળના પલંગ ઉપર પોતાની નજર ફેંકી તે પલંગ એટલો દૂર હતો કે તે ખાલી હતો કે તે ઉપર કોઈ સૂતેલું હતું તે જોઈ શકાતું ન હતું. પેલી બેઠી ઔરતે મોમબત્તી એક બાજુએ મુકી અને દાંતમાં હોઠો દાખી ભયંકર રીતે ડોળા ચઢાવી પેલા પલંગ બાજુ પગલાં ભરવાં માંડ્યાં. તેણી એક પારસન હતી.

બહાદુર ‘મડમ દિતેકટિવ’ એ ઘડી બેહોશ બનેલી દેખાઈ. હા! પેલી ઔરત કોઈનું ખુન કરવા તાંપેલી હતી—પેલા પલંગપર ભરેલાં કંઈમાં સુતેલાંનું જીગર ચિરી નાંખવા જતી હતી, પણ તુર્તજ તે ધાસ્તી મટી ગઈ, કારણકે પલંગ ખાલી હતો.

મગર, એણી એક અજાણ્ય સંજોગ હતો, શુલશનની શોધમાં ચરંધી રાતે જોહાંગીર મુખે બની નિકળ્યો હતો, પણ તે મુખાંધએ આજે તેની જીન્દગી બચાવી હતી. જો તે કંઈમાં કે બેદારથી પડેલો હતો તો તેના શા હાલ થતે ?

પેલી ઔરત પલંગ સુધી પહોંચી-પોતાની છુરી ઉગામી અને. અને શું ? એક ભયંકર ચીખ સાંથ છુરી ફેંકી દીધી અને પછી આહોઝારી કરવા લાગી-રડવા પિટવા મંડી.

આ પોતાની આંખ સામે ઉપલા અનેલા બનાવથી પેલી દિનેકટિવ તો દંગ બની ગઇ, પણ આમલો શું હતો તે સમજી ગઇ.

એક બદમાશનો ભોગ બની વરસો સુધી દુઃખ ભોગવી કંટાલીને તે ગરીબ ઔરત જીવપર આવી પોતાને દુઃખ દેનારનું ખુન કરવા આમદા થઇ હતી—તે કીનો સેવા માંગતી હતી. વળી એવોખી વિચાર આવ્યો કે તેનાં મગજની હાલત તો માડી ન હોય ? પણ તેમ નહતું. ત્યારે શું હશે ? હા ! તેણીનાં મનમાં એક નવોજ ખીઆલ પચા થયો. “ ગમે તે હોય પણ જે ધણીનું તે ખુન કરવા માંગતી હતી તેની સાથે ઝુરર અણુમનાવ હોવોજ જોઇએ. અને તે ધણી જેહાંગીર સિવાય બીજો કોણ હોય ? ”

પેલી ‘દિનેકટિવે’ ધીમેથી ખંખાર માર્યો.

પેલી ઔરત તે સાંભળીને આસપાસ જોતી ઉભી.

તે ‘દિનેકટિવ’ પોતાની પોશીદા રહેવાની જગાથી બાહરે આવી સામી ઉભી. અલબત્તા હમણા તે એક મર્દના કિઆસમાં હતી.

તેને જોઇ ખીજી ઔરત ગભરાઇ કે બીધી નહી. પણ હોઠ પર આંગળી મુકી ખામોશ રહેવાની ઇશારત કીધી. અને શાંતપણે ધીમા આવાઝે ‘પૂછ્યું :

“તું કોણ છે, અને આ ઔરતમાં શું કરતો હતો ? ”

“હું જેહાંગીરજીનો દુશ્મન છું, હું કોઈ ચોર નથી, પણ તે તો પૂરો બદમાશ છે.”

૧૦૦ “મુંબઈ મળહુ”ના ચોથા સાલની ભેટ .

“એકદમ તું આ ઘેર છોડી જા.”

“કાંય વાર ?”

“જેહાંગીરપર કીનો લેવાનો મારો વધારે હકક છે.”

“પણ તેની પર કીનો લેવામાં હું તમારો મદદગાર થઈ પડીશ.”

“મને કોઈની મદદ જોઈતી નથી, તું એકદમ અહીંથી ચાલી જા.”

“મનશે નહીં, હું અહીંથી એક ડગલુંખી હડીશ નહીં.”

“તે તારા હકમાં ખુરં પુરવાર થશે.”

“શા સાર ?”

“તે હું કહી શકતી નથી—કમણા હું ગોધ્યાઈ કરી આખાં ઘેરને જગાડીશ તો તારા ખુરા હાત થશે.”

“તેમ કરવાની અગત્ય નથી; ઝરા મારી વાત સાંભળો. તમે એક બાતુ છોની ?”

“તે તો તું તારી આંખોએ જુવે છેજ.”

“જેહાંગીરે તમને દુઃખ દીધુંછની ?”

“તે તેં કેમ જાણ્યું ?”

“હું આ ઓરડામાં અર્ધા કલાકથી છું; મેં તમારી દરેક હિલ-ચાલ જોઈ છે—તે વળી તમે તમારેજ મોંહડે બોલ્યાં કે તેનીપર કીનો લેવાનો તમારો એકલાનો હકક હતો.”

“એજ કારણસર હું કહું છું કે જે રસ્તે તું આવ્યો તે રસ્તે ચાલી જા; ગમે તેવો ભુડો કે ભલો મારો ઘણી છે; હું તેના કાપીટ

કટકા કરીશ પણ કોઇને આંગળી લગાડવા નહીં દઈશ; તે કોઈ ધાસ્તીમાં હશે તો હું તેને વખતસર ચેતાવીને હાથ્યાર કરીશ” તે આવકા ઔરત બોલી.

“સાંભલો બાઈ, એમ ઉસ્કેરાઈ ના જાવો. મારું નાઝુક કદ, મારા કાવલા અને કોમળ દેખાવપરથી તમે એટલું નહીં સમજી શકતાં કે હું તમારા જેવી એક અબળા છું?”

“શું? એક ઔરત! આજ કાલ તો બાયલા બનેલા પારસી પોર્યાઓને દાઢી મુછ બોડાવી મુખત્રસનો અવતાર લેવાનું એક જાતનું ચેટક લાગેલું છે જે સૌ કોઈ જાણે છે—મારો જીમર જેહાંગીરથી તેથી બાકાત નથી.”

“પણ બાનુ, હું તો ઔરતજ છું.”

“તું મદના પોશાકમાં છતાં મને આંધળી બનાવે છે?”

“મદનો વેષ માત્ર ધારણ કરીએ છે.”

ઝમીનપર પડેલી તેજ છુરી પાછી લઈ જાણે તે સાથે રમતી હોય તેમ તે હાથમાં ફેરવતાં તે બોલી—“ત્યારે શું એ બે વક્ષાએ તુનેથી લલચાવીને ફસાવી હતી?”

“તેવું કાંઈજ નહીં.”

“ત્યારે તેનીપર શાનો કાનો લેવા માંગે છે?”

“મારી મતલબ તેનીપર કાનો લેવાની નહીં, પણ તેને ઇન્સાફની ચુંગાલમાં ફસાવવાની છે.”

“કીઆ વાંકસર?—કીઆ ગુનાહ માટે?”

૧૦૨ “ મુંબઈ મળાહ ”ના ચોથા સાલની ભેટ :

“ એક ઘણાજ ભયંકર તકરીરને સાર.”

“ કોણનું ખુન કીધું છે ? ”

“ મારી જાણમાં તેવું કશું નથી.”

“ તું, એક ઐરત જાત, તેને ઇનસાફની અદાલતમાં ધસડવા શા માટે માંગે છે ? તું મને છેતરી શકશે નહીંજ.”

“ તમને છેતરવાની મુદ્દલ મારી ધારણા છેજ નહીં ”

“ ત્યારે તું એક બેગાની ઐરત તેની પૂઠે શા વાસ્તે લાગી છે ? ”

“ મઃમ દિતેકરિવ'ને કાંઈ નવોજ વીચાર સુજ્યો હોય એમ લાગ્યું. તેણે ગંભીર દેખાવે કહ્યું :—

“ હું કાંઈ જોહાંગીરને ચાહતો નથી—ચાહતી નઝરથી તેને કદી જોયો નથી. પણ જોને ચાહું છું તેનો એ જાની દુસ્મન અન્યો છે, અને કાવત્રાં, પ્રપંચો રચી પાપનો બધો ટોપસો તેને માથે નાખી તેને ફસાવ્યો છે. જે ગુનાહ તેણે કદી કીધેસો નહીં તેની કાળી ટીલી તેને કપાળે લગાડવાની દરેક યુક્તિ કીધી છે ને તેમાં ફેટલેક દરજ્જે ફાવ્યોછબી ખરો.”

“ ત્યારે ખરો ગુનેહગાર કોણ છે ? ”

“ એજ તમારો જોહાંગીર.”

“ અને તેથી તું તેને મારવા આવ્યો—આવી ? ”

“ એ તમારો વિચાર ખોટો છે ? ”

“ ત્યારે ખરું-શું બળ્યું છે ? ”

“એકનું નિર્દોષપણું પુરવાર કરવાની સામેતીઓ મેલવવા મેં માથે જોખમ ખેડ્યો છે.”

એક મિનિટ મુંગી ઉભી રહી પેલી વિચિત્ર સ્ત્રીએ હાથમાં મોમખતી લઇ કહ્યું:—

“હું ધારું છું કે તેની તકસીર શું છે હું જાણું છું, અને તે કારણ તુંએ આ મકાનમાં પ્રવેશ કીધો છે. તે કામમાં મદદ કરી શકું એમ સાગે છે; ચાલ મારી પાછળ ચાલ.”

ભુતના સાચા મિસાલ દેખાતી પેલી અઉરત પાછળ ‘મડમ દિતેકટિવે’ ચાલવા માંડ્યું, તેવામાં એક અજાણ્ય યનાવ બન્યો. પેલી ઘેલી જોવી ચૈરતે ચેરાગ ખુઝાવી નાંખ્યો—અને બન્ને જણા અંધ-કારમાં ઊભાં. ત્રણેક પળ એમ ઊભાં હશે કે આપણી દિતેકટિવે કોઇની ધીમી સીપટી સાંભળીને અંધકારમાં તે તર્ફ આગળ વધી. પેલી સ્ત્રીએ તેની પાંખડી પકડી આગળ ચાલવા માંડ્યું, અને એક દાદર આગળ તેઓ આવી પહોંચતા તે ઉપર ચઢવા માંડ્યું; મથાળે પૂગતાંજ એક નાની ઓરડીમાં દાખલ થયાં. ત્યાંની ઝાંખી બલતી રઓશનીમાં જોતાં તે એક રહેવાનાં મકાન કે કમરા કરતાં એક ક્યદખાનાને અથવા દીવાના આદમીને રાખવાની સાંકડી ઓરડીને વધારે મલતી આવતી હતી. આરી તેમજ આરણ્યોને જાડા લોઢાંના સડીઆ જડી લીધેલા હતા; કોઈ અચરહસ્ત ઘાડપાડું પીંઢારોખી છટકી શકે નહીં એવો દરેક ઇન્તેજામ—અથો બંદોબસ્ત—હતો. ખુનીઓને રાખવાનાં બંદીખાનાનો નરો એક નાનો જોવો નમુનોજ હતો.

અર્ધ ઘેલી જણાતી પેલી સ્ત્રીએ લાકડાંનાં આરણ્યો તેમજ સડીઆ જડેલી જાળી સંભાળથી અંધ કરી એક કુરસીપર ‘મડમ-દિતેકટિવે’ને એસાડી ખીજપર પોતાની બેઠક લીધી અને તે બોલી:—

“હવે હું મારી કહાણીનું કિર્તન કરીશ.” અને તેણીએ જે વાત કહી તે અત્રે ટપકાવી લાંબાણ કરી વાંચનારનો વખત નમુનાવતાં તેનો ટુંકસાર સમજાવીશું— જે એજ હતો કે—જેહાંગીરે તેને કુસલાવી ફસાવી હતી અને આખરે આવી હાલતે એક દીવાની તરીકે ક્યદ કીધી હતી, કે જેવા દાખલા રોઝે અવ્યવસ્થી દુન્યામાં બનતા આવ્યા છે અને રોઝે આખિર તુલીક બનતા રહેશે.

તે જવાન પણ જફાથી ઝમક જણાતી અકરતનું નામ ગુલાંગઝદર હતું. તેણીનો જન્મ ગણદેવી ગામમાં થયો હતો. તેણીના મા આપ ગુઝરી જવાથી એક દુરના સગાએ મુંબઈ લાવી રાખી હતી. જેહાંગીરની જે દીનથી તે ગામડેની ખુબસુરતીપર નિગાહ પડી તે દીનથી જાણે કેવોક તેણીના પ્રેમમાં પડ્યો હોય એવું ડોળ કરવા લાગ્યોઃ ધીમે ધીમે તે પેલી ભલી ને ભાળી ગામડીએન ગોરીનું હરણ કરવામાં ફાવ્યો; અને આખીર તેણીને વ્રજચાવી તેનીસાથે છુપાં લગ્ન કર્યાં.

થોડાંક વરસ ગયડી ગયાં. પણ તે વરસો દરમ્યાન તે બાપડી બાળા જાણે દુન્યાથી ગુમ થઇ ગઈ હોય-યા દુન્યા તેને ભુલી ગઇ હોય તેમ તે ક્યાં હતી તે કાઠ જાણતું નહતું.

એવા બનાવોમાં જેમ અકસર બને છે તેમ, પોતે ઠગીને બનાવેલા ભોગથી તેનો ઠગનાર કંટાળવા લાગ્યો, ધીમે ધીમે તેને ધિક્કારવા લાગો-અને આખીરશ તાણા ટપકા અને નીચ વચનોનો વરસાદ વરસાવી તેણીને હયરાન પંથશાન કરવા લાગ્યો. અને હજી એટલું દુઃખ પેલી નિર્દોષના નાઝુક હૈયાં માટે ઓછું હોય તેમ તેણે એક ગુનાહનો તેણી આગળ ધકાર કરી જલેલાં જીવનની

જીવતીને સદાની જલતી ખનાવી અને તે ધકરાર શું હતો? તેણે એવું અડાબ્યું હતું કે તેણી સાથનાં તેના લગ્ન ગયર કાયદે અને તેથી રદ-આલેલ હતાં, કારણ કે તે કરવાનો જ્ઞારે સ્વાંગ કીધો ત્યારે ખરેખર તો તે પરણી ચુકેલો હતો.

ઉપકું સાંભળી તેણીનાં ઝખ્મી હાગરપર ગોયા નિમકનું પાણી છાંટ્યું હોય તેમ તેના ચચરાટથી એક ચીખ પાડી તે જોભાન થઈ પેલા સંગદીક્ષના પગ આગળ પડી. ત્યાર આદ શું અન્યું તે તો પાક ખુદા જાણે! પણ જ્યારે તેણી હોશમાં આવી ત્યારે આ ભયંકર ક્યદખાનું કે જ્યાં જેસી તેણી ઉપકું ગમખાર વર્ણન વિસ્તારીને કહેતી હતી ત્યાં, પોતાને જોઈ.

“આ કંગાળ ઓરડીમાં ક્યારથી તમે ક્યદ છાં?”

“વરસો વહી ગયાં.”

“અહીંથી છટકવાની કદી કોશીશ કીધી હતી?”

“પહેલાં પહેલાં કીધી હતી, પણ પછી પાછળથી નિરાશ બની નહીં કીધી.”

“એ ઝાલીમ જેહાંગીર તમને મજેહ કે?”

“કદીબી નહીં.”

“આ ઓરડાની બાહર નિકળવાની તમે મળવા છતાં કાં નહીં નારી ગયાં?”

“શું માથું ફેડવા નારી જાઉં? દુન્યામાં શું મોહકું લઈ જાઉં? ચાર ચાર વરસ થયાં મારાં સગાં વહાલાંઓથી છુટી પડેલી હવે કીએ મોહકે મળું?”

૧૦૬ “મુંબઈ મળહ”ના ચોથા સાલની લેટ :

“આજે રાતે તો તમે ખુનપર ચઢેલાં હતાં; અગર જેહાંગીર પત્રાંગપર સૂતેલો હતો તો તમારો કીનો કેવી રીતે લવા માંગતાં હતાં?”

“જેવી રીતે તેણે મારું જીગર ચીરીને ચુથી નાંખ્યું તેવી રીતે મારી વહે-તી છુરીની ધારથી તેનું જીગર ચાકચાક કરી તેના લોહીથી મારાં જલતા જીગરની આગ ખુઝાવીને.”

“તમારા મનમાં એટલો કીનો છતાં તમે તેને ચાહો છો એમ બોલતાં મેં તમને સાંભળ્યાં છે!”

“તેને ચાહું! તેને ચાહું?” તેણીએ દાંત કચકચાવીને ગુસ્સાથી કહ્યું “એ કાળા નાગને ચાહું?”

“ઠીક ત્યારે; મને તમારી મદદગાર મિત્ર બનવા દેશો!”

“પણ એ ભલાં આદમીનાં ફસ્જન્દ, તું છે કાણુ?”

ખોતાનો ભેદ છુપો રાખી જોટલું કહી શકાય એટલું “મડમ દિતેકટિવે” કહ્યું.

“ત્યારે એ જેહાંગીર એક નીચ બદમાશજ છે,—એક હડહડતો પાપી ગુનેહગારજ છે?” બધું સાંભળી લઇ તે બોલી.

“બદમાશ! પૂરો પહેલે દરજ્જેનો બદમાશ છે.”

“હા, પણ તેની બદમાશી પુરવાર કરવા તમને પેલા બોન્ડોની જરૂર છે કેમ?”

“બરાબર.”

“ત્યારે હું તમને મદદ કરીશ.”

“કેવી રીતે?”

“તમે આવતી કાલે રાતે પાછા અહીં આવજો, હું ગધું કહીશ; હમણાં તો બનતી ઉતાવલે તમારે ચાલી જવું જોઈએ. જો તમારી હાઝરી જણાશે તો નાહક તમારું ખુન રેડાશે.”

“પણ ખુનીઓનો મુકાબલો કરવાને બંદી તૈયાર છે.”

“હું માનું છું કે તમે સિંહ સાથે લડો તેવાં બહાદુર છો; લેડીન તમારી હાઝરી ઝાહેર થતાંજ આપણી બધી ગેઠરણો ધુળ મળશે-હવે તો બામદાદ થવા આવી છે-ખુરશેદ ઈઝદના તુરી કીરણો આ દોઝખી દુન્યાના અંધકારને તોડે તે પહેલાં તમે અહીંથી બનતી ઝડપે ચાલી જાઓ.”

મસ્લેહતે વક્ત જાણી ‘મડમ દિતેકટિવ’ પેલી દુઃખી અઓરતથી રૂખસત લઇ ઘરમાંથી છટકી ગઇ.

પોતાનો ઘોડો ખોટી સિપાહ અચ્ચાની આજ્ઞાકાથી તે ઉપર સ્વાર થઇ-તેણી ઝડપથી આગળ વધી. આશરે અરધોક માઇલ ગર્મ હશે કે રસ્તામાં સામેથી આવતી કોઇની ગાડી મળી તે એક બગી હતી. તેનો હાંકનાર કોઇ ઘોડાવાળો નહીં પણ ઇંગ્લેન્ડ દેસ પર એક ઓવર કોટ પહેરેલો મુજ મુઝાઉ જવાન હતો; અને તે જવાન જોહાંગીર હતો એમ તે એક પલકારામાં પેલા પસાર થતા સ્વારે જોઇ લીધું.

પ્રકરણ ૭ મું.

મહેનત, બરબાદ.

જે દિવસે ઢોંગી પંજાબી આયા ગુલશનની ચીઠ્ઠી જેહાંગીરને મળી તેજ દીને તેનો ભેદ જાણનારી એ નારીની શોધમાં તે નિકળ્યો હતો તેણે એક જાણીતા અદમાંશ જસુસની મદદ મેળવી જે પોતાના ધંધામાં જેટલો ચપલ હતો નહીં તેથી વધારે પૈસાનો લાભચુ હતો. તે હિયકારો હતો પણ કોઈની રીતે પૈસા મેળવવામાં—ગુફું સાચું અડાવી પોતાના કુલોને નિયવવામાં અડો આહોય હતો. જેહાંગીરને મોંઘડે વાત સાંભળતાંજ તેણે ભરમ ફેડયો કે પેલી કહેવાતી પંજાબી આયા કોઈજ નહીં પણ જાણીતી ‘મડમ દિતેકટિવ’ હતી જો કે તે પણ એક ખાનગી ‘દિતેકટિવ’જ હતો, અને તે ધંધાના તરીકાથી એક બીજાને ખુલ્લા નહીં પાડવાના જો કે કસમ લીધેલા હતા—જતાં તે હિયકારા અને લાભચુએ ઉપર મુજબ મિથાસધાત કીધો હતો, લેકીન તેમાં તેણેની સહેજ ગોતું ખાધું હતું, તે આ વાર્તાની આખિરે વાંચનાર સમજી લેશે.

જેહાંગીર પેલી પંજાબન વિશે આટલી બધી કાલજથી પૂછ પરછ કાં કરતો હશે તે પેલાની બચાનેથી ખબર ન હતી—લેકીન તેણે જે ભરમ ફેડયો હતો—તે પરથી આગળ કેવાં પગલાં ભરવાં તે વિશેનો પૂરતો ખિઆલ આવી ગયો હતો. તેણે વાત ફેરવી તોલી પોતાનો ખરો ભેદ છુપાવી બીજી ત્રીજી વાતોમાં એટલુંજ જણાવ્યું કે તે પંજાબી આયા હોય કે ‘મડમ દિતેકટિવ’—પણ તેનાં

કામની વચ્ચે વારંવાર આવતી દેવાથી તે કોણ છે તે જાણવા માંગતો હતો.

મખદુમ કે જે પેલા ભાડુની મદદગારનું નામ હતું, તે આપણે ઉપર વાંચી ગયા તેમ હીચકારો હતો લેકીન ધણેજ કુનેહબાઝ હતો. તેણે જેહાંગીરને સમજાવ્યું કે અવ્વલતો ઝરની લાલુચથી કામ કહાડી લેવું, પણ જો તેમ નહીંજ અને શકે તો લાચારીએ આખીરી ઇલાજ કરવો—યાને તે ઐરતનો સદાખરો કાંટો કહાડવો.

હવે જેહાંગીરે પોતાની બાજુ માંડી જેની પહેલી ચાલ-પહેલા દાવ—તરીકે આપણી ‘મડમ દિતેકટિવ’ને એક ચિઠ્ઠી મળી જેનો મઝમૂત એ હતો કે, તેણીએ જે કામ માથે ઉઠાવ્યું હતું તેમાં મદદ કરવા તેનો લખનાર તૈયાર હતો, માટે તેણીએ તેની મુલાકાત લેવી.

ઉપલી ચિઠ્ઠી વાંચી તે ઝરા બેકરાર બનતી જણાઇ.

વક્તી તે ચિઠ્ઠીમાં એવુંબી જણાવવામાં આવ્યું હતું કે તેણી જેવોજ એક ચાલાક શખ્સ તેણીની પૂઠે લાગેલો હતો જે તેણીની બાઝી ઉંધી વાળવાની દરેક કોશીશ કરતો હતો. તે લખનાર કોણ હશે તે તો જણાયું નહીં પણ તેણીને સારી રીતે ઓળખતો હોવો જોઈએ કારણ કે તેણે એમ પણ લખ્યું હતું કે સલામતીને સારું તેણીએ મદદનો વેષ લઇ આવવું; અને મુલાકાતનો વખત એક ચોકકસ એકાંત જગાપર મધરાતનો મુકરર કરવામાં આવ્યો હતો.

બહાદુર ‘મડમ દિતેકટિવે’ સ્હેજ ચિચાર પછી નકકી ઠેરાવ કીધો કે “જે બને તે સહી; એકવાર જઇને જોઉંતો ખરી કે વળી એમાંથી શું શુભ ખીલે છે—શું નવું જોવા જાણવાનું મળે છે!”

૧૧૦ “મુંબઈ મજાડ” ના ચોથા સાલની ભેટ :

તેજ રાત્રે ઉપલી વિચિત્ર મુઝાકાત થવાની હતી.

સાડા અગીઆરને શુભારે એક પંજાબી લહેરે લહેરે ખુશાલ ચહેરે શહેર આહેરના એક ઉમડ લતા તર્ફ જણાયો. તે પેલી ‘અહા-હુર’ ‘દિનેકટિવ’ હતી; તેણી ઠેરવેલા મુકામથી થોડેજ છેટે ચૈતર્ફ નિગાહ રાખી ફરતી રહી, કારણ કે જેની મુઝાકાત તેણી લેનાર હતી—તે કોણ અને કેવી કિસમનું આસામી હતું તેના ચેનચાળા અગાઉથીજ જોવા માંગતી હતી.

દસ મિનિટમાં એક લક્ષંગા દેખાવનો શખ્સ પસાર થતો તેણીએ જોયો—અને તેણે ગમે એવો સ્વાંગ લીધો હતો તે છતાં પેલીએ ઓળખી કહાડયો કે તે અદમાશ જેહાંગીર હતો.

જેહાંગીર આસપાસ જોતો એક ઝાડને અઢેલીને ઉભો હતો, જ્યારે જાણે ઝમીનમાંથી ધુટી નીકળ્યો હોય તેમ પેલો પંજાબી તેની સામે આવી ઊભો.

“ઓહો ! આખરે તમે તશરીફ લાવ્યાં ખરાં” અર્ધ મસ્ખરીમાં જેહાંગીરે પુછ્યું.

“જી હાં જનાય ! તમારી સેવામાં હાઝીર છું” તેવોજ આલુદ્ધ ભર્યો જવાબ મળ્યો. “વારં, મારં શું કામ પડ્યું ?”

“મારી ચિઠ્ઠી મલી કે નહીં ?”

“ખરાબર મલી.”

“તેપરથી બેગમ સાહેબે જેઈ લીધું હશે કે તમને સેવક સારી પેટે પિછાણી ચુક્યો છે.”

“વારં; તેનું શું ? તેથી કહેવા શું માંગો છો ?”

“હું એજ જાણવા માંગું છું—કે મારી પુઠ પકડવામાં તમારી શું નેમ છે? શી મતલબ—શી યાત્રી છે?”

તે નેમ પાર પડે—તે મતલબ બર આવે—તે યાત્રી ખતમ થાય ત્યાં લગી થોભવાની તમારામાં સમ્મ નથી?”

“હું થોભતે; લેકીન કહેવાતી પગખી આયા—ગુજરાત યાત્રું હવે જ્યારે તમે મારાં કરતાં ચોકખી ગુજરાતી ભાષા આટલી ટુક મુદતમાં શિખી ગયાં છો ત્યારે તો નહીંજ”

“તમે કહેવા શું માંગો છો? જે તે ઝટ કહી કેમ દેતા નથી?”

“ઓહો ! એક ઔરતને એટલી બધી જુરત? એટલી બધી હિમ્મત?”

“તમે ધારો છો તેથીબી વધારે હિમ્મત ધરાઉં છું.”

જેહાંગીર પોતાના કાટના મોટાં ગજવામાં હાથ ધાલી કાંધ તટોસતો જણાતાંજ પેલી હિમ્મતવાન બહાદુર ઔરત દમામમાં બેલી:—

“જેહાંગીરજી શેઠ ! ઝરા આમ જુવો !”

અને તેણે શું જોયું? એક ચળકતી પીસ્તોલનું મુખ તેની છાતી સાથે દાખી પેલી તૌરથી તેની તરફ જોતી ઉભી હતી. તે બેલી:—

“અગર એ કે હું એક ઔરત છું પણ આવાં બચ્ચાં—બાળાંના ખેતથી પુરતી માહેર છું. તમારા જેવા કેટલાકને રમાડી મુક્યા છે; માટે કાંઈ એડાં કહાડો તે પહેલાં બે વાર વિચાર કરજો નહીં તો હોશ્યારી બારી પડી જશે, બારી ! તમે તમારાં ગજવામાં ફટાકડા ફેડ-

૧૧૨ “મુંબઈ મળહ”ના ચોથા સાલની ભેટ:

વાનું દીવાસળીનું રમકડું શોધો તે પહેલાં તો તમારી છાતી સાથે મારી ભરેલી પીસતોડ ભેટી પડી છે!”

“લડાઇ કરવાની મારી ધારણાં છેજ નહીં—ખાસ કરી એક અળખા ઉપર આવો નીચ હુમલો કરેજ નહીં.”

“ત્યારે અંધારી રાતે મને અહીં ખોલાવવાની મનલગ્ન શી?”

“હા, તેનો જવાબ તુરત તમને મળશે. તમે કોણ છો તે હું જાણી ચુકો છું—હવે વધારે ઢાંગ કરી નાટકો સ્વાંગો અદલવામાં સાર નથી. ટુંકમાં કહું છું કે હું તમને મારી તરફથી કામ અગ્નિવા રોકવા માંગું છું.”

“ત્યારે એમ ખુલ્લે ખુલ્લું ખોલી દોની કે તમે મને રક્ષાવન આપવા માંગો છો. લાંચ આપી છટકી જવા માંગો છો.”

“પણ મેં આવું તે શું કીધું છે કે તમે મને ફસાવી શકશો?”

“તમારામાં ખરાં પણું છે તો ડરો છો શું કરવા?” તે મડમ દિતેકટીવે કહ્યું. “મારી માંડેલી આજી અત્મથશે ત્યારે દીવાની જોત મીસાલ સધલું સાફ સાફ દેખાઇ જશે, જરા ધીરા પડો લાલાજી તમે છટકાવા કાંઈપી તરકીબ કરો તે પહેલાં તો તમે તમારાં કરણીનાં ફળો ચાખશો તમારી બદી અને પુરાઇનો અદલો પામશો. હયેરાન, પરેશાન, સર-ગરદાન બની અપજશ અપમાનના ખોળા હેઠળ દબાઈ ભયડાઇને જીવતા મરી જશો.”

“ખચર એમજ સમજો કે તમો ધારો છો તેવોજ બદ અને ખુરો છું; પણ હું તમને દસ હજાર આપું તો મુંબઈ છોડી પરદેશ નિકળી નહીં જાઓ?”

“શું નરમ થી જેવી વાત ! માંગણી તો લક્ષ્યાવનારી છે !”

“ને તે તમને મનઝુર છે ?”

“ગટરનાં પાણીએ મોહકું ઘોષ આવો.”

“એટલે ? વાંચે ધુળ વાળી, દસ નહીં તો પંદર કમુલ છે ?”

“હરગેઝ નહીં.”

“એ બી નહીં ને તેબી નહીં, તો યાદ રાખજો કે, તમારું જે કાંઈ કામ હોય તે સરંજામ ઉતરેલું—પાર પડેલું—જેવાને તમે શ્રવશોજ નહીં.”

“એની ભપકા કે ધમકીથી ડરનાર હું નથી.”

“હું ઇચ્છું છું કે તું મરે.” એમ બોલતાંજ ગુસ્સાથી જેહાંગીરે આગળ વધી તેણીની કમરમાં હાથ નાંખવાની કોશીશ કરી. પણ બીજીજ પળે તે ભોંયપર તૂટી પડ્યો.

જેહાંગીર જેરાવર છતાં કુનેહયાઝ લડવધ્યો તો નહીંજ હતો. તેને ઠેકાણે કોઈ કસરતનો અનુભવી હતો તો તુર્તજ ઉડીને પોતાના હમનર્દને ભોંયપર પંજાડતે જલ્દે તેને સ્વધામ પહોંચાડી દેતો! લેકીન તે ભોંયપરથી ઉડે તે પહેલાં તો પેલી ચાલાક અઓરત જેમ તેની સામે એકાએક ધૂટી નિકળી હતી તેમ એક પલ્લકારામાં કંઈ ગુમ થઈ ગઈ!

જેહાંગીર ચીડ, ગુસ્સા, અને ફડફડાટથી દાંત્યાં પીસી હાથ ચોળતો ઉભો, એક અઓરતે તેના જેવા અરીમધરીમ મરદને માત આપી તેની ખિન્નવ્રતથી તે રાતો ખીજો બની ગયો; પણ પણ સરવે ફેકટ!

ઉપલો બનાવ બન્યો તે પછીની સહવારે આપણી ચાલાક “મડમ દિતેકટિવે” જોયું કે તેણી જ્યાં જતી હતી ત્યાં એક કાવલા બાંધાતો શખ્સ તેની પૂઠે દુરથી ચાલતો હતો.

તેણીની કાંધ બૂલ તો ન હોય તે તપાસી જોવા તરેહવાર યુક્તિઓથી પોતાની ખાતરી કરી જોઈ, અને જ્યારે તે શખ્સ તેણીનીજ પૂઠે લાગેલો જણાયો ત્યારે, તે હિમ્મતવાન સ્ત્રીએ એક એકાંત જગ્યા તરફ હેરયું લીધું અને જાણી જોઈને ધીમે કદમે ચાલવા માંડયું કે તેણીની પૂઠે લાગેલો શખ્સ પકડી પાડે, અને તેની શું મતલબ હતી તે જણાઈ જાય. તેણીને જે પહેલો વિચાર આવ્યો તે એજ હતો કે “હારેલો જીગારી બમણો રમે!” તેમ જોહાંગીરે આ બીજી બાજી માંડેલી લાગે છે—કદાચ એ શખ્સને મારું ખુન કરવા રોક્યો હશે.”

સાંજનાં ઝઝકણાંની જગ્યા અંધારાએ લીધી હતી, ગમે એવા ખુની હુમલા સામે થવાની દરેક તક્યારી સાથે તેણી આગળ ધીમે કદમે વધતી છેક દરિએ કિનારે આવી પહોંચી. ભરતીનો વખત હતો, દર્યો તુફાની જણાતો હતો, તેના મોજા ગોચા આકાશે ચઢવા માંગતા હોય તેમ ઉછળીને તુટી પડતા, અને અંધારી રાત છતાં તેનું સુકેદ શીણ નજરે પડતું હતું. તે મોજાઓના ભયંકર ગડગડાટ વચ્ચે અને ડરામણી રાતનાં અંધારામાં એક વધારે ભયંકર બનાવ બન્યો, તેનું વર્ણન ચોક્કસ કારણોસર અત્રે કરવાનું મુલતવી રાખી આપણે બીજીજ તર્ફ નિગાહ દોડાવીશું.

ઉપલો બનાવ બન્યા પછી એ કલાકને શુભારે મહાલક્ષ્મી તર્ફના એક એકાંત બંગલામાં એક શખ્સ પોતાના ઓરડામાં ભારે

વિચારના દબાણ હેઠળ ફરતો દેખાય છે. લગભગ મધ્યરાત થવા આવી હતી. ઉપલો શખ્સ જે જેહાંગીર હતો તેના ચહેરાપર ગમી, ભય અને આતુરતા સાથે દેખાતાં હતાં. તે ઘણોજ પરેશાન લાગે હતો. એવામાં કોઈએ બારણું ઠોક્યું:—

“પાક ખુદા ખયર કરે ! એ મારોજ માણસ હોવો જોઈએ. અરધી રાતેખી કામ સરંજમે પહેંચાડી તેની ખુશખબરી—વધાઈના સમાચાર—આપી જવામાં તેને તાકીદ કાઢી હતી તે મુજબ આવેલો લાગે છે.”

એવામાં નૌકરે આવી ખબર આપી કે કોઈ અણગણો શખ્સ ઝુરરી કામસર મળવા માંગતો હતો.

“તે કેવા દેખાવનો માણસ છે ?” જેહાંગીરે પૂછ્યું.

“દુબલો—પાતલો, ફિક્કા ચહેરાનો, હાલ હવાલ પોષાકવાળો કોઈ મુસલમાન જેવો છે, જાણે કેવોક બીધો હોય તેમ ધારતીથી ધુજતો દેખાય છે, સાહેબ.”

“જલ્દી તેને અહીં લાવ.” નૌકરને હુકમ કાઢ્યો અને પછી વિચારવા લાગો કે “એ ઉશ્કેરાયેલો લાગે છે, હું ધારું છું કે કાટલું કક્કડીનેજ આવ્યો હશે.”

પેલા શખ્સને પોતાના શેઠ આગળ મૂકી નૌકરે પીઠ ફેરવી તેજ પળે જેહાંગીરે ઓરડાનાં બારણાં બંધ કરી દીધાં અને ખત્તી ધીમી કરી હળવેથી બોલ્યો:—

“કેમ કેવો અન્નમ ?”

“કામ તમામ.” હુંકો જવાબ મળ્યો.

૧૧૬ “મુંબઈ મળહ”ના ચોથા સાલની લેટ :

“શું પહોંચતી કાધી કે?”

“જી, હા!”

પ્રકરણ ૮ મું.

ખુની કોણ હતું!

કિપલાં પ્રકરણમાં વાંચ્યું તેમ અરધી રાતે જોહાંગીરની મુઝાકાન લેનાર સોરડીયાં જોવા શખ્સને તેજ સ્થાંજે જોહાંગીરે પોતાનું એક છુપું કામ અજાવવા રાખ્યો હતો. તે એક ભાડુતી અદમાશ હતો; અને તે પેલાજ શખ્સની હુ-બ-હુ શકલવાલો હતો કે જેને આપણે બહાદુર ‘મડમ ક્લિકટિવ’ની પૂઠે લાગેલો છેલ્લે દર્યા કિનારે અંધારામાં મૂકી આવ્યાં હતાં. તેણે મોહડાંપર પોતાની લાંબી પાંધડીનો છેદો વિઠાડેલો હતો.

“ત્યારે તું કામચાળ થયો ખરો? તુને ફતેહ મળી ખરી?” જોહાંગીરે પૂછ્યું.

“તેમાં શું શક!”

“પણ ઝરા વિગતે તો સમજાવ?”

“તે કમઅખત કિરીસ્તાન ઔરતે પોતાને વતન ઇંગ્લીસ્તાન જવાને બદલે કબ્રસ્તાનની રાહ લીધી છે, પણ મરવા પહેલાં એક બહાદુર મર્દ મિસાલ મારો મુકાબલો કરીને લડી. હું કહું છું કે

રહેજખી ગફલતી હું કરતે તો તે મને ઉચકીને દર્ધમાં ફેંકા દેતે અને હમણાં તુલીક તો મચ્છીઓએ મારી એક બોડીખી ખાકા રાખી ન હતે.”

જેહાંગીર દેખાઈતી રીતે કમકમ્યો. તે ઠાવકા, લુચ્ચો, અપ્રમાણિક અને દગાખાજ હતો ખરો, પણ ખુન જેવો ગુનાહ કદી કર્યો ન હતો. ને કરે તેવી તેની હિમ્મત ન હતી. ઉપલી વીગત સાંભળી તે પોતાનેજ ખુનનો દોષિત દુષ્ટ પાપી ખુની તરીકે દોષ દેવા લાગ્યો. કારણ? કારણ કે પેલી બેદી સ્ત્રીને પોતાના રસ્તામાંથી દુર કરવા તેણેજ એક બદમાશ ખુનીને પૈસાની લાલુચે રોક્યો હતો. તે બડબડ્યો કે “કમબખ્ત ઔરત! મારી માંગણી કયુત્ત રાખી હતે તો ગાંઠે ગર્થ ખાંધી આવતી કાલે ઉપડી જતી રટીમર ‘ફરખુન્દા’માં પોતાને વતન ઉપડી જઈ ખાકીની જીન્દગી અમનચમનમાં ગુઝારતે. પણ કિસ્મત! ચાર આગળનું કિસ્મત! તે તેણીના કિસ્મતમાં ખુનીને હાથે મરવાનું—ને તેની બદનામી મારે માથે ચોંટવાની તે ક્યાં જાય? અફસોસ!” એક પળની ચુપકાદી પછી પાછો તેણે સવાલ કીધો કે “તે ઔરત ખરેખર મરી ગઈ છે તેની સામેતી તરીકે કાંઈ નીશાની લાગ્યો છે?”

“જનાબ, તેની પાસે તો ઘણીક ચીજો હતી, લેકીન હું એક ચીઠ્ઠી તેમાંથી ઉચકી લાવ્યો છું કે જે તમે તેને લખી હતી. જુવો: તેજ છે કે બીજી?” હાથમાં ચિઠ્ઠી આપતાં તેણે કહ્યું.

જેહાંગીર અજાયબીથી મુતહયુર ગયો, તેણે પુછ્યું:—

“તમારેથી છુટો પડ્યો ત્યારથીજ મેં એની પુઠ પકડી હતી. જખરી રખડવાલી ! પણ સાંજ પડતાં એનાં મઉતે શિતાખી

કાઢી; તે ચાલી ચલાવી મહિતના ડાચામાં ધુસી; ડરામણી રોત છતાં તે મહાલક્ષ્મી તર્કના એકાંત દર્યા તર્ક ગમ. દર્દીને જોઈતું હતું તેવું જ હકીમે ફરમાવ્યું; તેણી કીનારા પરના એક ઊંચા પથરપર જઈ જોવી જોડવાઈ કે બંદાએ તેની પીઠમાં મારી તુરકી છુરી ચલાવી દીધી-અને—”

“—અને તેવીજ તે દર્યામાં ઊંધે મસ્તક ઉથલાઈ પડી!” જેહાંગીર વચ્ચે બોલી ઊઠ્યો.

“ઉથલાઈ શું પડે? તેથી ઉલટું તો મારી ઉપર ઉલટી પડી; ને જરા ચુકતે તો મનેજ ગળડાવી દેતે; પણ એક ઐરતને હાથે હું મરું? કદી નહીં; મેં મારી છુરીનો છૂટથી ઉપયોગ કીધો—તેની બોટી બોટી કરીને દરીઆમાં ફેંકી. હા! બિચારી મચ્છીઓને મહેનત થોડી!” એમ બોલી તે હસી પડ્યો.

“વાઈ મરતી વખતે તે કાંઈ બોલી હશેની?”

“એક અજીબ ઇકનાર કીધો?”

“શું?”

“તે બોલી કે ‘અય ખુની! તેં તારું કામ કર્યું છે તેમ મેં મારું કામ કર્યું છે. બદમાશ જેહાંગીરના કુકર્મોની અકેક કડી મેળવી એવી સાંકળ બનાવી છે કે તે જનજીરની તકિફ તેનાં ગળાંમાં પડતાંજ તે ગુંગળાઈ મરશે, યાને તેનાં પાપની સજા તે જીરર પામ્યા વિના રહેશે નહીં, અને જે નિર્દોષાને ફસાવવાની તેણે જાલ પાંથરી છે તે જાલના ટુકડે ટુકડે થઈ બેગુનાહો આઝાદ બની ઘણી ખુશાલ જીન્દગી ગુઝારતા થશે. હવે હું જીવું કે મરું એ સૌ સરખુંજ છે.’”

અને વધુ બોલે તે પહેલાં તો મેં તેણીનાં નાપાક મોહડાંમાં છુરી ચલાવી દીધી, અને કિસ્સો તમામ!”

જેહાંગીર તો ધ્રજવા પડ્યો. તે બોલ્યો:—“તારાં ધનામ માટે કાંઈ બીજી વખતે આવજો.”

“માફ કરજો સાહેબ! આવા જીવ સટોસટના ધંધામાં વાવદા નહીં જોઈએ. કાંઈ નાની સુની રકમ નથી તે તમે સારી પેઢે જાણો છો. મને રકમ હમણાજ જોઈએ. આવતી કાલે અત્યારે તો હું મુંય-ધથી સેંકડો માઇલ દુર ગયલો હોઈશ.”

“મેં તુને એક હજાર આપવા કમ્પુત્યા હતા.”

“સાહેબ, તમે ભૂલો છો.”

“શું હજારથી વધારે?”

“દરીન એ શક.”

“તુંજ બોલતી કેટલા?” એક હજાર તારા જેવા આસા-મીને કાફનના જેવા છે.”

“ખુદા ખુદા કરો સાહેબ. તે બેકુસુર ઔરતનું શું કામ તમોએ ખુન કરાવ્યું છે તે હું બખુબી જાણું છું. તમે કહો છો તેવી નાની સુની રકમને વાસ્તે એક બેગુનાહનું ખુન કરવા—જાણી જોઈ પોતાને મૌતના ડાંચામાં આપવા અને જીવનો રહીને જન્મલગી ધડક ધુજ્જરાની જીન્દગી ગુઝારવા હું કદીથી કુખુલ થતે કે?”

“અરે ઓ ભાઈનાં ફરજન્દ! તારી વા! મને મુદ્દલ પસન્દ નથી.”

“તો પસન્દ કરો—કરવીજ પડશે.”

૧૨૦ “મુંબઈ મળ્લહ” ના ચોથા સાલની ભેટ :

એક હલકો બેવદામનો નીચ બદમાશ પોશાગીર જોહાંગીર જોવા શેઠ્યા સાથે આવી વાત કરે? બસ તેનાં ભીંગ ફરી ગયાં. તે બોલ્યો:-

“બચરદાર! ખરડયા પગ ગાત્રીયા સુધી લાવવાની શોખાઇ ના કર. એવી રીતે બોલવાની તું હિમ્મત કેમ કરે છે?”

“એથીબી વધારે સખ્તાઇથી બોલવાની હિમ્મત કરવાની મારાંમાં શક્તી છે.”

“એટલે?”

“એટલે જ હું કહું છું તેજ; આપણે એક ગોડ્યા છીએ તે તમે ભુલી જતા જણાઓ છો.”

“તું ને હું કોણ?”

“વળી કહ્યુંની કે ગોડ્યા-મળત્યા-પેલા કહે તેમ ‘આવરે ભાઇ હરખા ને આપણ બન્ને સરખા’ કેમ સમજ પડી કે હજી વધારે ખુલાસો જોઈએ છે?”

“શું બદે છે?”

“કહું છું કે આપણે એક બીજના અભાગ્યા ભાગ્યા એકજ ધંધામાં પડેલા ભાગીદાર.”

“હું કાંઈ સમજતો નથી.”

“નથી સમજતા મારા મહેરબાન? તો હ્યો, વધારે ખુલાસાથી બોલું. આપણ એકજ રક્ષો રવીશોના છીએ. તમારો રીવાજ દગવાનો છે તો બંદાનોબી દગાબોઝીનો છે. આપ શેક ગળાં ફાંસુ છો તો સેવકબી ખુની છે-હર હાલતમાં આપણ એક સરખા બદમાશ છીએ.”

જેહાંગીર તો ગુસ્સાથી જલવા લાગ્યો. પણ લાઈલાજ ! પેલો ખંજર બોલ્યો હતો, તેના ચીતારવા જેવાજ પોતે હતો એમ તે માનવા લાગ્યો. તેની હાલત દયાજનક થઈ પડી. પેલા મુઝીના પગમાંથી છટકવા પેલા ચોરેલા બધા 'બોન્ડો' ખી આપવા તે એક પગે તૈયાર થયો તે બિસ્ફુલ નિરાશ બની ગયો હતો, પણ એકાએક તેને કાંઈ સુઝયું તેને પોતાના હમન બદલે હંફાવવાના ખિયાલથી કાંઈ હથીઆર હાથમાં લેવાની હિલચાલ કરતો જણાતાંજ, પેલો શખ્સ જેને તે પોતાનો ભાડુતી નોડર સમજતો હતો, તે બોલી ઉઠ્યો :—

“ખખરદાર શેડ્યા ! પોતાના હમશરીફ સાથે અત્રપચારી કરતાં હાથ ભાંજશે અગર તમે શરીફ બદમાશ છો તો તમારો હરીફ બદમાશનો બદમાશ છે એમ યાદ રાખજો.”

“ભસી મર ત્યારે, તુંને શું આપું કે જેથી સફાનો દફે થઈ જાય ?”

“હવે કેવા રસતે આગ્યા ? વ્યવહારે વાત. ડાહ્યાં માણસો તકરારમાં વખત ગુમાવતાં નથી. સાંભલો ત્યારે તમારા ભાગ્યાની ત્રેજ-રીમાંથી તફડાવેલા રૂ. ૧૭૫૦૦૦ ના જે બોન્ડો તફડાવ્યાય તેનું આપું ‘બન્ડલ’ સેવકના હાથમાં સેરવી દેવો અને સલામત રહો !”

પ્રકરણ ૯ મું.

મોહું બંધ કરવાની થેલી.

ચિંકાલ વરની મેઝ્યાફેક જોહાંગીર પેલાનાં આંગપર ધસ્યો, પણ તુર્તજ સામા ધણીએ પોતાની પીસ્તોલના કુંદાનો એક એવો સંપત ફટકો લગાવ્યો, કે તે ધુમરી ખાઈ પાછળ હઠ્યો !

“કેવા નામચીન નર માથે કામ પડેલું છે તે તમે બરાબર જાણતા હો તેો આવી નાદાની કરને નહીં. તમે ધારતા હશે એટલે હું એવકુદ નથી; તમારાં કોતાં કાવત્રાંની ફહેરીસ્ત મારા ગજવામાં પડેલી છે; નમારી દરેક દગાખાઝીથી પુરતો વાકેફ છું; ને વળી ખુન જેવાં પાપી કામમા તમે મારા ભાગ્યા છો તે ભુલવું જોઈતું નથી.”

“હું તઆબુઅ કરું છું કે તારા જેવો એક રખડતો બદમાશ મારી છુપી વાતો કેમ જાણી શક્યો હશે !”

“તઆબુખીની હજી તો શુરૂઆતખી થઈ નથી; પણ તકરારમાં કીમતી વખત પસાર થઈ જાય છે. પેલા તફડાવેલા ‘મોન્ડો’ તમારા કમજામાં છે, અને તમે ચાહો તો તે ચિથડાં મારાં આંગપર ફેંકી કરારને જીવે ઉંધાઈ જાઓ; આજ પછી તમારા ખુની ભાગ્યા મખ દુમની શકલ ફરી તમે જીવે નહીં.”

“પણ ‘તેરા કુત્તા મેરી કુલ્હાડી લાયા’ જેવું બહાણું કહાડી વળી કાંઈ તકરારપર ઉતરી પડે નહીં તેની ઝમાનત શું?”

“તમે એટલુંખી નહીં સમજી શકતા? ‘ભણ્યા પણ ગણ્યા નહીં’ મારા સાહેબ, શું કમજખતી જગી હોય કે એક ખુની ખુન

કરીને તેજ ગામમાં તો શું, તેજ દેશમાંથી રહે ? તમે મારા હાથમાં પેલા “બોન્ડો” મફત દેવો કે કાલે સવારે ઉપડી જતી હાથગોળી સ્ટીમર “મુકદ્દસ”માં મકકા શરીફની હજ કરવા ચાલી જમશે.”

“મારી પાસે ‘બોન્ડ’ ફોન્ડ મળે નહીં; જોઈએ તો એકને બદલે એ હજાર આપું.”

“એ ને બદલે બાર હજાર અશરશી આપો તો મારે કામની નહીં; મારો પાક ખુદા એક, પવીત્ર રસુલ એક, ને વચન એક; બસ મારે મોંહડેથી જે નિકળી ચુકું છું તે લીધા વીના રહેવાનો નથી—મને “બોન્ડ” અને તેથી તમોએ ચોરેલાજ “બોન્ડ” જોઈએ.”

“હમણા તો તું પત; રહવારે મારી પાસે આવજો. જા, તું રાજ થાય તેવુંજ કાંઈ કરીશ.”

“નહીં; નહી શેઠ; એવું કાંઈ ચાલશે નહીં. હું તમને ઓળખી ચુક્યો છું. કાલ કોણે જોઈ છે? કાલ સુધી તો મારું કાટલું કહાડવા વળી કોઈ બીજા ખુનીને ઉભો કરશે. વળી મારી પૂઠે પોલીસ લાગેલી છે; મારાં સરપર ચોરી, ખુન વિગેરેના સત્તરસો ઇન્કામો લટકેલા છે. કદાચ આ ઘડીએ આ કમરાની બાહુર પોલીસ મારી શોધમાં ઉભી હોય તો નવાઈ નહીં. હા જે તેમ હોય તો સેવક તમને આખા સપડાવી સફાઈથી સટકી જાય.”

“પણ—આ ઘરમાં મારી પાસે કાંઈ નથી.”

“ત્યારે જ્યાં હોય ત્યાંથી લાવો.”

“જા, બહા આદમી જા; રાતની વખતે શું વાત કરે? તું રહવારે આવજો.”

૧૨૪ “મુંબઈ મળ્લહ”ના ચોથા સાલની લેટ:

“નહીં બનશે. તમે જાણો છો કે હું એક ખુની છું; કોઈની પાસે ઝીલાઈ જવાની ધાસ્તીમાં જીવતર ગાળું છું.”

પાપી લક્ષ્યાંતો ડાંખ કેવો હોય તે હવે જોહાંગીર સમજવા લાગે. પેલા ખુનીના પંજનાંથી છુટવા તેની માંગણી કયુક્ત કરવાની અણીપર હતો, લેકીન તેને ખિચાત આવીએ કે ચોરેલા ‘બોન્ડ’ આપવામાં જોખમ હતો. અગર તે વટાવતાં ખુની કે તેનો કોઈ મળત્યો સપડાઈ જાય તો મોંકાણુજ મંડાઈ! પોતાના બચાવમાં ઝુરૂર તે બદમાશ તે ચીથરાં આપનારનું નામ ઝાહેર કરે અને પરીણામમાં તે સપડાઈ જાય એવી તેને વાજગી રીતે ધાસ્તી લાગી, તેથી પોતા પાસે બીજા રૂ. ૩૫૦૦૦)ના “બોન્ડ” હતા તે આપી પેલાને પતાવવાનો મનસુબો કર્યો. તે બોલ્યો:-

“હાલ તુરંત મારી પાસે રૂ. ૩૫૦૦૦)ના ‘બોન્ડ’ મહજુદ છે, જે તે લઈને કાળુ કરવા રાઝી હોય તો અબધડી તારા હાથમાં મૂકીશ.”

“નહીં મામાના કાણા મામા.” એથી મનઝુર, હવે બામદાદ થવા આવી છે, એટલે મારે જલ્દી દફે થવું જોઈએ. મેં કેવો જોખમ ખેડી તમારું પાપી કામ બજાવ્યું છે તે તો મારો જીવન જાણે છે. સહવાર પડતાંજ પેલી ગુમ થવાની ખુમ પડશે. અને સાથેજ તેના ખુનીની શોધમાં મુંબઈની આખી પોલીસ ફરોજ બાહેર પડશે તેનો તમને સ્વપ્નેથી ખીચાત નહીં હશે.”

“એમ કાંય વાર્?”

“તો તમને મેં પહેલાંથીજ કહ્યું હતું નહીં કે તે તો પેલી જાણીતી ‘મડમ દિલેક્ટ્રીવ’ હતી. કે જેનું જાણી જોઈને તમે મારે હાથે ખુન કરાવ્યું.”

“પણ તારો ભોગ બનેલી અચોરત ‘મડમ દિતેકરીવ’જ હતી એમ તું શા પરથી કહે છે?”

“જરા મોહકું સંભાળીને બોલો. તે મારો નહીં પણ તમારો ભોગ હતો. પણ મરવા દેવો-અધી વાત જહન્નમ ગઈ; તમે કયુલેલા પૈસા તોલો. પછી સ્થવાર પડ્યા બાદ પોલીસ છે ને તેનો ધંધો, ગમે તે કરીયા કરે. કદાચ મચ્છીઓએ ભક્ષ નહીં કર્યા હશે તો દર્યાના ઉછળતા મોજઓએ અત્યાર અગાઉ તો તે મરનારની લાશને કિનારે લાવી નાખી હશે, ને જેવી કોઈની નજરે તે પડશે તેવી મારી અને મારા ભાગ્યા તરીકે તમારી કમઅખતી જાગેલી જાણ્યો.”

જેહાંગીર પાસેના ઓરડામાં ધુસ્યો અને તેનાં આરણ્યં યરાયર બંધ કરી લીધાં.

પેલો ખુની મખદુમ જેહાંગીરની પાછળ જતો જણાયો. તેણે પોતાનાં જોતમાંથી એક અજીબ કિસમનું નાનું ચંત્ર ખેંચી કહાડી પેલાં આરણ્યંની કળમાં ખોસ્યું.

થોડીક પળ વિત્યા બાદ તે ખુનીએ પેલું ચંત્ર પાછું ખેંચી લીધું અને જે ઓરડામાં જેહાંગીર તેને હેલ્સો છોડી આવ્યો હતો ત્યાં પાછો જઈ આગળ મોઆફકજ ઉભો રહ્યો.

ખીજ એક પળમાં જેહાંગીર દરવાજો ખોલી બાહર આવતો દેખાયો. તેના હાથમાં કેટલાક ‘બોન્ડો’નો ચોડો હતો. તેણે મખદુમ પાસે આવતાંજ કહ્યું. “ચાલ ત્યારે હવે, આએ ‘બોન્ડો’ તુને આપું તો તું અખધડી મુખધથી ઉઠાગરી કરી જશે?”

“હા; કાંય નહીં!”

૧૨૬ “મુંબઈ મજાડ”ના ચોથા સાલની ભેટ :

“તું કસમ લઈ એમ કહેશે?”

“સાહેબ, તમે જામરા ભોળા છો, ભોળા! વળી કોઈ ખુનીખી કસમ ખાતો હશે? ને તેના કસમપર વિશ્વાસ કેવો? તેના સકિંગદનો વઝન શું?—તેના ભરસો કેવો? જે કાંઈ કરવાનું છે તે એજ કે તમારો કઝોલ પાલી નાણું આપી દો, અને મારાં વચનપર વિશ્વાસ રાખો કે ખુનનાં કામમાં તમે કદી સડોવાશો નહીં.”

“તે કાંઈ હું સમજતો નથી; તું કસમ લે.”

“તે બનશે નહીં—તમારા ‘બોન્ડ’ તમારીજ પાસે રાખો. હું એક એવી છુપી વાત જાણું છું કે તે વડે વગર માથાં કુટે તમે આવવા માંગો છો તે કરતાં બમણી રકમ મેળવીશ.”

જેહાંગીર ગુંચવાવા લાગ્યો કે હવે શું કરવું? તે બોલ્યો:—
“લે, તારાં કપ્પાળમાં ડામ દેડીંછ, તું એક બદમાશ ખુની છતાં તારી પર ભરસો રાખીશ.”

પણ અરે! આ શો ચમત્કાર? એક પળ પહેલાં જે શપ્થ પેલા ‘બોન્ડ’ પડાવી લેવા તત્તપાપડ હતો તેણે કોર કેમ મરડી? એખી એક અજાયબીજ તો! તે બોલ્યો:—‘રહેવા દેવો તમારી પાસે, કાલે સહવારે હું તમને મળીને એ બાબતનો મન માનતો નિવેડો લાવીશ.”

“નહીં, નહીં; એ ‘બોન્ડો’ તું લે; મેં તુંને વચન આપ્યું છે, અને તે વચન હું પાળીશ.”

આનાકાની સાથે પેલા ‘બોન્ડો’ લઈ જતાં જતાં તે બોલ્યો—
“હવે હું રૂખસત લઈશ.”

“હું આશા રાખું છું કે ફરીથી તું દેખાવ દેશે નહીં.”

“ફરી એક વાર આપણને મળવાની સરજત છે; ત્યાર પછી આપણે કદી એક બીજાને મળીશું નહીં.”

ઉપલો ઉડાવનારો જવાબ આપી મખદુમ ત્યાંથી મઆદુમ થયો—ગુમ થયો—ચાલી ગયો.

પણ ખરેખર તે ત્યાંથી ગુમ થયો ન હતો. થોડેક છેટે જઈ જિંચા ધાસના સીનામાં સંતાઈ અસેટાઈ ગયો. હજી કાંઈ કામ કરવાનું બાકી હોય, કાંઈને જોવાની રાહ તકતો હોય, તેમ તે ત્યાં છુપાયો.

પ્રકરણ ૧૦ મું.

કર ને જો.

હજી સ્વાર પડવાને ત્રણ કલાક બાકી હતા. પેલો ખુની મખદુમ પોતાની છુપાવાની જગ્યાથી ઊઠ્યો, અને પાછો પેલાજ મકાન તરફ ધીમે કદમે ચાલતો થયો, અને જેહાંગીરના જે ઓરડામાં રૈશની દેખાઈ હતી તે ભાગ ભણી ગયો.

સર્વ શાંત અને અંધકાર હતું.

તે ખુની પાછો આગળે બારણે ગયો અને પોતાં પાસેથી ચોક્કસ હથિયારો કહાડી તેના ઉપયોગથી વગર ગરબડે એક નીચી બારી ખોલી તે વાટે મકાનમાં દાખલ થયો, અને જે ઓરડામાં જેહાંગીર સુતેલો હતો તેની બાજુનાં ઓરડા પાસે જઈ પોતા પાસેના જાદુઈ અસર ધરાવતાં અકારોની મદદથી તેનો દરવાજો ખોલ્યો

અને તે અંદર દાખલ થયો. ત્યાં પોતાની કાથળીમાંથી ફેટલીક ચીઝો કહાડી કાઢી કરતો જણાયો અને ત્યાર બાદ ગુપ્તગુપ્ત જેહાંગીરના ઓરડામાં ઘુસ્યો. જ્યાં તે ભર ઉંઘમાં પડેલો હતો.

પેલા ભેદી ચોર છેક ખિસ્તરની નજદીક ગયો, અને એક માલપર કાંઠ પાણી જેવી રંગ વગરની દવાનાં થોડાંક ટીપાં છાંટી પેલા જાંઘમાં પડેલાનાં નસ્કોરાં આગળ તે ધર્યો.

પોતાના ભોગને બેભાન થયેલો જાણતાંજ તેણે તેનાં મોહડાંમાં ડુબ્યો દાખ્યો અને હાથોમાં બેડી ઠોકી દીધી, તથા તેના પગ પલંગના કહેરા સાથે બાંધી લીધા.

ઉપર મુજબ અધી વાને તેને લાઘાજાજ બનાવી તે ઘરફાડુએ પોતાનું ચોર ફાનુસ કહાડી તે ઓરડાની બારીક તપાસ લેવા માંડી અને પરિણામમાં તેની મહેનત સફળ થયલી જણાઈ. ચોર ફાનુસની બલુકેદાર રૌશનીના તિક્ષણ કીરણો ઝમીનના ચોક્કસ ભાગગર પડતાં ત્યાં એક જુની ચટાઈ પાંથરેલી જણાઈ. પેલા ચોરે તે સાદરીનો ટુકડો ખિસેડતાંજ જોયું કે તેની નીચેનો ગાલીચો ત્રણ ગમથી અકેક ગજને શુમારે કાપેલો હતો. જાણે એક સંદુકનું ઢાંકણ હોય તેમ તે ગાલીચાને ઉથલાવતાં નીચે પાટીઆં જણાયાં જેને એક તર્ફ મિઝનગરાં અને બીજી બાજુ કુંચીનું કાણું હતું. પોતા પાસેના જુમખામાંથી એક ચાવી ફેરવતાંજ તે ફાલકું જાંઘડી ગયું, અને નીચલા ખાડામાં એક નાનું કામદાન નઝરે પડ્યું. તે નાનકડી પેટી પર ફાનુસનાં કીરણો પાડી ધ્યાનથી એક મિનીટ જોયા પછી તે મુછમાં હસ્તો દેખાયો.

“ચોરને ઘેર ચોર પડેલો !” તે બડબડ્યો. વળી એક કુંચી લગાડી કે તે પેટી તેની સામે ખુલ્લી પડી અને તેની ખુશાલી

ખુદીઆ ખંજર ! ઉરફે મીનુ મડમ ! ૧૨૯

વચ્ચે સંખ્યાબંધ કાગળો સાથે પેલા 'બોન્ડો'નાં બડલો તેનાં હાથમાં આવી પડ્યાં.

“હવે એક મીનીટ પણ ખોલવી જોઈતી નથી” એમ બબડી તેણે તે કલમદાન બંધ કરી દઈ ઘરમાંથી છાનુંમાનું ચાલવા માંડ્યું.

ખીજીજ સહવારે જોહાંગીર પોતાની પહેડીપર મામુલ કરતાં મોડો આવેલો જણાયો.

એક રાતમાં તેની ઉમર જાણે વીસ વરસ વધી ગઈ હોય તેવો તેનો દેખાવ હતો.

તેના ખીજા ભાગ્યા કાવસજીએ તેના ચેહરાનો ફેરફાર જોઈ કહ્યું:—“કેમ ભાઈ જોહાંગીરજી શું છે ? આજે ચહેરો કુમલાયલો—ફગલાયલો—કેમ ? શુંવને સારું નથી કે ?”

“રાતે ઝરા જિંઘ નહીં આવી.” ટુંકમાં તેણે પતાવ્યું. થોડોક વખત પહેડીપર બેસી—બે ચાર ચોપડા વગર શુંવે આમ તેમ જિથલાવી જોહાંગીર પાછો બાહર પડ્યો.

દસ મિનિટ પછી ‘મડમ દિતેકટિવ’ દાખલ થઈ.

“કર ને જો વાળી કહેવત જોડનારની જેટલી તારીફ કરીએ એટલી થોડી છે. આખીર સત્યનોજ જય છે” તેણી કાવસજીના ઓરડામાં ધુસતાંજ બોલી.

“ચોર સપડાયો કે ?” કાવસજીઆએ હરખાઇને પૂછ્યું.

“ચોર ને ચોરીનો માત્રખી બધા ‘બોન્ડો’ અનામત છે.”

“શું ‘બોન્ડો’ તમે લઈ આવ્યા ?”

“એમજ સમજો કે મારા હાથમાં સલામત છે.”

“ત્યારે અંતે ફિરોઝ માદને પોતાના ગુનાહનો ધકરાર કીધો ખરો—વાંક કપ્પુલ્યો ખરો ?”

આ સાંભળી પેલી હસી પડી; લેકીન કાંઈ બોલી નહીં.

“તમે મોઢમમાં બોલો છો; હું ધાડું છું કે તમે કાંઈ ખુલાસો કરવા માંગો છો ?”

“ખુલાસો—અને તેથી એક લં’ચાણ ખુલાસો.”

“હું તે સાંભળવાને આતુર અને તૈયાર છું.”

પેલી પંજાબી આવેલી જોહાંગીરની સગી કહેવાતી ઔરત માત્ર ઝોહરા નામની જુદ્દીન વેશ્યા નાટકકાર હતી. જેની સાથે તેણે ‘સીવીલ મેરેજ’ના કાયદાથી લગન કર્યા હતાં—જો કે તે વકતે તેની પારસણ પરણેતર હયાત હતી, વળી તે પરણેતરને કેવી રીતે કયદ રાખી હતી, પોતે આયાના વેશમાં ઝોહરાની નૌકરીમાં રહી તેને તેના કહેવાતા ધણી અને મળતીઆ કુમારબાઈને કેવાં હંફાવ્યાં હતાં જોહાંગીરે તેણીનું ખુન કરવા એક બદમાશને રોક્યો હતો તેનો પોતે ‘વો ધાટ’ ધડ્યો હતો અને તેનો વેશ ધારણ કરી બદીની બદમસ્તીમાં બેભાન અને આંધળા બનેલા જોહાંગીરની મુલાકાત લઈ ‘બોન્ડ’ની માંગણી કેમ કરી હતી; ફરીથી છુપી રીતે તેના ઘરમાં ઘુમી તેના હાથ પગ બાંધી ખરા ‘બોન્ડો’ ક્યાંથી મેલવ્યા હતા તે જોધને ખાતરી કરી લીધી હતી વિગેરે તમામ બાબતનો ખુલાસો તેણી વિસતારીતે કરતી હતી તે હુર-પરીઆનાં હવાઈ કીસ્સા જેવું

લાગતું હતું. તે દાસતાન પુરું થયું નહીં એવામાં જોહાંગીર પોતાના વડા ભાગ્યાના ઓરડામાં આવી ઉભો. તે પહેલાં કાવસજી નીચડું બોલતાં સંભળાયા હતા:—

“દિરોઝ માદન જેવો ભલો છોકરો એવું નીચ કામ કરે એ પહેલાંથીજ હું માનતો ન હતો અને તે ખરુંજ પડયું; પણ અફસોસ! જેને તમે ચોર તરીકે ઝાહર કરો છો તે....”

ટુંકમાં કુવરજી, કાવસજી, જોહાંગીર, અને ‘મડમ દિતેકકિવ’ સઘળાં એક માંહેલાં ઓરડામાં જઈ મસલેહન ચત્રાવવા બેઠા.

જોહાંગીર પગે હાથે પડી માશી માંગવા લાગ્યો, જે ભલા ભાગ્યા-ઓએ મોટા દોલે બક્ષી, અને તેને ભાગમાંથી છૂટો કીધો, તે સાથે નાણાંની બક્ષેસ કરી સમજાવ્યો કે પોતાની હમદીન હકદાર ઔરતને લઈ તેણે ચીન, જાપાન, કે અમેરીકા કેટલી નીકળી જવું, જે તેણે અહેસાનસાથ માન્ય કરી કમુલ્યું કે જુદદીન જુસરી ગળે ઓળવીને તે આવી બદીમાં ફસયો હતો. જે માટે તે હવે પોતાને કદોઆ દઈ પસતાતો હતો.

એ અરસામાં દિરોઝને છૂટો કરવામાં આવ્યો હતો. તે નિર્દોષ હતો એવું ઝાહર કરી તેની સામેનો મુકદ્દમો ખેંચી લેવામાં આવ્યો હતો.

પ્રકરણ ૧૧ મું.

અંગમ.

છેલ્લાં પ્રકરણમાં વર્ણવેલા ખતાવની બીજે દીને બાહાદુર ‘મડમ દિતેકટિવ’ ચોરાયલા ‘બોન્ડો’નું બન્ડલ બગલમાં મારી કુંવરજી કાવસજીની કુાં ની પહેડીપર આવી, અને તે અમાનત તેઓની ટેબલ પર ખુલ્લી મુકી. દુલ્લાં દિલના પારસી ખવાસ મુજબ દશ હજાર રૂપ્યાનું ધનામ આપતાં બંને ભલા ભાગ્યાઓએ તેણીનો આભાર માન્યો.

ત્યાંથી નિકળેલી ‘મડમ દિતેકટિવ’ સીધી પોલીસ કમીશનર પાસે જઈ પોતે પાર પાડેલાં કામની વધાઈ સાથે પોતાનું રાજીનામું પેંશ કીધું, જે જોઈ તે ભલો ઇંગ્રેજ લાગણી સાથે બોલ્યો: “તમારાં જેવાં એક બાહોશ ઇંગ્લીશ ‘બાંનું’ દિતેકટિવ’ને બોલવાથી હું ધણો દિલગીર થઈશ, માટે બીજાં બે ચાર વરસ તોડી પાડી પાંચ પૈસા જમા કરી વિલાયત ગયલાં જેવાને હું અતીઅંત ખુશ થઈશ.”

“સાહેબ, આપ એક ઉમરાવ ખાન્દાનના નબીરા છો તેથી આપની લાયકી અને આવી મહેરબાની ખતાવો છો જેનો આભાર માનું છું; લેકીન ખતંગ હાલતમાં આવી પડવાથીજ આવી જોખમ ભરી જીન્દગી મેં પસન્દ કરી હતી, પણ હવે પાક ખુદાની મહેરથી મને જે કાંઈ મળ્યું છે તે પર શુક્રાના કરી કોઈ બીજા આખરદાર ધધામાં ચુંતાવાનો મારો ઇરાદો છે. નાજુક બૈરાંને લાયક આ ધધો નથી. ચોર, લુચ્ચા, દગાબાઝ, ઠગ, ખુની વિગેરે બધા શયતાનના

સાથીઓ સાથે કામ પાડવાનું એક અગળા મારે કેટલું કઠીણ છે તે આપ સમજી શકો છો.”

“લાચાર ! તમારી દલીલ ગિરકુલ દુરોસ્ત છે ! હું વધુ બ્રહ્માંસ કરી શકતો નથી. જ્યાં જાઓ ત્યાં સુખી રહેજો.”

“સાહેબ-બેઅદબી જે માફ કરો તો એક અર્જ કરું ?”
પેલીએ કહ્યું.

“બોલો-બોલો ! આજથી આ ઘડીથી તમે મારાં એક હાથ-તળેનાં મદદગાર નહીં પણ ખરાખરીના મિત્ર છો. બોલો.”

“મારી છન્દેગી બેઠી છે; મારા બેઠથી તમો નામવર બે-ખખર છો; તે બેઠ ખુલ્લો કરી મુરખી જેવા તમો મહેરબાનને મારી હાલતથી વાકેફ કરવા માંગું છું.”

તેઓ બન્ને વાતે બેઠાં. અને ‘મડમ દિતેકટિવે’ પોતાની છન્દે-ગીને લગતો છુંપો અહેવાલ પોતાના ભલા વડાને સમજાવી તે ખુઝોર્ગની ભલી અદાઓ સાથે ત્યાંથી રૂખસત લીધી.

*

*

*

*

ખીજી સહવારે ‘મડમદિતેકટિવ’ પોતાની કોઈ સગીને મળવા પૂછે ચાલી ગઇ; પણ જતી વેળા ન ફિરોઝને મલી કે ન એક અક્ષર લખી પોતે ક્યાં જતી હતી તે જણાવ્યું. આગસ્ટે દિવસે ફિરોઝ સાથે થયતી વાતચિત દરમિયાન રહેજ એટલેજ ઇશારો કીધો હતો કે તેણી કોઈ ઇંગ્લેઝ મડમ નહતી પણ ધંધાને સર તેણીએ ‘મડમ’નું નામ અને વેપાર ધારણ કર્યા હતાં. તેણીની ભલામતી તેજું મન તેણી તર્ફ ખેંચાયલું તો હતુંજ તેમાં વધી આ નાની સરખી ચિણ્ગારી

પડતાં તેમાં કાંઈ ઔરજ જોત પ્રદર્શિત થઈ હતી. વાટ જોઈ જોઈને અને તે ‘દિતેકટિવ’ ખાતામાં તેણીની ખોળ કરવા ગયો તો જણાયું કે તેણી તો નૌકરીનું રાજીનામું આપી ચાલી ગઈ હતી-પણ ક્યાં તે કાઈ કહી શકતું ન હતું.

હવે તે નાસી ગયલાં પંખેરાની શોધમાં ફિરોઝ ‘દિતેકટિવ’ બન્યો; ગોયા ‘મજલુ’ બનીને ‘લયલી’ની શોધમાં નિકળવાનો ઠેરાવ કીધો. જેણે તેની પર આટલો બધો ઉપકાર કીધેલો, અને જેની મોહબતમાં છુપી રીતે મુબતલા બનેલો તેની ગમે તેવી હાડમારી ભોગવી નિશાની મેળવવાનો તેણે નિશ્ચય કીધો. મોહલ્લે મોહલ્લે અને ગલીએ ગલી ફર્યો બદલે વહેમ પડ્યો તેવાં ઘરોમાં- ડોકલું કરવાને પણ ચુક્યો નહીં; પણ અફસોસ! તેણીનો પ-તોજ નહીં! પોલીસના વડાની તેણે મુલાકાત લીધી, જેણે પુણાનો સ્ટેજ ધસારો કરતાં તે ઉમંગી જવાન ત્યાં ઉતરી પડ્યો; પણ એ દિવસની શોધ પછી નાઉમીદ બની મુંબઈ પાછો આવવા નિકળ્યો. મધરાત પછી મધરાસ મેઘમાં તે ઉંપડી જવા સ્ટેશન પર આવ્યો હતો, તે વેળા એક સેકન્ડ ક્લાસના ડગ્ગામાં એક જતીનો બુર્કો નાખેલી મડમ ઘુસતી જણાઈ. તેણીની ચાલચલણ, રીત ભાત, મિલકુલ ‘મડમ દિતેકટિવ’ને મળતાં હતાં. હિમ્મત રાખી ફિરોઝ તેણી પાસે ગયો ને બોલ્યો:—

“બાનું! હું જુલતો નહીં હોઉં તો તમે પેલાં મુંબઈવાળાં ‘મડમ દિતેકટિવ’ છો નહીં? તમે મને તમારા ઉપકારમાં એટલો ગર્વ કીધો છે કે જન્મ સુધી તેમાં ડુબેલો બાહર નિકળી શકીશ નહીં.”

“માફ કરજો સાહેબ, પણ તમે કાંઈ જુલ કરતા જણાઓ છો—કાંઈ બીજાંજ આસામીને બદલે મને થોડી બેસાડવાની રમુજ

ભુલ કરતા દેખાવ છે. મેં આજ લગી તમને જ્ઞેયલાજ નહીં તો પછી તમારીપર ઉપકાર ને એહસાન તે ક્યાંથી કરું ?”

આ વાતચિત ચાલતી હતી તેવામાં એક દહાડી મુઠ્ઠા વિનાનો ખુમસુરત જવાન તેજ ડખ્યા આગળ આવી મુંઝમાં હસી મઝાહ મેળવતો ઉભો હતો.

“શું તમે મને એટલાં જલદી ભૂલી ગયાં? મુંઝ છોડતી વકતે ઝરા મને મળીને તો જતે યા જે બોલ લખી મોકલવાની તો તકલીફ લીધી હતે? હું આજ દિવસે થયા તમારી શોધમાં કરું છું; આજે ભોગ ચોઘડીએ તમારી મુલાકાત થઇ તો જેમ શકુન્તલાને દુશ્યંત રાજા ભુલી ગયો હતો તેમ તમે ભાગ બળવતાં લાગો છો, તેથી હું અજબ છું!”

“અજબ થવા જેવું કાંઈજ નથી,” પેલો પાસે ઉભેલો જવાન બોલ્યો.

ફિરોઝ તો જાણે પરસ્તાનમાં ભુલે પડ્યો હોય તેમ વારા ફરતી પેલી ‘મડમ’ અને પેલા જવાનને ટિકી જાણે ઘેલો બની ગયો હોય તેમ ઘડીમાં હસ્તો, ઘડીમાં આંખો ચોળીને જોતો ઉભો.

પેલો જવાન ફરી બોલ્યો “આ જાનુ તમને મુદ્દલ ઓળખતાં નથી મીં શીરોઝ, પણ સેવક તમને સારી પેઠે ઓળખે છે.”

અજબખીપર અજબખી! તે જવાનનો સાદ ઓળખીતો લાગ્યો, સ્ટેજ સહાજ ચહેરો પણ ધ્યાનમાં આગ્યો, પણ તે કાણ હશે?

ગાડી ઉપડવાનો વખત થયો; ઘંટ વાગ્યો, અને ગારડે ‘ઓલ રાઇટ’ કહી સીસોંડી વખડી તેજ પળે પેલો જવાન બોલ્યો:-

૧૩૬ “મુંબઇ મળાહ”ના ચોથા સાલની ભેટ :

“ફિરોઝ માદન! બેસી જાઓ; આપણે રસ્તામાં નિરાંતે વાત કરીશું.”

તેઓએ બેઠક લીધી નહીં એટલામાં ટ્રેન ચાલવા માંડી.

“મી૦ ફિરોઝ મારી સુસ્ત ધ્યાનથી જુવો. આ બાનું નહીં પણ જે ‘મડમ દિતેકરીવ’ની શોધમાં તમે નિકળ્યા છો તે સેવક પોતેજ છે” એમ કહી પેલાએ ઉપલાં પ્રકરણોમાં વાંચી તે વાતોની સિસસિલા બંધ નિશાનો આપી કહ્યું કે “આ બાનું મારાં બહેન છે.”

“ઓ! ત્યારે હું મળતા ચહેરાનો ભોગ બન્યો!”

સહેજ હસતાં ફિરોઝ બોલ્યો “તમે ત્યારે હમણા લગી મારી ઠેકડી કરાવી મોજ મેળવતા હતાં કે?”

“તમે નોકરીથી ફારેગ થવા છતાં એક અબજાનો, બૂલતો નહીં હોઉં તો તમે એક ઝરતોક્તી છો, તો પારસી અબજાનો, નાઝુક બદન સોબાવનાર સાડી સાથનો પોષાક સજવાને બદલે આ ફરંગ ગોટલાનો વેશ કાં લીધો? ને મને જોવા છતાં આટલો વખત ઉલ્લુ કાં બનાવ્યો?”

“પણ હવે તમને ને મને લાગેછ વળગેછ શું? મારી જે ફરજ હતી તે મેં અદા કરીધી.”

“ત્યારે વધુ શું કરેલા માંગોછ?”

“તેનું કારણ તમે અટકળી શકતાં નથી?”

“હું કોઈ પીર થોડોજ છું.”

“બસ, હવે તમારા ઢોંગ ધતુરા છોડો, એક ઔરત ઝાત બીજનું મન પારખવામાં ચપલ હોય છે, તો તમારા જેવી બાહોશ બૈરી નહીં સમજે એ માનવા જોગ નથી.” શ્રીરોજે વધાર્યું.

“હું બૈરી ? તમે શું જોતાં આવોય ? ચાલો આપણે સામેની સીટ પર બેસી આ બાનુ સાંભળે નહીં તેમ વધુ ખુલાસાથી વાત કરીશું.”

શ્રીરોજ ખુશ થતો જણાયો.

કેટલીક વાતચીત પછી શ્રીરોજ બોલ્યો:—“હું તારા પ્યારનો પ્યાસો છું, બેલ મારી થશે કે ? હવે હું મારા શેડોનો ભાગ્યો બન્યો છું, તુંને એક રાણી બનાવી રાખીશ. હવે ઢોંગ ધતુરા કરી જશેલા જીગરને વધુ ના જલાવ.”

“તમે મારા ભાઇ જેવા છો, અને મારા ભાઇ તરીકે હમેશા તમને ગણીશ; એવી ઘેલી ગાંડી વાત શું કરો છ ?”

શ્રીરોજ નિરાશ બની ગયો. તે જાંડા વિચારમાં ખામોશ બેઠો.

વધી પેલીએ છેડ કીધી. “તમે ભણેલા ગણેલા ખાન્દાની વેપારી ગ્રહસ્થ એક રખડતી જુદદીન અકિરતના પ્યારમાં !”

“અફસોસ ! ત્યારે તમે ઝરતોરતી હોવાનું કહેલું તે ખોટું જ કે ? ઓ સિતમગર ! બસ મારું જીગર જખમી થઈ ચુક્યું. એક તર્ફ પ્યારની અંગાર અને બીજી બાજુ પ્યારો મઝહબ ! આગમાંથી વનમાં જઈ છું તો તેમાંથી આગ ! બસ, હવે અહીંથી મુંબઈ જઈ તે પહેલાં ચાણાની દીવાનશાળામાં મને મૂકીને જ જાજે !”

શ્રીરોજની હાલતપર હવે પેલાને દયા આવતી જણાઈ. તે બોલ્યો:—

૧૩૮ “મુંબઈ મગ્ગહ”ના ચોથા સાલની લેટ :

“ભાઈ ફિરોઝ! હું અને આ મારાં બહેન અમારાં મરહુમ માતાજીને પેટે એકજ દિવસે અવતરેલાં જોડયાં બાળક છીએ, અને સાચો ઝરતોસ્તી ધર્મ પાળનારાં અસલ બધું લે. હીવાળાં પારસી છીએ, અને તેની ઇલાહી તરીકે અમારાં શરીરોપર પવિત્ર સુદરેહ અને કુસ્તી ભૌણુદ છે. એક વધુ ખુલાસો અને કિસ્સો ખતમ. તું ધારે છે તેમ હું એક ઔરત નહીં પણ તારા જોવોજ મર્દ છું—મારું નામ મીનુ ને મારાં બહેનનું મનીજેહ છે. તારી બલમનસાઈ અને સાદાઈ, તારી ઇમાનદારી અને દાનાઈ જોઈ ત્યારથી મેં વિચાર રાખ્યો હતો—ના, ડેરાવ કીધો હતો કે તું મારી બહેનનો એક લાયક ભરતાર બનશે. મનીજેહને એ બધી વાત જણાવી તેણીની રઝામંદી મેળવી છે. ચાલ હવે તેણી સાથે તુંને મેળવું.”

ટુંકમાં સાડું નક્કી થયું.

હવે ફિરોઝની બોલવાની વારી આવી તે બોલ્યો: “મારાં માતાજીની પરવાનગી અને બહેન ફેનીના મરજીથી તુંને મારો બહેનપી બનેલો જીવાને આનુર છું.”

“ને મ.રીખી એજ આજુ છે” ટુંકમાં મીનુએ કહ્યું.

વાત કરતાં રાત—અને સાથે લાગી લાંબી વાટનો અંત આવ્યો. મુંબઈ પૂગી સૌ સૌને વગે સગે થઈ ગયાં.

x

x

x

x

થોડાક દિવસનાં ગાળા પછી “મુંબઈ મગ્ગહ”માં નિયલાં બે લગનો વંચાયાં (તમ્હે મસ્કો લગાડીને લખોઈ, મુંબઈ મગ્ગહમાં લગન છપાતાંજ નથી—અ. મું. મ.)

“મીનુ હેરમજદયાર ફૌજદાર ઊં. વં. ૨૬ તે ફેની ફરીદુનજી માદન સાથે ઊં. વં. ૨૪. અને ફિરોઝ ફરીદુનજી માદન

બી૦ વ૦ ૨૮ તે મનીજેહ હોરમજદ્યાર ફૈજદાર સાથે બી૦ વ૦ ૨૬.”

ખુલાસાના છેલ્લા એ બોલ.

ખા૦ ખા૦ હોરમજદ્યાર ફૈજદાર કાઠીઆવાડમાં ઇંગ્લેન્ડ સરકાર તરફના ધાડપાડુઓને પકડી સજ્જાએ પહોંચાડવાનાં કામ પર હતા. તેવણુ ધણા બહાદુર, ચાલાક, અને, મીઠનસાર અમલદાર હતા.

તેમનાં સુશીલ ધણીઆની જોડ બાળકોનો જન્મ આપી વર્ષો અગાઉ રાજકોટમાં મરણ પામ્યાં હતાં. ખા૦ ખા૦ હોરમજદ્યારે પોતાનાં બાળકોને ઉંચ કૃષ્ણવણી આપવામાં કશી કચાસ રાખી નહતી. મીનુચ્છેરને છુપી પોલીસનો હુન્તર સંપાદન કરવા તેમણે મોટા લાગવગથી લન્ડનના સ્કોટલેન્ડ યાર્ડમાં તાલીમ લેવા મોકલ્યો હતો, પણ તે પાછો ફરે તે પહેલાં કમનસીબે તેવણુ કોઈ ખુનીનો ભોગ બની મરણ પામ્યાથી મનીજેહ પુણ્યામાં પોતાનાં માસીને ત્યાં જઈ રહી હતી.

મીનુ વિભાવતથી સ્ત્રીનો વેશ ધારણ કરીનેજ મુંબઈ આવી ‘ફિતેકટિવ’ ખાતામાં જોડાયો હતો, પોતે ઔરત નહીં પણ મર્દ-ઇંગ્લેન્ડ નહીં પણ એક ખાન્દાની હોવા વિશેનો ખુલાસો તેણે નૌકરી છોડી છુટા પડતી વખતેજ પોતાના વડા મી૦ પોલીસ્ટનને પણ કહ્યો હતો.

વાંચનાર જ્ઞાન, આ કિસ્સા તારી પસન્દીગી પામશે તો મને પુરનો બદલો મહેલો માનીશ-સાહેબજી !

સમાપ્ત.

“ખુફીઆ ખંજર!”નો વધારો:

બદ્ધઆશ.

સેવકનાં મગ્ગમાં તો ભેગને બદલે ભૂસું ભરેલું ગલ્યું છે, પણ મારો મિત્ર દાક્ટર મંચી મારી મદદે આવ્યો છે. તે જેમ લખાવે છે તેમ- ખિલા કમોકાસ્ત-કાંધ પણ વધવટ વગર-ખોલેખોલ ટપકાવી લઉં છું. ઝરા ધ્યાનથી સાંભળજો:—

“મારૂં નામ દાક્ટર મંચેરશાહ છે. મેં એમ. ડી.ની ડિગ્રી મેળવી છે. હું પૈસાને પૈસો ગણતો નથી હા, ખરાર! વ્હાડ કાપના કામમાં મારી ખરાખરીનો વર્ક જોહાંપર- દોરંગી દુન્યાના સફાપર-શોધ્યો શાસ્ત્રવૈદ્ય કે ફૂસ ખોલનાર જર્ગાહ મળનાર નથી. ગિરાદર માદન, મારા દાક્ટરી પેશાની રૂએ મને તરેહવાર કિસમના અનુભવો મળ્યા છે, તેમાંથી માત્ર નમૂના તરીકે ફક્ત એક કહી સંભળાવીશ. સાંભળ:

બદ્ધઆશનું દાસ્તાન.

હું નામી ગિરામી હકીમે હાઝેક-કુશળ વૈદ્ય—અને નામાંકિત દાક્ટર છું એ વિષે તો હવે કોઈને શકજ નથી. તે તો તમે જાણો છો. મારા ધંધાની રૂએ જેમ નાડ જોઈ દર્દીના દુઃખોની પિછાણ કરી શકું છું—તેમજ મારા બહોળા અનુભવવડે લોકાની મુખમુદ્રા જોઈ-સિફ્ત રહેરાપરની નિશાનો જોઈ તે માણસના ગુણદોષ પણ પિછાણવાની

કમઃજ શક્તિ ધરાઉં છું—મારી એ શક્તિનો અભ્યાસ વધારવા મારો કાઝજ વક્ત મારા ધંધાની સીમાની મારા પેશાની હદની બાહર પણ મને કેટલીક વેળા ગુઝારવો પડે છે, તે મુજબ એક દિવસ હું ફૂલ-દારીના સદર નાઝિમ—પોલીસ કોર્ટના મેજિસ્ટ્રેટ—ની કોર્ટમાં ઠસી બેઠો. તે વેળા એક મોટી ચકચાર વાળો મુકદ્દમો ચાલતો હતો. વાદી અને પ્રતિવાદીઓના ધારાના હિમાયતીઓ બાંહેધ વાધ કે સીંહ હોય તેમ એક બીજા તર્ક ધુરંધરતા હતા. વલી બાર બાહોશ ગૃહસ્થોની એક જુરી પણ જમા થઈ હતી; ને સઉથી નવાઇ જેવું તો એ હતું કે વાદી—પ્રતિવાદી ગવાહ—સાક્ષી. વકીલ, ‘જુરી દરેકે દરેક ઝરતોસ્તીજ! ઝરા ચક્ષ્મો નુછીને ચઢાગ્યો, તેનું તડો બની બેઠો. જે શખ્સને અંધવા તરીકે સાક્ષીના પિંજરામાં બિમો રાખ્યો હતો તે રજેરજ એક શરીફઝાદ ગૃહસ્થ દેખાતો હતો. તે નવજવાન અને ખુશ્મુરત દેખાવતો હતો; તેના મહેરાપર ચાકાકીનાં ચિન્હો ખુલ્લાં દેખાતાં હતાં; તેની ચકચકીત ચક્ષ્મોથી તેની બોલાઈ અને બલાઈ સાફ ઝાહેર હતી; તેની મુખમુદ્રા દ્રઢ વિચાર અને મક્કમ ઠેરાવ દરશાવતી હતી. જેકે ફિક અને ચિંતાથી તેના ગુચ્છાદાર સુંવાળા બાલ કોઇ કોઇ ઠેકાણે સુફેદીપર માઇલ થતા જણાતા હતા, તો પણ મારી ગણતરી મુજબ ભાગ્યે તેણે ત્રીસ બિનાળા જોયા હશે.

મઝકુર જવાનનું નામ અરદેશર એદલ બહેરામ હતું પાંચ હજારના એક ‘ચેક’પર ખોટી સહી કરવાનો તેની પર ગંભીર આરોપ હતો, અને શાક્ષીઓ એવી પડી હતી કે તેનીપર ગુનાહ સાબેત થયાં વગર રહેશેજ નહીં એમ જણાતું આરોપીના બાહોશ વકીલની બહસ સાંભલી ઝરા બિમીદનાં ઝાંખાં કીરણો દેખાવા લાગ્યાં. બાંહેધ મારો ભાઇ કે કોઇ કરાબતદાર—નઝદીકનો તે સગો—હોય તેમ તેની

૧૪૨ “મુંબઈ મન્નહ”ના ચોથા સાલની ભેટ :

તર્ફ ગારં દિલ અતી ખેંચાવા લાગ્યું—તેને નિર્દોષ પુરવાર થયલો જોવાને હું આતુર બન્યો. તે ખુબસુરત જવાન જાણે એક પથ્થરનું પૂતળું હોય તેમ પોતાના વકીલની મનતકી સાંભળતો તેને ટીકતો ઉભો હતો. એક બે વાર જાણે કાંઈ ખોલવા માંગતો હોય તેમ તેના હોઠ હિલતા જણાયા, અને જ્યારે તેના વકીલે પોતાનું ભાષણ ખતમ કરીયું ત્યારે જાણે સંતોષ પામ્યો હોય તેમ સ્ટેજ મુઠ્ઠામાં હસી તેણે એક છુટકારાનો દમ ખેંચ્યો.

ખીજીજ પળે ફરિઆદીનો વકીલ ઉઠી ઊભો. તેણે મુલજિમ (આરોપી) ના વકીલના ભાષણનો એવો તો રદ જવાબ આપ્યો કે આપણે સાધારણ વાનચીતમાં ખોલીએ છીએ તેમ તેના પુર્વે પુર્વ ઉમડી મૂક્યા. મુકદ્દમો બંધવાની વિરૂધ જતો જોઈ કોર્ટમાં દરેક જણનાં દિલને દુઃખ થતું જણાયું. પણ પેલું પથ્થરનું પુતળું બંધવો તો હિલ્પા ચાલ્યા વગર ખામુશ ઉભેલો હતો.

આખીરશ નાઝીમે ‘જુરી’ ને કેસ કહી સંભળાવ્યો. પા કલાકના મસવેરા બાદ દશ વિરૂધ બે મતે મુલજિમને ગુન્હેગાર કરાવવામાં આવ્યો અને નાઝિમે કાયદા પ્રમાણે સાત વર્ષનું સખ્ત મઝદુરી સાથનું બંદીખાનું ફરમાવ્યું. એક ચાવી આપેલાં રમકડાં મિસાલ ખામેશ પહોરેગીરો સાથે જવાન અદી જેલમાં જવા ધીમે પણ મકકમ પગલે કોર્ટમાંથી બાહર નિકળ્યો.

ન્યાંથી ખાસ તૈયાર રાખેલી બંધ ગાડીમાં પહોરા સાથે બેસાડી તેને કયદખાના તર્ફ મોકલી આપ્યો.

અત્રે સ્ટેજ ખુલાસાની ઝુરત છે: જવાન અરદેશર એદલબહેરામ મધ્યમ સ્થિતીનો એક ભલો અને ખાન્દાની ગખડ હતો. તે એક

સારા સરકારી ઓહદા ઉપર હતો અને ચક્કતા ભવિષ્ય માટેની તે ઊંમીદવારી ધરાવતો હતો—લેકીન અફસોસ! તેની ઊંમીદ આશાઓની કિસ્તી ભર દરીએ ડુબી ગઇ હતી, તે સાથે તેના મનથી તમામ દુન્યા ડુબી ગઇ હતી. પાક ખુદાની મહેરથી કદાચ તેની ઝીંદગીની દોરી લાંબી હશે તો તે આ ઝંઘડા જ્વેહાનમાં પોતાને પણ ઝંઘડીએ પૂંજેવો નય એ બનવા ભેગ હતું—લેકીન બેઆખર જીવતર શા બપતું? બેઘઝઝતીથી જીવ્યા કરતાં બાઆખર મરવું સદ્દજાર મરતબા બહેતર છે.

લેકીન હું મારી વાતથી વેગજો ફાટું છું. અહા! હું મારાં મનમાં બડબડયો કે દાકતરી ધંધાને બદલે કાયદાનો અબ્યાસ મેં કાં નહીં કર્યો! જો તેમ હતે તો આજે આ જવાનને જિંદાનમાં—કયદખાનામાં—જતો બચાવી, તેની ધુળમાં મળતી ઝિંદગીને આખરના જેવર સાથ ચળકતી અને ઝમકતી રાખવાને મારેથી બનતું કરતે! પણ અફસોસ! ધોળાયલાં દુધપરનો એ વિલાપ શા બપતો!

રસ્તે ફળીએ, વાટે ઘાટે, ચોટે ચકલે, ઘર કે બાહર જ્યાં જીવે ત્યાં ઉપલીજ વાતની ચકચાર ને તકરાર. ઝરા સહાંજને છેડે બે ધડી વિલામો લેવા કલ્મમાં ગયો તો ત્યાંથી ત્રણ ત્રણ ચાર ચારનાં બનેલાં ગુછડાંમાં એની એજ વાત.

“ખરેખર ઘણુંજ અજબ!” એક ગૃહસ્થને મેં કલ્મમાં બોલતા સાંભળ્યા. “એ તો જગજાહેર વાત છે કે લવજી લાહેર કે જોણે ફરીઆદીનો મુકદ્દમે આવી બાહોશીથી ચલાવ્યો તે અને બાપડો બંધવો બન્ને એકજ હોકરીની મુલખતમાં ગિરેફતાર છે.”

“શું બોલોછ?” હું વચ્ચે પૂરાયો. “અજબતા એ જવાન્યા વિષે હું કાંઈ બણતો નથી.”

“આજનો મોઆમેલો બન્યો” પેલા ગ્રહસ્થ જોમનું નામ તહેમુરસ હતું તેવજે આગળ ચક્ષાચ્યું.

“આજનો મોઆમેલો બન્યો ત્યાં લગી એ જવાન અરદેશર ઉપર મારો એવો ને એટલો ભરસો હતો કે દુન્યાનો ખઝાનોખી તેના વિશ્વાસપર મુકવતે હું આનાકાની કરું નહીં પણ આજેજ કોર્ટમાં પડેલી ગવાહીઓથી હું તો દંગજ બની ગયો છું. જો કે કાયદાની નઝરમાં તે પૂરેપૂરો ખતાવાર સાબેત થયો છે લેકીન હજી બી મને સમજ નથી પડતી કે એ શું બની ગયું ! એ ભલો ખાનદાની જવાન ને આવું નીચ કામ ! હરગેઝ-હરગેઝ બતેજ નહીં પણ સદ અફસોસ ! કાયદાની અદાલતમાં તે સાબેત થઈ ચુકું છે; એટલે જોતવાની જગ્યા બાકી રહી નથી.”

“જો કે હું બી કોર્ટમાં હાજીર હતો. લેકીન પૂરી કવશીય નથી નાવાકેફ છું. મહેરબાની કરી ઝરા દુકમાં સમજવશો ?” મેં વિનંતી કીધી.

“સાંભજો ત્યારે !” તહેમુરસે કહ્યું. “પેલા લવજી લાહેર એક ઝરદાર ધારા શાસ્ત્રી છે. ચોપાટી ઉપર એક આલીશાન મકાનમાં તે પોતાની વિધવા વડી બહેન સાથે રહે છે. તેમની સાથે નરગેસ નામની એક જવાન કુંવારીકા રહે છે. નરગેસ માઆપ વિનાની પણ લાખોની દઉલનની એક વારેસ છે લેકીન તે ઉંમરમાં આવી પોતાના વિરસાનો કમઝો લે ત્યાં લગી લવજી તેનો ત્રસ્ટી અને વાલી નિમાયશો છે. નરગેસ કરતાં તેણીની અખુટ દઉલતમાં લવજીનો ડોળો ભરાયશો હોવાથી તેણીને પોતાની પરણેતર બનાવી તેના માલ ખઝા નાનો માલિક બની ખેસવાની એની ખુરી નિયત છે. પણ નરગેસનો વિચાર કાંઈ જુદોજ છે. કેટલાક વક્તની વાત પર અદી એદલ—

બહેરામ સાથે કોઈ મેળાવડામાં મુલાકાત થઈ હતી તે દીનથી તેણીનું નાથરે દિલ તેની મુલગ્ગતની જગ્યામાં મુખનેલા બન્યું હતું, અને અહીં પૈસે ટક-ગરીબ છતાં તેના સદગુણોને લીધે તે તેણીને વધારે બહાલો હતો, અને આજની ઘડી લગી છે. અહીં નરગેસને મળતો ભેટતો પણ તેની આડે લવજી કદી આવતો નહીં અને બહેરામાં તે શરીફ બદ્ધઆશ તેમની શાદી આપાદી થયલી જોવાને રાજી હોય એવું ડોલ ઘાલતો હતો. પણ આતેનમાં તો અહીંનું કાટકું કહાડવાની તક શોધ્યા કરતો હતો, એક દિવસની વાત છે કે બંજરે અહીં નરગેસને ભેટવા આવ્યો હતો ત્યારે પોલીસે આવી તેને ગિરેફતાર કીધો. જાલસાજી-ખોટી સહી-ફરી પાંચ હજારનો ‘ચેક’ વટાવી આવનાના ઇજ્જામપર, તેની વહાલી નિજાબર નરગેસની નરગેસ મિસ્ત્રાલ ચસ્મો સામે, તે સિતમઝહ જવાનના હાથમાં હથકડી પડી. મુકદ્દમો ચાલ્યો અને ઇજ્જામ સામેન થવે સજા પામ્યો. હવે તમે જાણના હશે કે લવજીને ઘણો લાગવગ છે, અને બહેરાનો ધંધો ચાલતો હોવાથી નીસીંદા, મુત્સદીઓ, અને કારકુનોની એક ફોર્મોજ તેને ત્યાં કામ કરે છે. તે બધાનો ઉપરી નામે ફરામજી ફનીયાં છે, જે ગોયા શેઠના નાંકનો બાલ છે. કહે છે કે બીચારો અહીં કોઈ દોસ્ત તરફથી જમાનત પડ્યો—તે દોસ્ત ગુમ થઈ ગયો—અને ગોમાજી મારવાડીએ જમાનતદારને પકડ્યો. પાસે પુરતું નાણું ન હોવાથી પોતાની ઇજ્જતને ખાતીર બહેરાથી કઢાવી બરવાનો વિચાર કીધો. કુદરતી રીતે તેણે લવજીની મદદ માંગી.—લવજીના કારભારી ફરામજીએ પાંચ હજારનો ‘ચેક’ આપ્યો. પણ એ બધાની સામેતીની ગયરહાજરીમાં આપડો અહીં નાહકક માર્યો ગયો છે—હું ફરીથી કહું છું કે તે એક ભલો અને પ્રમાણિક પુરુષ છે—પણ ફર ફિસ્મન તે નેક મદ્દપર રહ્યું છે.”

૧૪૬ “મુંબઈ મળાહ”ના ચોથા સાલની ભેટ :

“અગ્નિચત્રજ હયરતઅંગીઝ વાત છે.” મેં કહ્યું “જોકે કોર્ટમાં જે કાંઈ મેં જોયું અને સાંભળ્યું છે તેના લીલાઝમી અંધવો બરાબર તકસીરવાર ઠરે છે. પણ એ ધણીએ એવું ગુનાહ બધું કામ કર્યું હોય એમ માનવાને મારું તો અંતઃકરણ હજીબી કુમુલ કરતું નથી.”

“ત્યારે જે બનાવ બન્યો છે તેનો શું ખુલાસો?” એક જણે મને સવાલ કર્યો.

“ખુલાસો આપવાને અશકત છું એજ તો મારી મુંઝવણ બલી છે ! મારી ખાતરી છે કે અદી એદજબહેરામ બેગુનાહ બેકુસુર નિર્દોષ છે. અને સાબેતી કાંઈજ નથી પણ તેની મુખમુદ્રાપરથી હું મારા મદિમને ઝોરે સાફ જાઝ શક્યો છું કે નજીવામાં નજીવું પણ ખુરું કામ કરે તેમાંનું એ આસામી નથી અને નથીજ.”

મારા ઉપલા શખ્દોથી તહેમુરસ અજગ થઈ મારું કોહું ટિકતો મોહકું વકાશીને ઝમો. આખીર તે બોલ્યો. “દાકતર મંચી, તમારો ગમે એવો અનુભવ છતાં તમારે જાણવું જોઈએ કે બાહેરનો દેખાવ અકસર ઠગારો હોય છે. એમાં તો શક નથી કે અદીને પૈસાની અગત્ય હતી. વલી પેલા ફરામજીને શું ગર્જ કે એક નિર્દોષ ગૃહસ્થ ઉપર જુહું આળ મૂકે ? વલી બધું ભર કોર્ટમાં સાબેત થયું અને અપક્ષપાત ‘જુરી’ એ તેને દોષિત ઠરાવ્યો. જોકે એ જ તા. શખ્સ તર્ફ મારી દરેક દિલસોઝી છે, લેકીન તેની વિરધ જે પુરાવા મળ્યા છે તે પછી તમેજ કહો કે કોણ તેની તર્ફદારી કરે ?”

“વારું પેલી કાંઈ નરગેસ વિષે તમે બોલ્યા, તેણી વિષે તમે વધુ કાંઈ કહેશો ?” મેં પૂછ્યું.

“ખુદીઆ ખંજર !”નો વધારો: “બદમ્આશ.” ૧૪૭

“ઉપલા બનાવ પછી તેણીએ વાજખી રીતે અદી સાથનું કારજ તોડ્યું છે-લોક કહે છે કે તે હૃદયભંગ-દિલ શિક્કિતના-બની ગઈ છે કારણ કે અદીના દર્યાએ ધક્કામાં તેણી જનો જીગરથી ડુબેલી હતી. સાંભળ્યા પ્રમાણે લવજની વ્રધ બેઠેન તેને મુંઝવથી બાહર હવા ખાવા લઈ ગઈ છે. કારણ કે તેણીની હાસન ઘણી ચિંતાતુર થઈ પડી છે.”

બીજી ત્રીજી વાત પછી ઝરા જાંટો પાણી ક્ષમ-બિત્તીઅડના બે‘ગેમ’ રમી અમો છુટા પડ્યા.

*

*

*

ત્રીપલા બનાવને એક વર્ષ થવા પછી એક દીને રસ્તે ચાલતાં એકાએક તહેમુરસ્પ મળ્યો. સાહેબ સલામ કરી ખચર આશીયત પૂછ્યા બાદ તે બોલ્યો કે “આપણે છેલ્લા મળ્યા ત્યારે પેલા કમ-નસીબ અદી અને નરગેસ વિશે વાત થઈ હતી તે તમને યાદ હશે. સાંભળવા પ્રમાણે હવે નરગેસ લવજ સાથે અદરાઈ છે અને એકાદ મહીનામાં બડી ધુમધામથી શાદી રચનાર છે.”

“ગરીબ બિચારો અદી !” હું બોલ્યો. અને અમો પાછા છુટા પડ્યા.

બીજા એક અઠવાડીઆ પછી મારા દવાખાના આગળ એક ફાંકડી જોડીની ગાડી આવી ઉભી ને તેમાંથી બે બાનુઓ બાહર નિકળ્યા. તેઓ બન્ને સિધી મારી તરફ આવી. એક ઉમરે પુગેલી મકકમ દેખાવની વિધવા હતી; અને બીજી દુઃખથી તવાઈને તાવદાન બનતી પણ અઢાર ઓગણીસ વરસની જવાન છોકરી હતી. કુદરતી

રીતે તે ઘણી ખુશસુરત હતી લેકીન દુઃખથી તેણી કંટાળેલી દિસતી હતી. તેણી તર્ફ ગૌરથી થોડીક પણ જોતાંજ મેં માઈ મત ખાંધ્યું કે તે છોકરીને જીરમનું નહીં પણ જીમરનું દદ હવું-શરીરની નહીં પણ દિલની ખીમારી તેણીને લાગુ પેડેલી હતી. આ બન્ને બાનુઓ અજાણી હતી. એક જણીઓ કુરસીમાં ગોઠવાયા પછી વડીલ ઔરતે જખાન ખોલી કે “માઈ નામ કુંવરબાઈ લાહેર છે, અને લવજીબાઈ લાહેરની વિધવા બહેન છું. તમારું નામ સાંભલીને મીસ નરગેસ નાણાંવડીને તમારી સારવાર હેઠળ મુકવા લાવી છું.”

“લવજી લાહેર! નરગેસ નાણાંવડી!” મેં વિચાર્યું.”

“ત્યારે એ તો પેલીજ અદીને અદરાયલી છોકરી, જે હવે લવજીને પરણવા નિકળી છે! કદાચ તીરે મુહબ્બતથી જખ્મી થવાથી તેણીની આવી હાલત થઈ હોય એ બિલકુલ બનવા જોગ છે. પછી મોટાંબાઈ તર્ફ ફરી મેં પૂછ્યું:—

“આ નાનાં બાનુની શું શિકાયત છે-દુઃખનાં કેવા આસાર છે?”

“જીવોની જી, આખો બકરો હજમ કરે તેવી જવાન છોકરી-નથી ખાતી-પીતી કે નથી કરારથી ઉંઘાતી; બરેકે બરે કહું તો એ નાદાન છોકરી દરેક ચીજ એવી કરે છે કે ગમે એવી તંદુરસ્ત છોકરીની દેહ લથડી પડે. તેથીજ તમારી સલાહ લેવા અને એનો ધલાજ કરાવવા લાવી છું.”

“વાર, જવાન બાનું, તમને પોતાને શું કહેવું છે?” મેં તે છોકરીને પૂછ્યું.

“હું જન્દેગીથી બેઝાર છું” તે ખોલી. “હું બિમાર છું” નથી દિલગીર નહીં બરેકે ખુશ છું-મારી બિમારીની દવા કરાવવા-કોઈ પણ ઈલાજ આજમાવવા હું મુદદત આહતી નથી.”

“જોયું કેની બા.” કુંવરબાઈએ વચ્ચે પુરાણ કહ્યું “ખીચારીનું મળખજ નખલું પડી ગીઉચ. મરેરે: ગીએ વરસે તો એ કેવી આસુ-દીને ધાડ નહીં ખા:ય તેવી ઊતી-કચ્છી રમતી ને હરનની મિસાલ કુદતી ફરતી સુખી સુખીઆરી તો એવીઊતી કે સું કેડાં! મરે, મારા કારા જઘને ધોરા બાલ થયા તે મેંખી દુન્યા જંચલી છે તે મકુંજે એક વખત એક નજવાં કારનસર એનું દિલ તૂટેલું હું જાનુંછ. એને થેકાને કોઈ ખીજી એતે તો તે દુ:ખ મહીના પંદર દહારામાં વિસરી ખુશાલ જનંદેગીનાં સુખો ભોગવતે. જભરં હવે થોરા દહારામાં મારા નામાકિત ભઠ સાથે પણવાની છે, પછી અખાં સુખજ સુખ.”

“ખરં છે બાઈ” મેં કહ્યું “પણ જીવતું સુખ તો જોહાનનું સુખ. દર્દીને દુન્યા ચકારી હોય છે.” પછી નરગેસને મેં પૂછ્યું કે- “તમારાં દર્દની જે કાંઈ હકીકત હોય તે ખુલાસાથી જણાવશો?”

“મારી ઝંઘ જતી રહી છે, ભુખ શાનું નામ છે તે હું જાણતી નથી-હું ઘણી દુ:ખી છું-મને કોઈ ચીજ ગમતી નથી—ફક્ત મોત અને મોતની તત્તખગાર છું.” તે બોલી

“ઓ વહીરે! સકાર અરે તારા! અચારા કેવા ભક્ષા મનીખ છે. તે તુને પતાવી સમજવીને પૂછેછ તેના એવા થેક્ષા ગાંડા જવાખ આપેછ કે!” કુંવરબાઈ ખબર્યાં.

“કાંઈ નહીં બાઈ- દુ:ખથી કંટાલેલા દર્દીની એવીજ હાલત હોય છે; ઝરા મને ધીરજથી થોડુંક વધારે પૂછવા દેવો.” મેં સુચ-વ્યુ” “જહેન તમે મારા સવાલોના જવાબ આપશો ની?”

“એશક.” નરગીસે જવાબ દીધો. “હું જાણું છું કે મારે ખુલાસાથી બધી વાત કહેવી જોઈએ. પણ હું એકાંતમાં બધું કહેવા માંડું છું.”

૧૫૦ “મુંબઈ મળ્લહ”ના ચોથા સાલની લેટ :

“બાનુ, આ જવાન બાઈ પોતાનાં દુઃખનો ખુલાસો કરે તેટલી વાર આપ પાસેના ઝોરડામાં નહીં ગિરાજો?” મોટાબાઈ કુંવરબાઈને મેં કહ્યું.

“જેમ તમારી મરજી બાવા, એ છોકરી પોતાની નાદાની ભરી હટ છોડી ઠેકાને આવે તો બાપા લેઉં—એ છોકરી ડાહી થઈ પનનીને સુખી થાય તો હું ને મારા પાક ખંડાયજી તેમાં ખુસી.” કુંવરબાઈ ખરી લાગણીથી બોલતાં જણાયાં.

મેં મારા વિશ્વાસુ નકીર હાશીમને બોલાવી કહ્યું કે મોટાં-બાઈને પાસેનાં દીવાનખાનામાં બેસાડે; અને જોવા હું મીસ નરગેસ નાણાંવટી સાથે એકલો પડ્યો કે તેણીના ફિક્કા પડેલા ગાલોપર ગુલામી સુરખી આવતી જણાઈ. તે બોલી:—

“એવણ મને એકલી છોડી ગયાં તેથી હું ઘણી ખુશ થઈ છું. હવે દાકતર મંચેરશાહ, હું માઈ દુઃખ—મારી કહાણી—કારત વિસ્તારીને ખુલાસાથી તમારી આગલ બોલીશ. તમારી આગળ આવવા મેંજ કુંવરબાઈને ઉસ્કેર્યા હતાં. માઈ દુઃખ દરદ સાજું કરવાનું છે પણ તે શારીરિક નથી.”

“એટલે?” મેં અજ્ઞયણી પતાવી.

“તમે મીં તેહમુરુપને ઓળખો છોતી?”

“હા, તેવણ એક સદ ગ્રહસ્થ અને મારા ખાસ મિત્રોમાંના એક છે.”

“કીક ત્યારે, તે ભલા ગ્રહસ્થ આગસે અઠવાડીએ અમારે ત્યાં આવ્યા હતા. મારી દુખીઆરી હાલતથી તેમને ઘણું લાગી આવ્યું

તેથી એકાંત તક મળતાંજ તેવણે તમારી દવા કરવાને સૂચવવા ; ઉપરાંત એક બીજી એવી વાત કહી કે તે ઘડીથી હમણાં લગી તે મારાં મનમાંથી ખિસી નથી.”

“ઝરા મહેરયાની કરી વધારે ખુલાસાથી બોલશો?” મેં દર-ખાસ્ત કીધી.

“તમે તેવણુ આગલ એમ બોલેલા—હા, એમ બોલેલા—કે-કે-અરદેશર—મીં અરદેશર એકલ બહેરામને તમે ખિલકુલ બેચુનાલ-નિર્દોષ માનતા હતા.”

“અને હજી પણ હું તે મારાં મતને ચિવ્વટપણે વક્તગી રહેલો છું.” હું વચ્ચે બોલી ઉઠ્યો.

“તમારી ભલી લાગણી માટે પાક પરવરદિગાર તમારું હઝારો હઝાર સાલ બહુ કરે! સાહેબ, તે નિર્દોષ છે એમ માનનારાંઓ આ દોરંગી દુન્યામાં સિફ સિફ બેજણુ—તમે અને હું—સિવાય બીજી કોઈ ઇન્સાન હસ્તી ધરાવતું નથી.” એટલું બોલતાં નરગેસનાં નયનોમાં નીર ધાધ આવી. તેની આંખોમાં આંસુ ભરાઈ આવ્યાં.

“ઓ ભલા દાક્ટર સાહેબ! તમારી મુલાકાતની હું કેવી ખાસ્તગાર—તલ્લમગાર—આતુર બની હોઈશ તે તેમ હવે વિચારી શકશો. ખરું છે કે હું બીમાર છું, પણ મારી ખરી ખિમારી તનની નહીં પણ મનની છે જેનાં પરિણામેજ મારો આવો અવતાર થયો છે. નથી મને ઉંઘ કે નથી મને ભૂક—અને તે ક્યાંથી અને કેમ હોય? તમેજ વિચારો કે જે ઘણીને હું અંતકરણથી ધિક્કારું છું—તેની સાથ પરણવાનું સાચારીએ કમુશ્યું છે. જે કે મારું ખુલ્લપણે દિલ તો બીજાંજ ગુલપર શયદા છે, અને તેને હું ખરા જાનો જીગરથી ચાહું છું અને

૧૫૨ "મુંબઈ મળાહ"ના ચોથા સાલની ભેટ :

અંતની ઘડી સુધી ચાહતી રહીશ."

"અને તે તમારો દિલદાર ગિયારો બંદીખાનુ ભોગવે છે ની!"

"અફસોસ ? તેમ છે ખરું, અમે એક બીજાને પવિત્ર અને ખાસેસ પ્યારથી ચાહતાં હતાં-ગોયા લવલી-મજનુનું જોડું હતું લેકીન ફરતું આસમાન અમારું સુખ-નિર્દોષ મુહબતનું સુખ-જોધ શક્યું નહીં અને પોતાની ઝાલિમ ગરદીશમાં અમારા મુહબતવંતા નાઝુક જીગરોને કચડીને પીસી નાખ્યાં-કદાચ મીઠા તહેમુરરપે તમને એ વાત કહી હશેજ. અફસોસ, યુરાફલીયુગના કાળચક્રમાં અમે ફરસી પડ્યાં, કારણકે પુન્ય કરવા જતા પાપ નડ્યું. તે એમ કે પોતાના એક દોસ્તની આખર બચાવવા તેનું કર્મ અદા કરવા અદીએ માથે લીધું. તે દોસ્ત-દગાબાઝ દોસ્ત-ફરાર થઈ ગયો અને અદી ફરસી પડ્યો. મારી નજર સામે તેણે મારા કહેવાતા વાલી પેલા શરીફ બદમ્બાશ લવજી પાસે પૈસા ઉઠીના માંગ્યા પણ તે ઘાતકી દિલના શખ્સે ખુલ્લી ના પાડી. પણ બીજેજ દીને, એ પાક ખુદા, જાણે અમે-કિપર આસમાન તુટી પડ્યું! યાને પેલા ખોટી સહી કાઢેલી એક ખામતની ધરપકડ ચાલી અને ત્યાર પછી શું બન્યું તે તમે જાણો છો; પણ હાકતર સાહેબ માનશો? ગમે એવી બદનીતીની કાળી ટીક્કી અદીને કપાળે ચોંટવા છતાં હું તેને હજી તેને અખંડ વહાલથી ચાહું છું. તેના પ્યારની અંગાર હજી મારાં જીગરમાંથી ખુજાઈ નથી-તેજ શમેરોઝ આળીને મારાં જીગરો જનનને ખાક કરે છે."

"જે તમે કહો છો તેમ એકબીજાનાં પ્યારમાં હુમેલા છો-તો પછી પેલા લવજીને ના કહેવામાં બીક શી છે?" મેં પૂછ્યું.

"તમારું કહેવું દુરોત અને વાગળી છે. લેકીન હું એક

અચલા જાતી; વળી તેના હાથ તમે દયાયલી, ને તેપર રાત દિવસ મારી પાસે કમુલાત લીધી—મને કુવર્યાવવામાં કાળ્યો નહીં તો ઝોર ઝખરીની ધમકી આપી. અંતે લાયારીએ મારાં અંતઃકરણના આવાજ વિરૂધ્ધ તેની માંગણી મનઝુર રાખવાની દુઃખદાયક ફર્જ પડી. કુવર્યાખ બિચારાં બજાં ને ભોળાં છે ને પોતાના ભાઈને પીર પયગંમ્યર જેવો પવિત્ર માને છે, અને મને બીજી પતંગીઆં જેવી છોકરી સમાન માની લઈ પેલા શરીફ બદમ્બાશ સાથનાં જોડાણથી હું સુખી થઈ જઈશ એવાજ ધકારામાં છે. કારણ કે અહીંને તેવણ એક પૂરો બદમ્બાશ સમજીને ધિક્કારે છે. હું કુવર્યાખને માનની નજરથી નિહાળું છું, પણ તેમના મુઠી ભાઈને તો એ જીયાંકાર અઝદેદા સમજી તેનેથી દુરની દુરજ નાસું છું. મારી તો પૂરેપૂરી ખાતર જમે છે કે એ શરીફ બદમ્બાશ અને તેના તુકડગદ્દ કારભારી ફરામજીએ સાથે કાવતરું રચીને નાહકક અસીલઝાદા અહીંપર તયાહી લાવી નાખી છે. મારા લંબાણ કિસ્સાથી તમારો દિમતી વકત બરઆદ ન કરતાં કહીશ કે ભાઈ તહેમુરપને મોઢે જેવું બળયું કે તમે અહીંને નિર્દોષ માનો છો તે પળથી મેં તમારીપર મારી આશાની પોળ બાંધી અને કુવર્યાખને જોધું એ-તું સમજતવી આજે હું તમારી આગળ હાજર થઈ છું. મોલો ત્યારે મને મદદ કરશો? એક યતીમ લડકા—મામાપ વિનાની છોકરીને સારું કાંઈ કરી શકશો?”

“જવાબ આતુ : તમારાં દર્દમંદ દારનામથી મારાં દિલપર જે અસર થઈ છે તેનું હું બચાવ કરી શકતો નથી—મારેથી બનતું ફરીશ—પણ હાલ તુરત તો તમને એટલીજ સલાહ આપું છું કે તમારે પેલાં શરીફ બદમ્બાશ લવજ સાથે લગનના ગાંડથી જોડાવું નહીં.”

“મારા મહેરબાન દાકતર સાહેબ, જ્યાં લગી હું તમારાં છાપરાંના સાથ તજે એટી છું ત્યાં લગી તો જેટલી આસાનીથી આપ ફરમાવો છો તેટલી આસાનીથી તમારો હુકમ બજા લાવવાને હું વચન આપીશ—પણ અફસોસ ! એક વાર ફરી પેલા પત્નીદની સિયાહ ગારનાં પગ મુક્યો કે મારી વત્તીજ પત્તડી જશે. લાઇલાજ હું એકલી અનુલી નિરાધાર નાર શું ફરી શપ્તીશ ! જે થાય તે જલતાં જીગર માથ આ મારી દુઃખી ચશ્મોએ જોયા કરવા વીના ચારોજ નહીં અફસોસ ! મારું મોત ક્યાં છુપાઇ રહ્યું છે ! અરે ! ચારો નાચાર લગનની પવિત્ર ક્રિયામાંથી પણ ઝખ્મી જીગર સાથ પસાર થવાની ફર્જ પડશે ! દાકતર મંચેરશાહ, તમે કાંઈ છુટકારાનો ઈલાજ નહીં બતાવો ?”

“તમારાં ભક્ષાંને ખાતર મારે કહેવું જોઈએ કે તમોએ તમારા જીવસાઓપર મક્કમ કામુ રાખવાની સર્વથી પહેલી ઝુરરન છે, નહીં તો કાલનો દુકાળ તમે આજેજ પાડશો. વાર પણ તમે મારી પાસે શું કરાવવા માંગો છો ?”

“હું કાંઈ પકકા હરાવ કરીનેજ તમારી પાસે આવી છું. હું જાણું છું કે ઝરા ઉઠાછતું પગતું છે, લેકીન તમે જે માથે લ્યો તો તે મુશ્કેલ કામ ઘણું આસાન થશે.”

“ઝરા ખુલાસાથી બોલશો બાનુ ?”

“હું તમારી પાસે આજેઝી સાથ એટલુંજ માંગુ છું—એક દાકતર તરીકે બદલે એક ઇન્સાન તરીકે—એટલુંજ માંગું છું કે મારા અદીને—તેના અંદાખાનામાં યરોડાની જેલમાં મારે ખાતીર જઈને મળેા. મારું બોલવું બધું સાંભળ્યા અગાઉ ઝટ દઇને ‘ના’

ના કહેતા. મેં બંદીખાનાં અને બંધવાઓને લગતા કાયદા કાનુનોનાં મલી શકતાં બધાં પુસ્તકો જોયાં છે, તેપરથી કહું છું કે તે દુઃખીઓને અઠવાડીયામાં એક વાર પોતાના સગાં અને દોસ્ત આશનાઓ સાથે મિત્રવા દેવામાં આવે છે માટે તમે તેને જાણો—મળો—બેઠાના હાથે આશકને કહો કે તમામ દુઃખીઓને તેને ગુનહેગાર સમજે તો પણ હું તો તેને નિર્દોષ જ ગણું છું. અને હજી પણ આગળ જેવાજ ખાસેશ પ્યારથી તેની પર મરી મીડું છું. ફરતા આસમાનના ઝોરો ઝુલ્મથી કંગાળ લવજની સાથે દુન્યાને દેખાડવા શાદીના માંડવી બંધાઈશ તોખી હું તેની સાથે એક ઘડીખી સુખી રહેનાર નથી—રાતદીન ગસ અદી અને અદીનોજ વિચાર મારા મનમાં રમશે."

"ધીરે, બાપ ધીરે ! તમરી દરખાસ્ત ઘણી અછબ છે. સર્વથી પહેલાં તો મારા ધંધાની રૂએ એ કામ હું બજાવી શકું નહીં. લેકીન ફક્ત કરો કે તમારે ખાતિર તે સરપર ઉઠાંઠીખી, પણ તમારો પયગામ તમારા આશકને કેવી રીતે પહોંચાડી શકું ? અગર એ કે અઠવાડીયામાં એક દીવસ પોતાનાં લાગતા વળગતાંઓને ભેટવાની ક્યદીઓને છુટ છે ખરી, લેકીન તે બધું પહેરેગીરની રૂએ થવું જોઈએ. વળી તે બિચારો પોતાનાજ દુઃખમાં પડેલો છે, તેને તમારાં થનારા લગનની વાત કહી દુઃખપર ડાગ આપવા જેવું કરવાનું તમે કેમ પસંદ કરો છો ?"

"તમારું કહેવું અકકલ પસંદ છે; લેકીન ક્યદખાનાઓમાં અખખારો—ન્યુસપેપરો તો જાય છેજ, તેમાં એ ખજર વાંચીને જેટલો હેખતાઈ જશે તેટલો તમે સમજાવીને કહેશો તેથી બેચયન બનશે નહીં. વળી ન્યુસપેપરમાં ફક્ત લગન છપાશે ત્યારે હજી ખી

૧૫૬ “મુંબઈ મજાદ” ના ચોથા સાતની ભેટ :

હું તેને ચાહું છું અને જીન્દગીના છેડા સુધી ચાહતી રહીશ એવી મારી તર્કથી ખાતરી તો મિર્ઝા તમેજ આપી શકો; માટે મહેરબાની કરી એટલો મારો સંદેશો પહોંચાડશો. નહીં તો હું થેલી બની જઈશ.”

“હું તમને ચોક્કસ વચન તો આપી શકતો નથી. પણ મારેથી બનતું ઝરૂર કરીશ. યરોડાની જોલના વડા એક ભક્ષા જરતોખી છે, અને મારા દોસ્ત છે. હું એક બે દિવસમાં પુણે જનાર છું તે તકનો લાભ લઈ તેમને મળવા જઈશ અને લાગ જોઈ અહીં એક જ બહેર-મને તમારો પયગામ પહોંચાડીશ.”

“પાક ખુદા તમારો નિઝેહ પાન થાય! તમે એક દાકતર, એક હકીમ છો; તમારો પેશો દર્દીઓને સાગ્ન કરી સુખ આપવાનો છે. તો મારાં દર્દી છગરની દવા-ચાને-ઉપર કહ્યું તેમ મારો પયગામ મારા પ્યારાને પહોંચાડી તેનો પ્રાણ બચાવવાનું પૂન્ય પ્રાપ્ત કરશો.”

“જોલના સદર દારોગા ખાન સાહેબ સોહરાયજીને તો હું ઝરૂર મલીશ-અને બનતી કોશીશ કરીશ એમ સધ્યારો રાખજો; લેકાન મારી તર્કથી એ વિષે એકબી બોલ લખાઈ આવશે જોવાની આશા રાખતાં ના. મારીપર ભરસો રાખી સજ્જ એખત્યાર કરજો.”

તેણીએ આંસુ વાળતાં મારો ઘટતો આભાર માન્યો અને મેં પણ તે દુઃખી છેડકીનું કામ કરવાનો મન સાથે મઝખુન ગાંઠ વાળ્યો.

પહેલી જોગવાઈએ હું મારાં કામસર પુણે ઉપડી ગયો, અને આગળથીજ મેં ખાનસાહેબ સોહરાયજીને લખેલું હોવાથી-તેમણે મારે સારૂ પોતાની ખાસ મોટરકાર મોકલી હતી તેમાં સ્વાર થઈ યગેડા જઈ પુગતાં મારી ઘણીજ સારી મહેમાનદારી કરવામાં આવી.

સ્થવારનાં નાસ્તો કર્યા બાદ તેવણે પોતે થઇ દરખાસ્ત કીધી કે “આશો, નમને આખી જોડ ફેરવીને બધું દેખાડું.” સખ્ત મઝદુરીની સજા પામેલા કમનસીબો કેવી રીતે પથ્થર ફાડતા અને ટોપલા બાંધ કતાં હતાં કે બીજું તેવુંજ સખ્ત ખોદકામ કરતા હતા, વગયરા બાબતોની સમજણ આપતા તેવણે મને લખીને નિકળ્યા. તેવણે સાથે ફરતાં ફરતાં લાગ જોઇને મેં મારી દરખાસ્ત પેશ કરવા ધારી પણ કોઇ લાગ ફાળ્યો નહીં, તોખી નિરાશ નહીં થતાં બપોરે જમતી વકતે તક મળતાંજ મેં મારી ચાત છેડવાનો ઠેરાવ કીધો અને તુર્તજ તેવો મોકકો મળ્યો.

“કેમ શેડ્યા—કમનસીબ કયદીઓના આ દિલ્લાની સયરથી તમે સંતોષ પામ્યા કે?” ખાનસાહેબે ઝરા રમુજમાંજ સવાલ કીધો.

“સંતોષ પૂછો છો ગિરાદર?” મેં કહ્યું. “મેં મારી નજરે જે કાંઈ જોયું બાધુ છે—તેથી ખુશાલી સાથે દાંગ થઇ ગયો છું.”

“તમારી મહેરબાની છે. પણ વાર, વરસો સુધી મેં તમારા કાલાવાલા કયા ત્યારે નહીં ને એકાએક હમણાં શું અત્રે આવવાનું તમને સૂઝયું—શાયદ કાંઈ ખાસ મતલબ—કોઈ ન છુટાય એવી ઝુર-સ્ત તમને આ કંગાલ રહેઠાણુ તરફ ખેંચી લાવેલી લાગે છે—જો કે તમારા જેવા મારા એક કદીમ દોસ્તને મળવાથી નિહાયત ખુશ થયો છું.”

એકાદ પળ ખાન સાહેબ તરફ ટિક્યા બાદ મેં કહ્યું “હું કોઈ ખાસ કામસરજ અહીં આવ્યો છું.”

“અને તે કામ? મારીપર વિશ્વાસ મુકી મને કહી શકશો?”

૧૫૮ “મુંબઈ મળહુ”ના ચોથા સાલની ભેટ :

“અત્યંતજ—તમારીપર બહુસો રાખીને તો અહીં સુધી આવ્યો છું—તમારુંજ કામ—તમારીજ મદદની મને ઝુરરત છે તો તમારીથી છુપાવવા જેવું શું હોય? હું એક બંધવાને મળવા માંગું છું—જે એક ખાન્દાની ઝરતોસ્તી છે, એને તેનું નામ એદલ બહેરામ-અરદેશર એદલ બહેરામ છે. તેની તપાસ વેળા હું કોરટમાં હાજર હતો—તેને સખ્ત મઝદુરી સાથે સાત વરષની સજા થયલી છે—હું તે કમનસીબને એક ખાનગી પયગામ પહોંચાડવા માંગું છું.”

“શું તમે એદલ બહેરામને મળવા માંગો છો?” અગ્નયખીથી ડોળા ચઢાવી ખાનસાહેબે પૂછ્યું.

“હા, હા જનાબ.”

“અને તેને સાર વળી કોઈ ખાનગી પયગામ છે?”

“હા, પણ શું ને બની શકશે નહીં?” મેં પૂછ્યું.

“હું દિલ્લીગીર છું—કે—અમારા કાયદા પ્રમાણે તેમ બનવું ઝરા મુશ્કિલ કામ છે. સૌથી પહેલું તો અમને એ વાતની સખ્ત મુમાન્યત છે કે કોઈ પણ બાહેરના આસામીને ફલાણો કયદી ફલાણો છે એમ અમે એળખાવી શકીએ. વળી તમે પોતે જો તેને ઓળખી શકતા હોવ અને તેની સાથે ગમે એવી ખાનગી વાત કરવાની હોય તોખી પહેરેગીર તો ત્યાં હાઝીર રહેવાનોજ અને તે સાંભળે તેમજ તમારે વાત કરવી જોઈએ એવો ઝામેતો છે, તે તમને મનઝુર છે? તમે બંધવાને સારી રીતે ઓળખોછ કે?”

“મારી તમામ ઉમ્મરમાં તેની સાથે એક વકત પણ વાત કીધી નથી.” મેં જવાબ દીધો.

“ન્યારે તમે શા અધારે ઉમીડ રાખો કે—”

“ખુશીઆ ખંજર!”નો વધારો: “બદમ્યાશ.” ૧૫૬

“ખિરાદર ખાનસાહેબ” હું વચ્ચે બોલી ઉઠ્યો “મારા પયગામ પહોંચ્યાંડરા નહીં પહોંચ્યાંડવાપર તો ગોયા એક નિર્દોષ ક્રીન્દેગીનો દારોમદાર લટકેલો છે. કાંઈ એવો તઓર શોધી નહીં કહાડો કે ‘સાંપખી મરે ને લાડીખી નહીં તુટે’ યાને તમારા કાયદાનો ભંગ થવા વગર મારી મતલબખી સરે?”

ફણો લાંબો ગૌર કરી ખાનસાહેબે ટોકું ધુણાવી કહ્યું “એ ખીઆલજ મહાલ છે-લેકીન સખ્ત! મને એક વિચાર હમણાજ સૂઝ્યો છે. એક દાકતર તરીકે તમે તેને મળી શકશો.”

“એટલે?”

“એટલે એમ કે અમારા સરકારી તખીય દાકતર કોશીન સાથે મસ્વેરો કરવા જઈ શકશો. તેવણખી તે ગરીબ દર્દીને સાર તમારી સલાહ આવકારદાયક માની ઘણા ખુશી થશે.”

“ત્યારે શું—ખીયારો એદલ બહેરામ ખિમાર છે?”

“હા, ખીયારાને કોઈ ખુરો મરજ લાગુ પડ્યો છે. હમણા આ ઘડીએ તે બેહોશ-બેબાન-એક મુરદા મિસાલ તેના ઓરડામાં પડેલો છે. ચાલો હું દાકતર કોશીનને બોલાવી મંગાવી કહું છું કે દરદીની ખાખતમાં તમારી સાથે મસ્વેરો કરી ઇલાજ ચાલુ કરે.”

ખાનસાહેબે દાકતર કોશીનને બોલાવવા એક ચપરાસીને મોકલાવ્યા બાદ પાછું કહ્યું: “...દાકતર એ કમનસીય બંધવા વીશે એક બે વાત હું તમને કહીશ. જોલમાં તે “નમ્બર ૬૦” તરીકે ઓળખાય છે—અમે દરેક બંધવાને તેનાં નમ્બરથીજ ઓળખીએ છીએ. અહીં આવવા અગાઉ બ્યારે મુંઝવણની જોલમાં એ હતો ત્યાંથી એની સારી

૧૬૦ “મુંબઈ મન્દિર”ના ચોથા સાતની ભેટ :

ચાલચલણની સિદ્ધાન્ત-સરદિક્ષિટ લખાઈ આવી હતી. તે ચાલક
જીવને શપ્ત છે અને શરીર આન્દાનમાં ઉંધરેસો માનુષ પડે છે,
સારી ચલ માટે કાપદા મુજબ બંધવાઓની સજામાં ઘટાડો કરવાનો
મને એખત્યાર લાગેલ છે; અને એદલતખહેરામે પહેલાજ મંદીનામાં મને
એટલો સતોષ આપ્યો કે તેને પથર ફાડવાના કામપરથી દુર કીધો.
વળી તેનાં સારા નસીબ સંજોગ એક બનાવ બન્યો. એક દિવસ, આશરે
ત્રણ મંદીના પર એક બંધવો કે જેને ઘાડ પાડવા માટે લાંબી મુદ્દ-
તનું સખ્ત મજદૂરી સાથનું બંદીબાનું ભોગવવું પડે છે, તેને હાથથી ઊંચતો
જોખમે એદલતખહેરામે પહોરેંગીરને ખચાવ્યો. જોતે વચ્ચે પડ્યો ન હતો તો
પહોરેંગીરને પેસો બચ્ચાશ જેના હાથમાં ઘાસ કાપવાનું દાતરડું હતું
તે વડે રેંસી નાખતો. આ તેની બહાદુરીના બદલામાં તેને ફક્ત રોજ
સ્થવારે ત્રણ કલાક ને સ્કાંજે બે કલાક લખવાનું ઇજાજ બન્યું અને
આસાન કામ સંપાદવામાં આવ્યું છે. લોકીન પંદરેક દિવસ થયા તે
ખીચારાને કોઈ એવું દર્દ લાગુ પડ્યું છે કે કલાકો સુધી બેહોશ પડી
રહે છે, અને હમણાખી તેમજ પડેલો છે. દાકતર કોશીન કહે છે કે
તે શું દર્દ છે તે પિછાણી શકાતું નથી. હું ખરું કહું છું કે એ
જવાન વિશે મને ઘણું લાગે છે. બાલેબાલ એક સુદ્ધો ગૃહસ્થ છે.”

“પણ તમે કહો છો તેમ વારંવાર શ્રતા બેહોશીના ગલબાનું શું?”
મેં પુછ્યું, એવામાં દાકતર કોશીન આવી પહોંચ્યો.

“દાકતર કોશીન, આ મારા મીત્ર મંચેરશાહ મુંબઈના પ્ર-
ખ્યાત દાકતર છે. હું એવણ સાથે “નાં ૬૦” વીશે હમણાં વાત
કરતો હતો. તમો એવણ સાથે મસલેહત કરી ઇલાજ કરો તો કેમ?”

“મોટી ખુશી સાથે.” દાકતર કોશીને કહ્યું.

“બુદ્ધિઆ ખંજર!”નો વધારો: બદમઆશ. ૧૬૧

“અહીં એકલબહેરામ હમણાંબી બેહોશીમાં પડેલો છે. એમ તમે બોલ્યાની ખાનસાહેબ?” મેં પૂછ્યું.

“બરાબર, એમજ છે. દાક્ટર કોરીન, તમારા દર્દીનો કેસ અમને સમજાવશો?”

“આપ ઘણાજ વકત સર આવી પુગ્યા છો. હમણાંજ બેઠાં બેઠાં બચ દધને પડ્યો તેવોજ તેને ઉંચકાવીને બિછાનામાં સુવાડ્યો ને દરેક જાણીનો ધક્કાજ આઝમાવી જોયો લેકીન એકબી કારગત લાગતો નથી હંમેશાં મુજબ ત્રણ ચાર કલાકે પોતાની મેજેજ થશે એમ માની મેં પવીત્ર કુદ્રતને પોતાનો માર્ગ લેવા દેવાના ધરા-દાથી તેની ઉપર વધુ સુથણાં પાડ્યાં નહીં. હું એનો કોઈ સખખ સમજી શકતો નથી. અલબત્ત આપને ખાનસાહેબે કહ્યું હશે કે એણે પોતાના જીવને જોખમે એક પહેરેગીરનો જાન બચાવ્યો હતો અને ભલાઈ કરવા જતાં તેને પોતાને કેટલુંક નુકસાન પહોંચ્યું હતું. એક તો તેનો નાઝુક બાંધો બીજું સુખાસી કીન્દેગીમાંથી એકદમ બંદીખાને પડવાથી બળાપો, એક પહાણુ પિંઢારાનો મુકાબલો કરવાનો તે ઠાંધ જેવી તેવી હિમ્મત નહીં તો પણ ગમે એવી હિમ્મત અને હિંદમત છતાં ઝાલિમ પ્રહારોની એક ઝખરદસ્ત મુકાબીના ઝખાથી તેની પાંસળીનું હાડકું ભાંગી ગયું હતું પણ તેમાંથી વહેલો સાન્ને થઈ જઈ ફરતો હતો. લેકીન ગયબંદા જાણે કે શું વજેહ છે કે બે આઠવાડીઆં થયાં બેશુદ્ધીની બીમારી લાગુ પડી છે.”

ઉપલી બીના પર થોડીક પણ વિચાર કરી મેં પૂછ્યું. “પણ એમાં કોઈ દગો તો નહીં હોય? અકસર કયદીઓ એવા દોંગ કરી શકે છે!”

૧૬૨ “મુંબઈ મજાહ” ના ચોથા સાલની લેટ :

દાકતર કોશીને ડોક ધુણાવી કહ્યું. “તેવું કાંઈજ નહીં. ટાંચણી ભોકીને વિજળીક પ્રવાહ લગાડીને દરેક રીતે મેં મારી ખાતરી કરી લીધી છે કે ટોંગ જેવું કાંઈજ નથી. હમણાંજ આપ આવીને મુલાહેજો ફરમાવશો તો આપનીબી ખાતિર જમા થશે. બીચારો મરદાં મિસાલ પડેલો છે.”

અમે ત્રણે જણુ દર્દીના ઝોરડામાં ગયા. ત્યાં પારણાં સિવાય એકજ બારી હતી જે ઘણી ઉંચી હોવા ઉપરાંત તેમાં જાડા લોખંડી સળીઆ જડી લીધેલા હતા. એક બિઠાનાંપર દર્દી ચ-તોપાટ પડેલો હતો.

થોડીક પળ તો મેં તેને ઝોળખ્યોજ નહીં. જ્યારે મેં તેને છેલ્લો જોયો હતો ત્યારે તાંદુરસ્ત અને એક અહસ્થના લિપ્પાસમાં સજ થયેલો હતો, લેકીન હમણાં તેનો ચહેરો બખાયેલો અને તેનાં આંગમાં બીજા બંધવાઓ મિસાલ ક્યદખાનાનું ખાદીનું પહેરણ હતું જ્યારે એક વર્ષપર તેને પોલીસ કોર્ટમાં જોયો હતો તેમાં અને હમણાંના તેના દેખાવમાં ઝમીનો આસમાનનો ફર્ક હતો. ખુબ ગારથી તેને ટિક્યા બાદ મેં વિચાર્યું કે એ શખ્સની મુખમુદ્રાથી સાફ જાહેર છે કે એ ગમે એવું બીકટ કામ કરવાને જો મનપર લે તો પાર બિતારીનેજ છોડે તેમાંનું આસામી છે તો અજબ નહીં કે વિજલીક આંચકા કે તાંચણીની અણીની એ ટાંચણી બાર પણુ દરકાર કરતો હોય. હું તેનાં બિઠાના આગળ ગયો અને આંગપર હાથ મુકી જોયું તો હંડુંગાર! નાડ જોઈ તો જણુ જીવ જવાની અણીપર હોય એવી ધીમી ચાલતી હતી; આંખનું પોપચું ખોલી જોયું તો ડોળા ઉપર ચઢી ગયેલા-આટલું છતાં તેનાં બદનના ભાગો દીલા ઢંચ હોવાને બદલે ખેંચાયેલા અને સખ્ત જણાયા જેથી હું તાબુગ થયો.

મારી અજાયબી જોઈ દાક્ટર કોશીને કહ્યું કેમ સાહેબ ખાતીર જમે થઈ ? આટલી હદેખી કાંઈ ટોંગ કરી શકતું હશે ?

“અફસોસ !” મેં કહ્યું. “ગરીબ ગિયારો પેલી અને આ જોહાંનની વચ્ચે ડોલા ખાય છે. હું દિલગીર છું કે એને જે પયગામ પહોંચાડવાની ઉમીદમાં મુંઝવેથી અહીં લગી ઝહેમત ખેંચી આવ્યો તે મારી મહેનત બરબાદ ગઈ છે. એને ચાહનાર-એના દુઃખમાં દુઃખી એવાં એક આસામીનો એક ઝુર્રી સંદેસો પહોંચાડવાનો રહી ગયો તેથી મને ઘણું લાગે છે. હું પાછો જઈ તેને શું મોઢું દેખાડીશ ?”

“આપ શું ઇલાજ સૂચવો છો ?” કોશીને પુછ્યું.

“બાહર ચાલો હું તમને સમજાવું” મેં જવાબ દીધો-પણ માફ તમામ ધક ધ્યાન અને નજર ગિજાનામાં બેઠેલા પડેલા એક જ બહરામપરજ ચોંટેલાં હતાં.

ખાન સાહેબ અને દાક્ટર ઓરડાની બાહર જવા લાગ્યા તેમની પૂઠે હું ચાલ્યો, અને બારણાં આગળ પહોંચતાંજ તુર્ત ફરીને દર્દી પર નજર ફેંકતાં મેં શું જોયું ? મને જોતાંજ તેણે પોતાની ખોલેલી આંખો વિંચી દીધી ! મેં વિચાર્યું કે આ જવાન બંદીવાન જોલના વિદ્વાન દાક્ટરને સજ્જડ બનાવી કલાડવામાં ફાવ્યો હતો. મને પહેલેથીજ વહેમ હોવાથી ખાતરી કરી જોવા જેમ એકાએક ફરીને જોયું તેમ નહીં કીધું હતે તો હું ખી તેને હાથ વેચાયો હતો. મેં જાણી જોઈ તેની લાગણી ઉશકેરવા ઉપર કહ્યું તેમ પયગામ પહોંચાડવા વિગેરેની વાત કીધી હતી તેમાં શકજ નહીં હતો, ગમે તે હોય પણ એ બેદનો પરદો ખોલવાનો મારો વીચાર નહીં હતો.

કોશીને પૂછવાથી મેં કેટલીક સૂચના કરવા સાથે કહ્યું કે તેને પલવાર પણ એકસો મુકવો નહીં બલકે એક ખાસ પહોરેગીર તેની દેખરેખ અને સંભાળ માટે મુકરર કરવો.

તેજ રાત્રે મેં ખાનસાહેબને કહ્યું— “નાં ૬૦” ને ફરીથી જોવા જઈ તેમાં તમને કાંઈ અડચણ છે?”

“ઝરાબી નહીં. એક બેકસો બેવતન હમદીન માટે તમારા દિલમાં આટલી બધી દાઝ છે તે જોઈ હું ઘણો ખુશ છું—બલકે તમારી તકલીફ માટે આભાર માનું છું. આવતી કાલે સ્થવારે દાકતર કોશીનને કહેવાડીશ કે તમને લઈનેજ દર્દીને જોવા જાય.”

“હું તો હમણાંજ તેને જોવા માંગું છું.”

“શું હમણાં?”

“હા, હમણાંજ—જો તમારી પરવાનગી હોય તો આ પળેજ.”

“જો તમારી એવીજ મરજી છે તો મારી ના નથી. પણ એટલી વારમાં તે કાંઈ હોશીયાર તો થયોજ નહીં હશે. વળી તેની સંભાળ માટે તમારા કહેવા મૂજબ ખાસ નિગાહખાન બેસાડ્યો છે.”

“બધું ખરું—પણ હમણાં જઈને તેને જોવા માંગું છું.”

“જેમ તમારી મરજી.” ખાનસાહેબ બોલ્યા, અને તેવણુ હાથમાં એક ફાનુસ લઈ મારી સાથે ‘નાં ૬૦’ને જોવા આવ્યા. દર્દીના ઓરડા આગળ જતાંજ ખાનસાહેબ પુકારી ઉઠ્યા. “પાક ખુદા ખયર કરો! આ તો કોઈજખરો ઉઠાડીગીર મળ્યો! બધાને વેચીને ફરાર થઈ ગયો!”

જે શખ્સને ચૈાકી કરવા રાખેલો હતો તે તો ભોંયપર અતો પાટ અર્ધ બેભાન હાલતમાં પડેલો હતો, ને “નાં ૬૦” તો ગુમ

થયલો જણાયો ! વધારે અજબ તો એ હતું કે તે નિગેહ્યાનનાં શરીર પરનાં સરકારી કપડાં પણ ગયળ થઇ ગયાં હતાં જે “નાં ૬૦” પહેરી ગયલો હોવો જોઇએ કે જોથી તેને જોલનોજ ચપરાસી સમઝી કોઇ રોકે નહીં. મેં પેલા ભોંયપર પડેલાની સારવાર કરી તેને હોશીઆર કીધો. તે પોતાની આંખો ઊંઘાડતાંજ બોલ્યો— “યા પાક અલ્લાહ ! એ હું શું જોઉં છું ? ખ્વાબીદા છું કે બિરાદર ? હું કયાં છું ? અરે એ બંડું શું બની ગયું ? હા-હા, હવે મને સમજ પડે છે ! તે દગાખાજ, લુચ્ચો, બદમ્આશ.....હવે એક પલ પણ ખોલવી નહીં જોઇએ.” એમ બોલી તેણે ઉઠવાની કોશેશ કીધી.

“સખ ! અય શખ્સ તુને સજ્જડ ફટકો પડ્યો છે જેની અસર ધીમે ધીમે દુર થતી જાય છે. ઝરા દમ લે, ને પછી તારું દસ્તાન રજુ કર.” મેં ધીરજ આપતાં કહ્યું.

“અને હું જઇને જોલનો મોટો ઘંટ વગાડવાનો હુકમ કરું— બયની નિશાની આપું—કે સઘળા પોતપોતાને ઠેકાણે સાવધ બને, અને બંધવાની શોધમાં ચૈા તફ સિપાહોને છોડી મુકે.” ખાનસાહેબ ઊતાવળમાં બોલતા બોલતા ચાલી ગયાં.

“હા, હવે મને બધી યાદ આતી જનાય.” ઝરા વધારે હોશમાં આવતાં પેલો પોહરેગીર બોલ્યો. “એઅદબી માફ ખુદાવન્દ, લેકીન આપ કોણ છો ? આપની શકલો સુરતથી તાબેદાર નાવાકેક છે.”

“હું ખાનસાહેબ સોહરાયજીનો એક ખાસ દોસ્ત છું—મુંબઇનો એક જાણીતો દાક્ટર છું, હવે શું વારેદાત બની તે વહેલો કહી દે.” મેં આતુરતાથી કહ્યું.

૧૬૬ “મુંબઈ મબ્બહ”ના ચોથા સાલની ભેટ :

“સાહેબ, ‘નાં ૬૦’ને સાડ મોહતમીમ સાહેબથી લઈ આ મહબસ (કચ્છખાના)ના નાનામાં નાના નફરને પણ સારો વિચાર હતો—કહોની કે એક કચ્છી છતાં હરદિલ અઝીઝ—ફરેકનો માનીતો હતો. આજે એવો તો બેહોશ પડેલો હતો કે બન્દાની તો ખાતરી હતી કે એ આવતી કાલનો રોજે રઝોશન જેવા પામશે નહીં. ૬૭ તો હું એવા ખીઆલમાં મશગુલ હતો એટલામાં મારી નિગાહે શું પડ્યું ! માનશે જનાબ ? પેલાએ પોતાની ચશમે ખોલી અને એક શેર મિસાલ મારી તર્ફ જેવા માંડ્યું. બાણે કોઈ બંદુષ અસરથી હું તો બંધાઈ જ ગયો—ગાફીલ બની ગયો. યા પાક રખ્ખુલ આલમીન ! હું શું જોતો હતો ! બે લહેઝા પહેલાં મુદ્દા મિસાલ પડેલો “નાં ૬૦” બિઝાનામાંથી છઠ્ઠાંગ મારી ઉડ્યો, અને મારો હાથ મઝખુત પકડી મારું નામ દઈ બોલ્યો ‘અખ્દુલ કરીમ, અગર તારી ઝિન્દેગી પ્યારી હોય તો બિલ્કુલ ખામોશ રહેજે—એક હર્ફ બોલ્યો તો તારો વક્ત ભરાઈ ચુકેલો જાણુજે. યાદ રાખ કે મેં તારી ઝિન્દેગી બચાવેલી છે પેલા પઠાણ પીઠારાને હાથે મરતો તુને બચાવ્યો છે, વાસ્તે અહેસાન ફરમોશ બની તારા મોહમીનની સામો થતો ના.” મેં કહ્યું કે “નાં ૬૦” તારું બોલવું બબ્બ.”

“ઠીક ત્યારે” તે બોલ્યો. ‘અહેસાનનો બદલો વાળવાનો તુને મળેલો મોકલો હવે હાથથી જવા ના દે. તારો દિરેસ (ફેસ) અને પાધડી મને આપ કે મને જોલ બાહેર જતાં કોઈ રોકે નહીં. ચાલ ઝડપ કર.” મેં કહ્યું કે ‘બકા નાં ૬૦ તું નાસવાની તજવીઝ ના કર, નહીં તો તારી સઝામાં વધારો થશે અને સખ્ત બલામાં મુખતેલા બનશે.”

“ખુદીઆ ખંજર !”નો વધારો: “બહમ્આશ.” ૧૬૭

“પણ સાંભલે કોણની બલા ! તે બડબડયો કે મેં અખખા-
રમાં તે વાંચ્યું છે-જે બને તે ખરી. જાડં અને ફર જાડં અને-અને
તેને બચાઉં-બોલ અખદુલ કરીમ ‘હા’ કે ‘ના’ ?

“ મેં જવાબ દીધો કે ‘એવું ઉછાછડું પગડું ભરવાથી બાક
આવ.” લેકીન હજી કાંઈ વધું હું બોલું તે પહેલાં તો તેણે મને ગળ-
ચીમાંથી પકડી ગુંગળાવી નાંખ્યો-ને માથામાં હથોડા જેવી એક
મુકકી કકડાવી કાઢી, તે પછી શું થયું તે હું જાણતો નહીં-સિવાય
કે હોશમાં આવતાં આપ સાહેબને જોયા છે.”

“ હવે તું તદ્દન હોશયાર થઈ ગયો છે.” મેં કહ્યું.

“ જઈને તારા બાલા દસ્તને ઇતલા કર—તારા વડાઓને
ખબર પહોંચાડ.”

તે શખ્સ ત્યાંથી તીર મીસાલ નિકલી પોતાના વડાને ખબર
આપવા દોડ્યો, ને હું ખાનસાહેબના કમરા તરફ ચાલ્યો. જોલખાનું
ગોચા તળેડપર થઈ ગયું હતું જ્યાં જુવો ત્યાં ગભરાટ અકળાટ!
ખાનસાહેબને મળનાં તેણે જણાવ્યું કે “પોહરેગીરનો પહેરવેશ
પહેરી તે ફાવી ગયો છે. દરવાજાપરના એકીદાર એ બાબતની ગવાહ
આપે છે, લેકીન મેં પુણાની પોલીસના વડાને તોર કીધો છે, અને
આવતી કાલનો મુરજ ઊગવા પહેલાં તો બંધવાને પાછો આ
બંધીખાનાનાં બંધીઆર ઓરડામાં બંધ પડેલો તમે જોશો.”

બીજી સહવાર થઈ. બપોર પડી અને સહાંજનો સમય થવા
ચાલ્યો. પણ ખાનસાહેબ ધારતા હતા તેવું કાંઈ ગન્યું નહીં. તેની
પાસે એક પૈ પણ હતી નહીં તો તે ક્યાં ગયો હશે ? લેકીન, તે
પૈવગરનો હતો એ અનુમાન તુર્તજ બોટું જણાયું. અખદુલ કરીમને

૧૬૮ “મુંબઈ મળહ”ના ચોથા સાલની ભેટ :

આગલે દીવસે પગાર મળ્યો હતો તે તેના કોટના ખીસામાં અમાનત હતો—એટલે ‘નાં ૬૦’ પાસે પુરા રૂપીઆ પંદર મૉજુદ હતા.

રાતની ગાડીમાં હું પુણેથી નીકળી બીજી બામદાદે પાછો મુંબઈ આવ્યો, અને મામુલ મુજબ મારા ગ્રહાકોની સેવા બજાવી પરવાર્યો કે હું વિચારમાં પડ્યો કે હવે નરગેસ નાણાંવટીને શું જવાબ આપવો એવામાં પાક ખુદાનું કરવું એવું થયું કે મારા હમ્માલે આવી ખબર આપી કે કોઈ બાઈ સાહેબ મળવા આવ્યાં છે. અને તે આવનાર કોણ હવે? શરીફ બદમ્માશ લવજી લાહેરનાં બહેન કુંવરબાઈ લાહેર! તેવણ દાખલ થતાંજ બોલ્યાં:—

“તમારી કમનસીબ દરદી નરગેસ નાણાંવટીને ભુલી તો નહીં ગીયા હોશો.”

“બચ્ચીતજ નહીં. કેમ કેવી ખબર, હવે તેવણ બહેતર તો છેની?”

“નહીંરે બાવા, દન પર દન છોકરીના હાલ પડતાજ જાએચ—હું તો ધારંચ કે મદદની માય કંઈ દહારા કહારે નહીં, પછી તો જેમ પાંક દાદાર ઓરમજની મરજી! થોરા દહારામાં એનાં લગન છે તે જભરં મારો ભઈ તેની તમયારીમાં દુસ્મન પછરાઈ પટકાઈ જાએચ, ને જો એ નાદાન પોરીનું મજબ થેકાને નહીં આવશે તો લગનમાં વધન પરશે—શાહજનને બદલે પાયદસ્તની મજલેસ ભરાસે. બાપા મારો તો ધડક ધુન્નરે જીવ ગડી ચાલીઓ!”

“પણ ઝરા ખુલાસાથી સમજાવશે કે તેવણને શું થાય છે?”

“જુવોની જી, તમારી આગર છેલ્લી લાવીતી કેની તે દહાર પછી એની તખીએત વધારે ને વધારે બગરતીજ જાએય. આજે સ્લવારે કેડે એકલી ચાલી ગઇ ને બે કલાકે પછી આવી નેહારે એટલી બિશકેરાયલી-એટલી ઉશકેરાયલી કે બોલ્યાની વાત નહીં જાણે પવન થયો હોય તેમ લવારો બકારો કરે તે પોતે એમના જાણે કે પોતાની અકકલ હુસીઆરીમાંજ અધું બોલેય. અકકલ હુસીઆરી ને સુદ્ધીમાં હોય તે કંઈ એવું ફાટું ફાટું બોલેખી! પછી તો બસ એજ તાહી લઇ બેઠી કે દાકતર મનચેરશાનેજ તેરાવો-તે શું કરે બાવા, તેને ખાતર તમને તસ્કીર આપવા આવીય. બાહાર મારા જીભરાયા ભઇની મોતરકાર તૈયાર છે-ઓવરાઇ જાઉં બધી તમારી પરથી.”

અમો બન્ને મોટરકારમાં ગોઠવાયાં અને ચૌપાટી લવ લોજ તરફ હંકરાવ્યું. વાટમાં કુવરબાઇએ પાછી વાત છેડી કે, “અખખઈ રંહ્યા મારા મોખમાદાર ભઇ સાથે એ છેકરી પન્ને તો હું ધની-દ-જ ખુસી થાઉં, પન બાવા ખરું બોલું તો જબરજસ્તીથી લગન કરવાનું મને તો બા પસન નહીં. પાક ખદાયજીને બાર મનેખી જબાપ આપવાનો છે. આગર પેલા લુચ્યા જેલમાં પરેલા પોર્યા સાથે પ્યારમાં પરેલી તેનો હાથુન એ છેકરી પીછો છોરતીજ નથી મરેરે! અમારા જમાનામાં એવા છાન-પુતરાંના નાચ નહીં ઉતા જો! મરે, કેહજો એ તો સુધારાનો જમાનો. ધુર કહેવાને મોંને! દુકતા દુકતીઓ સાંભાં બગરીને માંએ બાપના નામેને એજ લગારતાં તો સિખીઆંય! પણ બાપા હું સું કેતીતી જો? હો, મકુંજો છેકરીની લાલતપર મને દયા આવેય તેથી એની મરજી વિરૂધ જીભરાયા મારા ભઈ સાથે કરવા માંગતી નથી, પન ગરબો તે તો એકનો એ થનોજ નહીં તે તો બસ

કહેય, કહેય ને કહેય કે પરામીસ કે પેપરમીટ કંઈ બચું કહેય—
તે આપીને નરગેસથી હવે ફરિયાદ નહીં. એવી મુલો સુધારો કે ?
અગાઉ તો પન્થા પછી પંદર પચ્ચીસ વરસેથી ગમે તેરે ફારગતી
આપી છું-તા પરતાંતાં ને અને પેપરમીટ આપીને ગલે પરતાં આજના
દુકતા દુકતીઓ લગવાનાં નથી.”

“પણ તમારા ભાઈથી નરગેસની મરજી વિરૂધ્ધ ઝખરદસ્તી
થઈ શકે નહીં” મેં સૂચવ્યું.

“અરે બાવા, છે તો મારો માજન્યો ભાઈ, પણ સું કહે
હજી તમે તેને પુરો ઓરખતા નથી.”

એવામાં ‘લવ લે. જ’ના દરવાજાપર મોટર આવી ઊભી.

“બાવાજી તમે એકલાજ નરગેજ પાસે સિધારો. હું મારા
ભઈને જનાવવા નહીં માંગતી કે તેના જમરજસ્તીના લગન મને
નાપસન છે.”

ઉપલું ધીમે સાદે પણ ઊતાવણમાં ડોસાં ખોલી રહ્યાં નહીં
એવામાં લવજી લાહેર પોતે સામે આવ્યો; અને નરગેસના ઓરડા
ભણી અમે સઘણાં ચાલ્યાં. લવજીએ ધીમેથી દરવાજો ખોલ્યો અને
અને મારી સાથે તેથી અંદર દાખલ થયો. મને કુરસી આપી નર-
ગેસના બિછાના પાસે બેસાડ્યો અને ઘણાજ માયા ભર્યા દેખાવથી
તેણે નરગેસનું ધ્યાન મારી તરફ ખેંચ્યું. તેણીએ મુશકેલીથી કોર
મરડી મારી તરફ દયામણું મ્હેરે જોયું--કુંવરચાઈના કલ્હા મુજબ
ખરેખર તેણીનો અવતાર બદલાઈ ગયો હતો. મેં તેણીને કંટલાક
સવાલ પૂછ્યા પણ તેણી ખુલાસાથી બોલતી નહતી--દેખાઈતી રીતે
તે મને અકેલોજ મળવા માંગતી હતી. તે ઘણી બેચયન બનેલી હતી.

“ખુફીઆ ખંજર!”નો વધારો: “બદ્દમ્આશ.” ૧૭૧

“હું આ દર્દિને એકલાં-કોઇનીથી હાઝરી વીના—જેઉં તેમાં આપને કાંઈ અડચણ કે વાંધો તો નથીના?” મેં પુછ્યું.

“અજ્ઞાતા મને વાંધો છે” મારી અજ્ઞાતથી વચ્ચે લવણ બોલ્યો.

“મીસ નાણાવટીને તમે જે કાંઈ પુછો કે કહો તેનો બોલેમોલ સાંભળવાનો મને દરેક હક છે. એ બીચારી દુઃખે દુઃખે એટલી કંટાળી ગઇ છે એને વારંવાર હિસ્ટીરીઆ થઇ આવેછે ને ભણતું ભણતું લવી બકીને છગરડો કરેછે. માફ માનો તો દાકતર સાહેબ એને ઊંઘ આવવાની દવા આપો. સામેની ટેબલ પર કાગળ કલમ તૈયાર છે, ચીત્રી કહાડો એક નુસ્ખો.”

લવણની ઉપલી વીચીત્ર વરતાણુકથી હું કાંઈ ગભરાયો નહીં, પણ મીસ નાણાવટીને કાંઈ સવાલ પુછવાની તક્યારીમાં હતો તેટલાં મારી અજ્ઞાતથી વચ્ચે જોયું તો તે ઉડી બેઠી—અને નેણ ફેરવીને લવણને કહ્યું “તમે ઓરડાની બાહરે નથી જતા?”

“હરગીઝ નથી જવાનો” તેણે જવાબ દીધો.

“ચાલો ત્યારે તમારા મોહકાંપરજ બધું બોલીશ. હું કાંઈ કોઈથી હવે ડરવાની નથી. ખસુસન જ્યારે દાકતર મંચેરશાહ જેવા ગ્રહસ્થ મારી આગળ છે ત્યારેલવણ મારે મોઢેથી જે સાચા સુખનોના તીર છુટે તે સાંભળવા તક્યાર ચાઓ નહીં તો ઓરડાની બાહરે જાઓ.”

“હું અહીંથી એક તસુથી ખીસવાનો નથી. હુંખી તો જાણું કે તમારાં મનમાં શું શું ભરેલું છે.”

“સાંભળો ત્યારે, સીધે સીધું તમનેજ કહી દેઉં છું કે ફક્ત તમારી ધમકીથી ડરીનેજ તમારો હાથ મેં કપ્પુલ્યો છે; પણ હવે

આ બધા ગ્રહસ્થની હાઝરીથી મને એટલી હીમ્મત આવી છે કે ધીકકાર સાથે તમારી માંગણીને ધીકકારું છું એમ કહેવાને ઝરાબી ડરતી નહીં. હું ફીથી કહું છું કે હું તમને મુદ્દલ ચાહતી તે નથીજ પણ ખરાં દીલથી ધીકકારું છું. અને તમે—તમેબી મને નહીં પણ મારી દઉં તને ચાહો છો. પ્યાર નહીં પણ પૈસાને પરણવા નીકળ્યા છો એમ ખુલ્લે ખુલ્લું કહી દેઉં છું.”

“ગરીબ બિચારી ! જોયું કેની દાકટર સાહેબ. કેવી સુધલા વગરની બનીને ગમે તે આટો બાફેછ તે ?” લવજી, શરીફ બદમ્બાશ લવજીએ ફેરવી જોયું. “એ જે કાંઈ બોલે છે તે પોતે પણ સમજતી નથી ! અફસોસ તારી આવી હાલત થશે એમ મેં સ્વપ્નેથી નહીં ધાર્યું હતું ! કેવી ગરબી આે રાંક છોકરી ! એના મગજ પર એવી અસર શાથી થઈ હશે દાકટર સાહેબ ? એને ઝરા નિરાંતે ઉંઘ આવે તેવું કાંઈ કરો મારા મહેરબાન !”

“ચાલો એ બધા પેત્રા છોડો” નરગેસ બોલી.

“તમે મને ઘેલીમાં ખપાવવાનાં ફાંદાં મારો છો—કદાચ હું ઘેલી બી બની હોઈશ; ડાહી કે ઘેલી ગમે તે બધું કહી દેવા માંગુ છ. હું જેટલા મારાં દીલથી તમને ધીકકારું છું, તેથી બમણા પ્યારથી મારાં જીગરો જાનથી હું અરદેશરને ખરાં અંતઃકરણથી ચાહું છું. આજે સહવારે તે મારો જહાજો રસ્તામાં મારી નઝરે દુરથી પડ્યો, તે હું તેની આગળ દોડી જઈ તે પહેલાં તો કોણ જાણે ક્યાં અલોપ થઈ ગયો. હા, મેં તેને આ મારી બે આંખો વડે જોયો ને તેને જોતાંજ બેબાબલી બની ગઈ. કદાચ હું ઘેલી થઈ ગઈ હોઈશ કદાચ ઉપજો બધો મારાં મનનો ધકારો હશે—લેકીન લવજી ! લવજી

લાહેર માત્ર હાથની ફરીથી માંગણી કરતા ના-મને હમ બીડાવી ખીવાડી મારતાના-મારી પર ખુલ્મ જીઆદતી ગુઝારતા ના-મને માર છુટાપણું અપ્પશો તો જીવતાં લગી તમારી આભારી રહીશ.”

“અંવાલો પશેમાન !” શરીફ બદમ્બાશ લવજી ટચાકડી ફેાતાં ગંભીર દેખાવ કરી બોલ્યો. “ઢાકતર સાહેબ, આટલી હદસુધી માગલો બિગડેલો હું નહીં ધારતો હતો ! ખીયારી હજી પેલા બદમ્બાશનાજ ધકારામાં ગોતાં ખાય છે જો કે તે તો પોતાની કરણીનાં ફળ ચાખતો ગુન્હેગારોની તુરંગમાં સબડે છે.”

“ખામોશ, ખામોશ” નરગેસ વચ્ચે બોલી પડી. “એક નિર્દોષની પીઠ પાછળ એવા બદસુખન બોલવા સઝાવાર નથી. તે બે ગુનાહ છે--પુરરહીદ જોવો બેદાગ છે.”

“અર-ર-ર ! ખિયારીનું મગજ હવે તો તદનજ ધસી ગયુંછ ! ખુદા ખયર કરે !” દયામણું મોહ કરી ઢોંગી લવજી બોલ્યો.

“બેઅદબી માફ !” હવે હું બોલ્યો “તમે ધારો છો તેવું કશું નથી-જો કે મીસ નાણાંવડી ધણાં ખીમાર છે, એમાં તો શક નથી. બનવા જોગ છે કે એવણે આજે અરદેશર એદલ બહેરા-મને કેઠે જોયા હોય-કારણ કે આજ બે દિવસ થયા તેને જલમાંથી છટકી ગયલો હું અખુખી જાણું છું”

“શું બોલ્યાં ? !” અગ્નયખાથી નરગેસે પૂછ્યું. “શું મારો અરદેશર તુરંગમાંથી છટકી ગયો છે ?”

આ ધડાકો સાંભલીને જાણે તેનો જીવજ ઊડી ગયો હોય તેમ લુચ્ચા લવજીના ચહેરાપરનો રંગ ઊડી ગયો અને એક પાંત્રાં પેરે કાંપવા લાગ્યો.

૧૭૪ “મુંબઈ મળહ”ના ચોથા સાલની ભેટ :

“હા, ખાનું, ખરી વાત છે” મેં ધીરજથી જવાબ દીધો. હું કાંઈ વધુ બોલું એવામાં ઝોરડાની બાહર કાંઈ ગડગડ થતી સંભલાઈ અને ખીજ પળે તો એક પારસી હાંફતો હુંફતો અમારા ઝોરડામાં ધસી આવી લવજીને વલગી પડ્યો!

“શું છે ફરામજી, એ શું થોંટાળો છે?” લવજીએ પેલા પારસીને પૂછ્યું.

“થોંટાં પુછો છ શેઠ? બસ બધું રંધાઈ ચુકું. પેલો બાપડો નિર્દોષ—આખરે છુટી આવ્યો છે—આ પહે આજ ધરના છાંપરાં હેઠળ લાઝર છે—તમારાં ‘લવ લોજ’માં તે બેઘડક ધુસી આવ્યો છે. હું ધારું છું કે તે મનેજ શોધતો આવ્યો હશે—એ માફ ખુન કરશે—મારી સાથે તમનેખી ઠાર કરશે—તેના હાથમાં એક છ બારની રીવોલ્વર છે. તે આપણને ઊંદર મિસાલ મારી નાંખશે—લવજી શેઠ—તેની આંખોમાં ખુન વસેછ—મસ્ત હાથી જેવો તે છેડાયલા છે—હવે આપણે શું કરીશું—ક્યાં નાસી જઈશું?”

“ખુદાને ખાતિર આવો ગભરાટ માંડી વાળો—મને તો લાગેછ કે તમારી આગરી સ્ટેજ ખસી ગઈ છે” લવજીએ કહ્યું.

“ઓ સુફેદ સાયામાં ભરાયલા સિયાહ દિલ શરીર બદ્દમ્આશ, એની આગરી ખસી નથી પણ વાજખી ધાસ્તીથી ધુજી મરે છે.” કોઈ બારણા પાછળથી બોલતું સંભળાયું.

ખીજ પળે દરવાજો ખુલી ગયો અને એક શખ્સ હાથમાં રીવોલ્વર સાથે અંદર ધસી આવ્યો. તે અરદેશર એદલ બહેરામ હતો. ફરામજી—અહીના પગપર પડી મારી માંગવા મંડ્યો. તે બોલ્યો “હું બચરવાલ છું—મારી ઝીન્દેગી તમારે હાથ છે. મને બચાવો—મારા

પુનર્માં હાથ ખરડશે નહીં—હું લાચાર છું—હું તમારે તામે થાઉં છું—શરણે આઉં છું—મને જીવતદાન દો.”

“મુજ સરખા એક ખાકી બન્દાના પગ પર પડી મને પાપી બનાવવા કરતાં તારા પાક ફિરતારના કદમો પર તારાં સર ઝુકાવી તારા ગુનાહોની તોજેશ અને તોઆ કર, તારી કંગાલ જિન્દગી લઇને હું શું નીહાલ થવાનો છું? ઉઠ, હિયકારા, ઉઠ, ને મારા સવાલનો સીધો ને સાચો જવાબ દે. પેલો કહેવાનો ખોટી સહી વાળો એક તેજ મને આપ્યો હતો કે ખીજાએ?”

“મારા મુરખીજી અરદેશર શેઠ, મેંજ મુઝીએ હાથોહાથ તમને આપેલો પણ તે દીનથી આજ લગણુ મારાં દિલ બસ દીન-રાત ડાંખ્યા કરે છે. અફસોસ : લાલચુના ફાંદામાં પડી હું ફર્યો! મને માફ કરો—મારી જિન્દગી બચાવો.”

“તારી જિન્દગી લેવા હું માંગતોજ નથી.” અદીએ કહ્યું. “તારા કંગાલ પુનથી મારા બેગુનાહ દસ્ત આલુદા કરીશ નહીં—તારા પાપી લોહીથી મારા હાથ ખરડીશ નહીં—સિદ્ધ એક બે સવાલના જવાબ—માત્ર એક બે પ્રશ્નના ઉત્તર આપ. પાંચ હજારનો એક તેજ આપ્યો હતો એમ તું કસમ પર કયુલ કરેછની?”

“હા મારા મહેરબાન, એક નહીં એક હજાર વાર કયુલ કરું.”

“હીક તારા શેઠ લવજીએ તેમ કરવા તુને કહ્યું હતું ની?”

“બેશક એમજ હતું” ફરામજીએ કહ્યું.

“ફરામજી! તમે શું આટો ખાશી બફાટ કરોજ તે સમજોજ કે?” લવજી હવે વચ્ચે પડ્યો. ધડકધુમ્બરાથી તમારા હોશ ફરાત થયલા અકલ ગુમ થયલી લાગેજ તમારું માથું ફરી ગયલું દીસેજ.”

“મારું બેનું ચોક્કસ અને સમજદારી સામ્ય છે લવજી શેઠ, કદ દુન્યાને સાર હું જુહું બોલું? તકરારી ચેક અરદેશર શેઠને આપવા તમે પોતેજ મને આપેશો. સાચું બોલવા સીવાય હવે છુટકજ નથી. તમને બચાવવા હું મારેથી બનતું કરતો, લેકીન મેં જે અધેર પાપ કર્યું છે. મરદુમ આઝારીનો ગુનાહ કર્યો છે તેથી હરદમ મારું અંતકરણ ડંખે ને. તેનાં દુઃખથી તો બહેતર કે મારો નાશ થાય, દહિત અને ઇંઝઝત જાય. જો હું સાચું નહીં બોલું તો બીજીજ પળે અરદેશર શેઠની પીસ્તોલમાંની ગોળી મારાં મગજમાંથી પસાર થઈ મારું મોહું સદાનું બંધ કરી દીએ. લવજી શેઠ તમારી નોકરીનો આવો નતીજો મળ્યો છે પણ હવે હું તમારે ખાતીર મારો જાન બોલવા માંગતો નથી.”

“તું માત્ર એક ફરમાંગરદાર હતો, અને તેં જે કાંઈ કર્યું હતું તે હમણાં સાચું બોલ્યો છે એટલે તુને કશી ઇજા પહોંચાડીશ નહીં” અરદેશરે ફરામજીને કહ્યું; પછી લવજી તરફ ફરી તે બોલ્યો:-

“લવજી, ઝાહેરમાં દોસ્તી દેખાડી બાતેનમાં અદાવત રાખી મારી સાથે તું દગો રમ્યો છે. લેકીન દગો કાઢતો સગો નથી. આખીર નેકીનો નતીજો નેક ને બદીનો અંજામ બદ છે. તારા ખાખોખીઆલમાંથી નહીં હશે કે યરોડાની તુરંગમાંથી હું સહી સલામત બાહેર નીકલીશ અને વળી નીકલીને આ મુજબ તારીપર ગાત્રેય બની-ને તારાંજ મકાનમાં ઉભો રહીશ. તેં અને તારા કારભારી ફરામજીએ એક નીચમાં નીચ કાવતરું રચી મને વગર વાંકે બંદીબાને નંખાવ્યો હતો પણ બચ્યાજી હવે તારી વારી આવી છે. તું કે તારો કારભારી હવે છટકી શકવાનો નથી. આ સામે બેઠેલા અહસ્થ હું ધારું છું કે તેજ છે કે જેમને બે દીવસ અગાઉ મેં યરોડામાં જોયલા-એવણ

આજના બનેલા બનાવના ગવાહ રહેશે. હવે તારા દહાડા ગણાઈ ચુકેલા જાણજે, તું કાવત્રાં બાજ છે તો હું તારા કરતાં બમણો કળા-બાજ છું, પણ મારી ચુકતી કાઢતું પણ પુરું કરવા વાપરી નથી પણ ખુરાઓને ધન્સાફતી દેવડીએ ચહડાવી સઝાએ પહોંચાડવા માટેજ વાપરાં છે. જાણુ ઓ હાથાંના કુટેલા બદમ્મઆશ કે ક્યદખાનાના લોકોને આંખે અવળા પાટા આંધવા મે ચોક્કસ બીમારીના ઢોંગ કીધા-તે મારી ચુકતીમાં હું કાળ્યો—અને આજે તારો જન્મ બની અહીં ઉભો છું તે તો તું તારી આંખોએ જુવ છે. આ મુકિતથી ક્યદખાનાથી ફરાર થઈ સરકારનો ગુન્હેગાર બનવાનું કારણુ ઓ સુરતે ધન્સાનમાં શયતાન. તું-તુંજ છે. કારણુકે તેં બદ ચલનોથી મને દીવાનો બનાવી મુક્યો, તે મારું છુટાપણું છીનવી લીધું—તેં મારી ઇઝઝત અન હુરમત બાકમાં મેળવી તેં મારી આખી જીન્દગી બર-બાદ કીધી; પણ તારી આ બધી બદમાશીને ઢાંકે તેવું એક કામ જોથી મારો ગુસ્સો હું દયાની શક્યો નહીં તે તા જોને મેં જીગરથી ચાહેલી—જે મને જનથી ઝીઆદા ચાહનારી—તેને જીગરદસ્તીથી તારા દામમાં ફસાવી પોતાની પરણેતર કરવા તેણીપર પાડેલો સીતમ છે. ઓ બીના એક અજબ સંજોગથી મેં જાણી—જેલખાનામાં આવેલાં એક અબજારમાં તારા નરગેસ સાથે થનારાં લગન—ધામધુમથી થનારી શાદીની ખબર વાંચી, અને તે વાંચતાંજ મારો પી-તો ઉછ-જ્યો. તેજ પળે મેં મન સાથે નકકી ઠેરાવ કીધો કે જીવને જોખમે જેલમાંથી બાહર પડી તુને ઠાર કરવો. જે નીર્દોષ મનમોહન છોક-રીને હું ચાહતો હતો અને ચાહું છું તેની સાથે તું લગનના ગાંઠથી જોડાય તે પહેલાં તારાં શરીરપર સચકારના ગાંઠ બંધાયલા જોવાને હું આરજુમંદ બન્યો."

"અને જે કમનસીબ છોકરીને તમે ચાહો છો તે તમારી વફાદાર તમારીપર કુરબાન થવાને હાઝર છે," એમ બોલતી

પલંગપરથી છલાંગ મારી દોડતી આવી નરગેસ અદીને વળગી પડી. પોતાના પાસાંમાં દાખી નરગેસને એક આરામ કુરસી પર બેસાડી ફરામજી તરફ ફરી અદી બોલ્યો. “તેં જે જે મોંઢડેથી કપ્પલ્યું તે બધું હવે લખી આપ. અને લવજી, તું—” તે ચોરડા-માંથી સટકી જતો હતો તેને રોકીને કહ્યું “ક્યાં સટકવા માંગે છે? તારે વાસ્તે તો આ ભરેલી રિવોલ્વર તૈયાર છે—હવે ખુનપર ચલ-ડેલો છું—હું કોઈની દરકાર કરનાર નથી. મને રહેજખી ગુસ્સાનો સખખ આપ્યો તો તારા મૈતનો તુંજ જેખમદાર સમજજે. ફરામજી જે એકરારનામું લખી આપે તેપર ગવાહ તરીકે તારે સહી કરવી પડશે. ચાલો મીઠા કારભારી હવે બધાંના કોઠાં ના જોયા કરો, પેલી મેઝપર બેસી ખરેખર બધું લખી કહાડો.”

“ખબરદાર ફરામજી! સંભાળીને હાથ કાપી આપજો.” લવજી બોલ્યો. “એ તમે શું ઘેલાં કહાડવા બેસોજી તેનું તમને કાંઈ ભાન બળ્યુંછ? એક સર તાપા ગુનેહગાર—તુરંગમાંથી નાસી આવેલો ક્યદી તમને ડબરાવે અને તમે તેની મરજી દૂરખો? મારા સાહેબ ઝરા સમજ પકડો ને તમારા હાથમાંની કલમ ફેંકી દો.”

“ઓ ખુશીઆ ખંજર, ઓ છુપા બદમ્બાશ, હવે તેમ બનશે નહીંજ” ફરામજીએ મક્કમ જવાબ આપ્યો. “હું મારા જાનથી હાથ ધોઈ બેઠેલો નથી વળી હું ખુશ છું કે મારાં પાપનો પશ્ચાતાપ કરવાની બહી જલ્દી ટક મળી છે જેથી મારા મનપરનો ભાર હલકો થઈ જશે. મારું હમયું ડાખતું ચટકશે—હું સુખથી જમી નિરાંતે હવે ઊંઘી શકીશ અરદેશર મારા કીએ દહાડેના દુશ્મન? મારી મુફલેસી મારી નાણાં સંખીધી નબળી હાલતનો લાભ લઈ તમેએ લાલુચ બચાવી મને ફસાવ્યો અને તંગદસ્તીને સખમે હું કમનસીબ તમારે હાથે વેચાયો—તમે મને પૈસા ધિર્યા ને હું તમારી છત્તાઓનો ગુલામ બન્યો; પણ ઘડક ધુજરાની ઝીંદગી ગુઝારવા કરતાં ફેદખાનું ભોગવવું—બલકે મરી જવું બહેતર છે.”

“હવે તારી ફયલસુરી છોડી મુંગો મુંગો એકદમ લખવા માંડ” અરદેશરે તેને થથરાવ્યો, અને પછી લુચ્ચા લવજી તરફ ડોળા કક-ડાવતાં તે હિચકારોળી અદખ વાલી એક કારે ઉભો; અને બેચયન બની વારંવાર હરવાઝા તરફ જોતો રહ્યો કે લાગ જોઈ ખુદી જાય. લેકીન અરદેશરે તેનીપર ચોક્કસ નિગાહ રાખી હતી. તેણે ફરીથી દમામમાં ફરામજીને કહ્યું “ચિચાર શું કરેછ ? ખરેખરી ખીના લખી કહાડ !”

ફરામજી ખિચારો અઘોડ ઊંમરનો આસામી હતો. નીચી મુંડીએ તેણે લખવા માંડ્યું—લખતાં તેનાં હાથ ધ્રુજતા હતા. કમરામાં સવ શાંત અને ચુપાચુપ હતું. નરગેસ અરદેશરની બાજુએ આવી ઊભી હતી. જાણે જાદુઈ લાકડીના એકજ સ્પર્શથી બદલાઈ ગઈ હોય તેમ તેના ફિક્કા રૂખસારાપર ગુલાબી રંગ ફરી વળ્યો. તેની મંદ થયલી ચશ્મો ચમકવા લાગી—અરધા કલાક અગાઉની દુઃખી અને નાસિપાસ નરગેસને બદલે તંદુરોસ્ત અને તાબોતવાનબરી નરગેસ બની ગઈ!

આખરે ફરામજીએ લખવાનું ખતમ કરીધું અને કપાળપરનો પસીનો નુછતાં તે કાગળ અરદેશરના હાથમાં મુક્યો. અરદેશરે તે પર્યો મારા હાથમાં આપતાં કહ્યું “મહેરબાની કરી આ ઝરા બુલંદ આવાજે વાંચશો સાહેબ !” અને મેં તે નીચે મુજબ વાંચવા માંડ્યું ત્યારથી ખતમ કરવા સુધી ત્યાં ઉભેલું દરેક જણ ડાયું વકાસી ડોળાં ફાડી ગંભીર ચુપકીદી સાથે જોતું ઉભું:—

“શેઠ લવજી લાહેર સોલીસીટરનો હું વડો કારબારી ફરામજી ફકીરજી ફનીબંદા મારી અકકલ હોશ્યારી અને રાજી—રઝામન્દીથી પાક ખુદાને હાજીર વ નાજીર સમેજી આ દસ્તાવજ લખી આપું છું કે મારા મઝકુર શેઠ લવજીએ તારીખ સાતમી સપ્ટેમ્બર ૧૮૯૮—ને દીને મારા હાથમાં એક એક મુકી જણાવ્યું કે તે શેઠ અરદેશર એદલતહેરામને સુપોર્દ કરવો, અને તેમ કરતાં તેવજી એવું બોલેલા

મને ચોક્કસ યાદ છે કે “એ પોરો હમણું ઘણી તંગીમાં આવી પડ્યોછ તેને એ પાંચ હજાર પાંચ લાખને ઠેકાણે કામ લાગશે.” તે વખતે અરદેશર શેઠ નગેસ બાનુ સાથે અદરાયજી હતા તે હું જાણતો હતો લેકીન તેવણ નાણાની તંગીમાં હતા એ હું જાણતો ન હતો, તેથી મેં મારો તે મુજબનો વિચાર દરશાવતાં લવજી શેઠે મને કહ્યું કે “અરદેશર મોટી આફતમાં આવી પડેલો છે. કોઇનો ઝમાનત થવાની મુખાઈ કરી ફસી પડ્યો છે. દસ દિવસમાં અગર ત્રણ હજાર ભરપાઈ નહીં કરી આપશે તો વગર ભાડેના ઘરની સચેર કરવા જવું પડશે. એ વિચારાએ ગઈ કાલે મીસ નાણાવટીની હુજુરમાંજ મારી પાસે કાલાવાલા કરી ત્રણ હજાર ઉછીના માંગ્યા પણ તે વકતે મેં ના કહેવાથી તે આપણે દિલ શિકારતા થયલો જણાયો.

“અને તે છતાં તમે હવે ત્રણને બદલે પાંચ હજાર આપવા નિકળ્યા છો? મેં અજ્ઞયખીથી પૂછ્યું. તો જવાબ દીધો કે ‘એ હજાર ફાલતુ પડશે તો એ વિચારાને કામ લાગશે કાંઈખી કરીને એ એક આજનો આજ તેને પહોંચાડવો. તમે ધારોછ તેના કરતાં એ બામતમાં વધારે ઉડો ભેદ સમાયલો છે. જુવો ફરામજી સાંભળો મારી સાથે એક કાવત્રામાં શરીક થશે તો તેમાં તમારોખી લાભ છે. આ એક જ્યારે આસપાસ કોઈ હાજીર નહીં હોય તેમ એકાંતમાં આપવાની કાલજી રાખજેજી ને નેવો એ મારી બેન્કમાં વટાવી આવે કે તેની બખર આપજે, બદલામાં હમણા પાનસો રૂપ્યાની ઝુરરત છે તે તમને ઇનામ-ભેટ તરીકે આપીશ.’ મેં પૂછ્યું કે સાહેબ તમે શું બોલો છો તેની બરાબર સમજ પડતી નથી. ‘સમજ ને નહીં સમજ-તમને હમણા એતલી રકમની ઝુરરત તો છેજ કેની?’ તેવણે પૂછ્યું. અને મેં જવાબ આપ્યો કે ‘ઘણીજ અગત્ય છે’ કારણ કે કણવાનો આંકડો વધી ગયો હતો, અને ભાડું ચઢી ગયું હતું, અને દુકાળમાં અધિક માસ મારી બેરો ખીમાર હતી એટલે મારા શેઠની

આ ઉદાર બખ્શેશ હું ના પાડી શક્યો નહીં તે છતાં પૂછ્યું કે લવજી શેઠ તમે શું ગતમાં રમો છો? આ સવાલથી તેવ ગુનું ચહેરો ફિક્કા પડતો મેં જોયો, પછી તેવણુ બોલ્યા કે ‘એજ કે પેલા કમીના અદીનો કાંટો કહાડવા માંગું છું—તેને મારા રસ્તામાંથી દુર કરવા ચાહું છું.’ હું ગભરાયો અને પૂછ્યું કે ‘અરદેશર શેઠ તે તો તમારા દોસ્ત થાય તેમની સાથે એમ કરવાનો સમય?’ તો કહેજે ‘સમય? એસમય! દોસ્ત? દુન્યામાં એનાથી વધારે હું શયતાનનેથી વિકારતો નથી. એ કમીનો કંગાલ નરગેસ અને મારી વચ્ચે એક કાંટા સમાન છે. હું નરગેસને પરણવા માંગું છું, પણ તે પહેલાં એ કાંટાને દુર કરવાની ઝુરરત છે. અત્યંત એનું ખુન કરવા જેવું પાપી કામ તો હું નહીં કરું, લેકીન એને બંદીખાને નાંખાવવાનું કામ તો પાનને ચુનો લગાડતા વકત લાગે તેથીમી વહેલું બની શકશે. પણ તે ક્યારે? આ એક તે વટાવે ત્યારે.—વાસ્તે મારું આટલું નજીવું કામ સરંજમે પહોંચાડતાંજ તારા હાથમાં પાનસોની થયલી પડેલી જોશે.”

“પાપી પૈસા! એને ખાતિર ધનસાન શું નહીં કરે? હું લાલુચની જાલમાં ફસ્યો. તે પૂછ્યું કે ‘એટલુંજ કે કાંઈ બીજુંબી? જવાબ મળ્યો કે ‘હું એ નાપાક અદીને કાયદાની ચુંગાલમાં ચાંપીને કચડી નાંખવા માંગું છું—હું એને જાલસાઝી—ખોટી સહી કરવાના ઇલાજામપર ગિરેફતાર કરાવવા ચાહું છું—અને તે સાબિત કરવા તમારી મદદગી મને ઝુરરત પડશે, તે ઝરર કહેશે કે એ એક તો તમે આપ્યો હતો—જેનો તમે તદ્દન ધનધર કરજો—ખરું કહું તો આપણુ બન્નેને કસમપર ખોટી જવાની આપવી પડશે. જો આપણે આપણા ઠરાવપર મુસ્તકીમ રહીશું તો હું ખાતરી આપું છું કે આખીરશમાં આપણી ફતેહજ છે. હા, એક હલકા, કમીના, જાલસાઝ સાથ નરગેસને હું પરણાઉં નહીં બલકે તે પોતેજ તેમ

૧૮૨ “મુંબઈ મન્ત્ર”ના ચોથા સાલની ભેટ :

કરે નહીં. વળી ઓછામાં ઓછી સાત વરસની સજા થશે એટલે આપણી મતલબ અર લાવવા જોઈએ તે કરતાં વધારે વક્ત આપણા હાથમાં રહેશે.”

“હું એવાં કરમથી કમકમ્યો-મેં તેમના કહેવા મુજબ કરવાની સાફ ના પાડી, ત્યારે તેવણે મને કહ્યું કે ‘આજની રાત વિચાર કરી, કાલે જવાબ દે જે.’ આખી રાત મને ઊંઘ નહીં આવી. એક તર્ફ અંતઃકરણ વિશ્વ કરવાનું કામ, ને બીજી બાજુ બાળ બચ્ચાંની તપાહીનો ખીચાલ એ બેના જંગ વચ્ચે હું તંગ થઈ ગયો. પણ આખીરશ મારી મુફલીસી ઉપર પૈસાની લાલુચ ફાવી દુકામાં મારા સંગ દિલ શેઠની મરઝી રાખવા તેમની સુચના મુજબ બધું કીધું—અને પરિણામમાં નિર્દોષ અરદેશર શેઠ કબલ પડ્યા. ઉપલી ખીનાનો કસમ ખાઈને કોઈખી કોઈમાં એકરાર કરવાને હું હાઝીર છું.

“લી૦ ફરામજી ફકીરજી ફનીબદા.”

ઉપલું વાંચી રહી હું બોલ્યો “એનીપર ગવાહીની ઝુરત છે. બાનુ નરગેસઆનું એપરે તમારી સહી કરશેજી?” અને એક બોલ બોલ્યા વગર નરગેસે તે એકરાર નામાંપર એક શાક્ષી તરીકે મારી સહીની નીચે પોતાના દસ્તખ્ત કીધાં. પછી અરદેશર તર્ફ ફરી મેં કહ્યું “ભલાઈ કરવાનો કે દયા દેખાડવાનો આ વક્ત નથી; ધણુંજ નવ્ય ખડકે ઘાટકી કામ કરવામાં આવ્યું છે. અને તેનો ઇન્સાફ થવો જોઈએ. મહેરબાની કરી હાણાંપર જઈ પોલીસને લાવશો : તમારી સામે કાવત્રું રચવા તથા તમને ખોટી રીતે કબલ કરાવવા તથા કસમ પર જુડી જમાની આપવાના આરોપોસર એઓ અગ્ર દ્વિ ગિરેફતાર થવા જોઈએ.”

“સખર અરદેશર ! જવા પહેલા મારી એક વાત સાંભલી લે.” હમણાસુધી અદ્ભુતવાણી ચુપ બિભેલો લવજ સામે આવી બોલ્યો. “ફરામજીના પોતાનાજ એકરારથી લોભ સામેત થયો છે, તો એવા લોભને ખાતિર એ શું નહીં કરી શકે? વાસ્તે આવતી કાલે સહવારે માજીસ્ત્રેટની રૂબરૂ હું સામેત કરીશ કે પેલાં ચીથડાંમાં લખેલો બોલેબોલ તદ્દનજ બનાવટી અને બીલકુલ ખોટો છે. એક તુરંગમાંથી નાસી આવેલા કયદીના અધટિત દબાણથી મારી સામે ચોકડું માંડવામાં આવ્યું છે—મને ફસાવવાની ફાકટ જાત્ર પાંથરવામાં આવી છે—લેકીન એક બાહોશ ન્યાયાધિશ આગળ તે જાત્રના ટુકડે ટુકડા થઇ ગયલા બતાઉં નહીં તો માફ નામ લવજ લાહેર નહીં પણ લવજ હજમે! સુરજ સામે ધુળાં છાંટનાર પોતાનીજ આંખોમાં ખાક ભરે છે તેમ મારી સામે તરકટ રચનાર પોતાનાં માંડેલાં છટકાંમાં પોતેજ સપડાશે.”

“હજી કાંઈ બોલવું છે કે બસ?” અરદેશરે ધીમેથી પણ તોરમાંજ પૂછ્યું.

“હાલ તુરત વધુ બોલવા માંગતો નથી.” લવજએ કહ્યું. “પણ આખીરશ તુંજ પસ્તાશે.”

*

*

*

*

બીજા અરધા કલાકમાં તો લવજ અને તેનો કારભારી ફરામજી પોલીસ ચોકીપર ચાંચડા મારતા થયા; અરદેશર અને નરગેસ આગલી પાછલી વાતે વળગ્યાં અને હું જે જે બનાવ બન્યા હતા તેથી વાકેફ કરવા કુંવરઆદિ આગળ ગયો. ગરીબ બીચારા ! પોતાના ભાઈની ગયર વર્તણૂકનો વાતો સાંભળી ઘણાં દુઃખી થયાં પણ પોતે પાક અને સાફ હલ, તથા સદા રાસ્તીનાં સાથી હોવાથી ટુકમાં ‘કરે તે ભરે’ એમ સંખ્યારો લઈ બેઠાં.

ઉપલા બનાવ પછી શું બન્યું તે લંબાણ કરીશું નહીં.

ખીજી સહવારે અરદેશર એદલબહેરામને હું મારા વકીલને ત્યાં લઈ ગયો જેણે સલાહ આપી કે તેણે તુરત યરોડા પાળા ફરી જોલના અમલદારોને શરણે જવું; તે અરસામાં તેના છુટકારા સાથે વાઘસરોયને અર્જ કરવામાં આવશે.

એક અઠવાડિયામાં તો અરદેશરને મારી અખ્શનારો હુકમ આપી મહોંચ્યો તે અરદેશર બાઆબર છુટો થઈ મુંબઈ આવ્યો.

સરીફ બદઅમ્મશ—હુમ્મ્યા લવજી—અને તેનાં પુછડાં ફરામજીની તપાસ શુર થઈ, તેઓ પર તમામ આરોપો સામેત થયા—અને સાત સાત વર્ષની સખ્ત મજૂરી સાથની કચદની સજા કરવામાં આવી—અને હવે તેઓ યરોડામાં પથરા ફેડે છે. હા, ઝમાના! આજે જેની ચહડતી કાલે તેની પડતી! કર ને જો આ જોદાનમાંજ છે—માટે ઓ ઇન્સાન કોમનું ખુર્ કરવા પહેલાં પાંચ વાર વિચારજો, કોમનું બદ કરી પોતાનું બહુ થવાની કદીખી આશા રાખતો ના.

નરગેસ ઉમરમાં આવવાથી પોતાની બાપીકી મીલકતની માલિક અને મુખ્યાર બની હતી, અને અરદેશર એદલબહેરામ સાથે પરણીને અમન ચમનમાં રહેતી હતી. તે બિદાર દિલની છોકરી ભૂલી કુંવર-બાઈને ભૂલી નહીં હતી. આજે કુંવરબાઈ તેનાં સલાહકાર અને ધરનાં કરતા કારવતા બની ઉપલાં સુખી જોડાં સાથે સુખમાં પાક દાદારની યાદમાં દહાડા ગુઝારે છે.

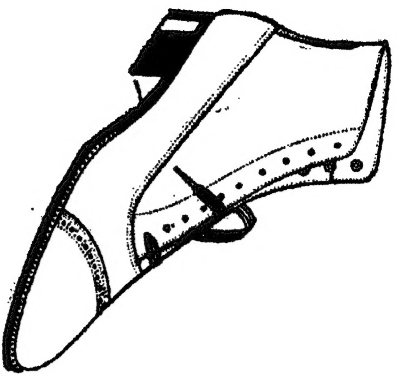
પ્રીય વાંચક, મહારા મીત્ર ડો. મંચેરશાહના દાર્સ્તાને તહમને રહેજખી રીઝવ્યાં હોય તો તે ઉતારી લેવાની મારી ઝહેમતનો પૂરતો બદલો મળેલો માનીશ.

ખુદા હાફેઝ !

પાક ખુદા આપણા નામદાર શાહતશાહ જ્યોર્જને સલામત રાખે.

ખાનુઓ તેમજ પ્રહરથો

તમારા પણ શોભે એવાં બુટ અને સુઝ ખરીદવા ક્યાં જશો ?

ભારકીડમાં બુટવાલાઓની એકસોતે એક દુકાન છે, તે બધીપર ટાંટખા તોડવા કરતાં આ નીચે નોંધિયે ફેકાણે આવજો, ત્હમે જાણ રીતનો ગ્રાસ કે છેતરાવાની વધકી રાખતાજ નાં.

‘આહિંસાને સંતોષ આપવો’-એ અમારો દિવાજ છે.

મન પસંદ મંઝવીશ, અમેરીકન બુટો, શુઝો, અને સલીપરોનું માંગો તેવાં કલરનું એક જખરદસ્ત પ્રદરશન અમારી દુકાને તમારે માટે તંપાર છે.

ધી બોમ્બે ગ્રુડ લોક બુટ એન્ડ શુમાર્ટ.

દુકાન નં. ૭, લાલસીંગ બીચડીંગ.

જુહાર ચાલ, ક્રાફ્ટ ભારકીડ, સુખર્ષ, નં. ૨.

આલોક:—

હકીમભાઈ દાઉદજી એન્ડ સન્સ.

“મશરેક”ની લખેલી નોંધો:

“પરેનાને ચક્રમ.” (ચોડા વખતમા બીજી
આટ્ટી બાહર પડશે)

“ભયેન દુન્યા.”

“ધિલા ધાંચીનુ કુદુબ.”

“હમશીરકે શમશીર.”

“અકલમદ નેવકુદ.”

“તલચાની વાર.”

“તકલીની તકલીફ.”

“જાહાંગીરનામું.”

“કીરમતની કીશતી.” કી. રૂ. ૧૫.

“હીંદની ખુબરુસ્ત | કી. રૂ. ૧૫.
પાદશાહ બંગમો.

“તકલીફી તાજ.” કી. રૂ. ૩.

બ
હ
પ

